

T.C.
ŞANLIURFA VALİLİĞİ

T.C. Kalkınma Bakanlığı
Şanlıurfa İncirli Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

KARACADAĞ

Ş. KÜLTÜR VE TURİZM
MÜDÜRLÜĞÜ

KARAKÖPRÜ
BELEDİYESİ

ŞANLIURFA
TİCARET VE SANAYİ ODASI

ŞANLIURFA Ş. KÜLTÜR
BÖLGE BAŞK. VE
ARKEOLOJİK YAKUT

Şanlıurfa

Kültür ve Turizm Rehberi

HOME
© 2017

ŞANLIURFA

Kültür ve Turizm Rehberi

Şanlıurfa Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Yayınları:5

ISBN: 978-975-17-3948-3

Yayın Koordinatörü
Aydın ASLAN

Yayın Kurulu
Aydın ASLAN
A.Hakan KUTLUHAN
Davut CENAK

Editör
Davut CENAK

Yayın Metinleri
Selami YILDIZ
Mehmet Sait RIZVANOĞLU
Davut CENAK

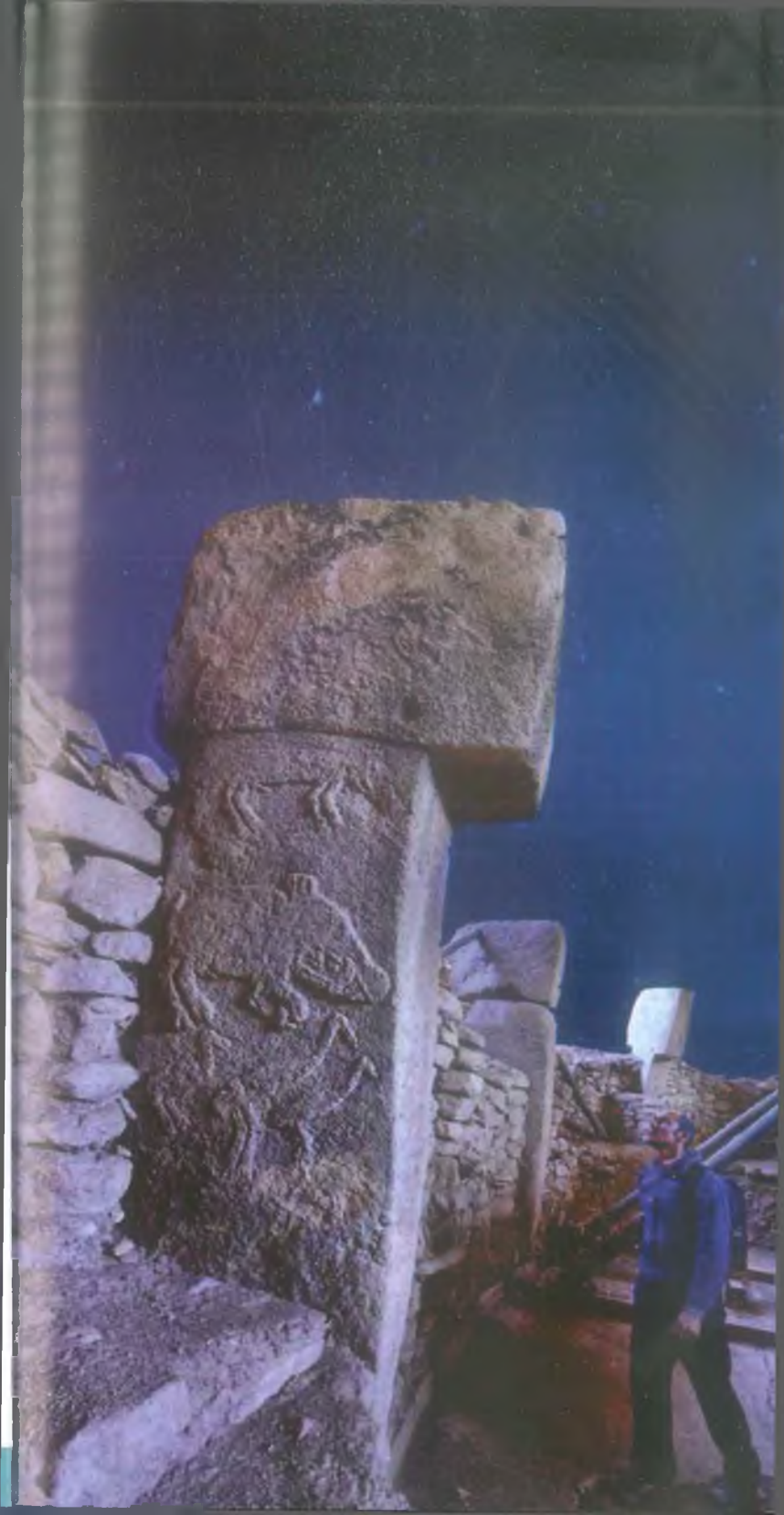
Yapım
Navi Medya
www.navimedya.com

Basım
Altan Özyurt Matbaacılık
www.altanmatbaacilik.com

İzin alınmadan ve kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Atatürk Bulvarı No:49 Şanlıurfa
Tel:0 414 312 53 32 Faks: 0 414 312 08 18
Web: www.urfakultur.gov.tr
e-posta: info@urfakultur.gov.tr

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	3
KÜLTÜR VE İNANÇLAR DİYARI ŞANLIURFA	10
MERKEZ İLÇEMİZ.....	13
CAMİLER	
FIRFIRLI CAMİİ (ON İKİ HAVARİ KİLİSESİ AZİZ HAVARİLER KİLİSESİ)	15
SELAHADDİN EYYUBİ CAMİİ	
(AZİZ JOHANNES PRODRAMOS ADDAI KİLİSESİ)	16
HALİL-ÜR RAHMAN CAMİİ (DÖŞEME CAMİİ)	16
RIZVANIYE CAMİİ	17
MEVLİD-İ HALİL (DERGÂH) CAMİİ ve MAĞARASI	
(Hz. İbrahim'in Doğduğu Makam)	18
HASAN PADİŞAH CAMİİ	19
NARINCI CAMİİ	20
ESKİ ÖMERİYE CAMİİ	20
DABAKHANE CAMİİ	21
KIBRIS MESCİDİ	22
MEVLEVİHANE CAMİİ	22
ATTAR PAZARI CAMİİ	23
YENİ ÖMERİYE CAMİİ	23
NİMETULLAH CAMİİ (AK CAMİİ)	24
ÇARHOĞLU CAMİİ	24
KARA MUSA CAMİİ	25
TUZEKEN CAMİİ	26
HACI YADİGAR CAMİİ	26
ULU CAMİİ	27
ESKİ SEFALİ CAMİİ	28
HÜSEYİN PAŞA CAMİİ	29
HEKİM DEDE CAMİİ	30
SİVEREKLİ MESCİDİ (HZ.ABBAS CAMİİ)	30
YUSUF PAŞA CAMİİ	31
DAMAT SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ	32
PEYGAMBER CAMİİ (ÇİRCİS PEYGAMBER CAMİİ)	32
ŞEBBENDERİYE CAMİİ	33
KADIOĞLU CAMİİ	33
KUTBEDDİN CAMİİ	34
İMAM SEKKÂKİ CAMİİ	35
SULTANBEY CAMİİ	36
ARABİ CAMİİ	36
BEHRAMLAR CAMİİ	37
HAYRULLAH CAMİİ	37
HACI LÜTFULLAH CAMİİ	38
ÇAKERİ CAMİİ	38
HIZANOĞLU CAMİİ	39
MİSKİNLER MESCİDİ	40
MEDRESELER	
HALİL-ÜR RAHMAN MEDRESESİ	41
RIZVANIYE MEDRESESİ	41
NAKIBZADE MEDRESESİ	42
TÜRBELER	
ŞAZELİ ALİ DEDE	43
ŞEYH DEDE OSMAN AVNİ TÜRBESİ	43
BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ MAKAMI	44
ABDULKADİR ERBİLİ TÜRBESİ	44
NEBİH EFENDİ	44
SEYYİD MAKSUD OĞLU SEYYİD HACI ALİ TÜRBESİ	44
ŞEYH MÜSLÜM HAFIZ	44
HARTAVİZADE HAFIZ MUHAMMED SELİM TÜRBESİ	44
ŞEYH MES'UD TÜRBESİ	50
CABİR EL-ENSAR CAMİİ VE TÜRBESİ	50
MANASTIR VE KİLİSELER	
REJİ KİLİSESİ (AZİZ PETRUS ve AZİZ PAULUS KİLİSESİ)	51
DEYR-İ YAKUB (YAKUB MANASTIRI)	51

GERMUŞ KİLİSESİ.....	53
ANITLAR	
MUSTAFA KEMAL PAŞA ANIT ÇEŞMESİ.....	54
HARB-I UMUMÎ ŞEHİTLERİ ANITI.....	55
KÖPRÜ, BENT ve SU KEMERLERİ	
JÜSTİNYEN SU BENDİ.....	56
KARAKOYUN SU KEMERİ (Jüstinyen Su Kemeri).....	56
MİLLET KÖPRÜSÜ.....	56
HIZMALI KÖPRÜ.....	57
HACI KAMİL KÖPRÜSÜ.....	57
ÇEŞMELER	
HEKİM DEDE ÇEŞMESİ.....	58
FIRUZ BEY ÇEŞMESİ.....	59
EMENCEKZÂDE ÇEŞMESİ.....	59
ŞEYH SAFFET ÇEŞMESİ.....	59
HAMAMLAR	
VELİBEY HAMAMI.....	60
VEZİR HAMAMI.....	60
CİNCİKLİ HAMAM.....	60
SULTAN HAMAMI.....	60
SERÇE HAMAMI.....	61
ARAŞA HAMAMI.....	61
ŞEHİR SURLARI, KALE ve KAPILAR	
HARRAN KAPI.....	62
BEYKAPISI.....	63
URFA KALESİ.....	63
HANLAR	
GÜMRÜK HANI.....	64
MENCEK HANI.....	65
HACI KAMİL HANI.....	66
BARUTÇU HANI.....	66
MİLLET HANI.....	67
SAMSAT KAPISI HANI.....	67
ÇARŞI ve PAZARLAR	
HÜSEYİNİYE ÇARŞILARI (BAKIRCILAR ÇARŞISI).....	68
KAZAZ PAZARI (BEDESTEN).....	68
SİPAHİ PAZARI.....	69
KINACI PAZARI.....	70
PAMUKÇU PAZARI.....	70
BOYAHANE.....	70
TARİHİ HASTANELER	
MİLLET HASTANESİ.....	70
İSVİÇRE HASTANESİ (GESEM).....	71
KÖŞK, KONAK VE EVLERDEN SEÇKİLER	
SAKIBIN KÖŞKÜ.....	71
AKÇARLAR EVİ (HARRAN ÜNİVERSİTESİ URFA EYİ UYGULAMA OTELİ).....	72
KÜÇÜK HACI MUSTAFA HACIKAMİLOĞLU KONAĞI.....	73
MEHMET BAĞMANCI VE MALATYALI HALİL EVİ.....	73
MECLİS EVİ (ŞAHAP BAKIR EVİ - İSA BEDEN EVİ).....	74
YILDIZ SARAYI.....	75
HACI HAFİZ AHMET (BALAK) EFENDİ EVİ.....	75
KÖY YATI MEKTEBİ (İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.VE KÜLTÜR BAHÇESİ).....	76
MEYDANLAR	
HOŞGÖRÜ MEYDANI (ELLİSEKİZ MEYDANI).....	77
KARAMEYDANI.....	78
YILDIZ MEYDANI.....	78
HAŞİMİYE MEYDANI.....	78
BİÇAKÇI MEYDANI.....	78
SUMEYDANI.....	78
TARİHİ SOKAKLAR ve KABALTILARDAN SEÇKİLER	
KAZANCI BEDİH SOKAĞI.....	79
CÜLHA SOKAĞI (998.SOKAK).....	80
YORGANCI SOKAĞI.....	80

ZİNCİRLİ SOKAK.....	80
ARABİ CAMİİ SOKAĞI	81
URFA KAPILARI VE KAPI TOKMAKLARI	81
GÖLLER	
HALİL-ÜR RAHMAN GÖLÜ (BALIKLI GÖL) (ATEŞİN SERİN VE SELAMET OLDUĞU YER)	83
AYNZELİHA GÖLÜ (ANZILHA GÖLÜ)	83
MAĞARALAR	
BÜYÜK MAĞARA	84
ÇİFT MAĞARA	84
HZ. İBRAHİM (A.S.) ve URFA.....	85
HALİL İBRAHİM SOFRASI VE URFA.....	97
HZ. İBRAHİM'İN TENCERESİ	98
HZ.EYYUB (A.S.) ve URFA.....	99
GELENEKSEL EL SANATLARI	
AĞAÇ OYMACILIĞI	111
KAZZAZLIK.....	112
CÜLHACILIK (BEZ DOKUMACILIĞI).....	112
KEÇECİLİK	113
BAKIRCILIK	113
TAŞÇILIK	114
DEBBAĞLIK	115
KÜRKÇÜLÜK	115
ÇULCULUK (SEMERCİLİK-PALANCILIK)	115
TARAKÇILIK.....	116
SARAÇLIK	116
KEHRİBAR TAŞI İŞLEMECİLİĞİ (TESPIHCİLİK)	116
GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ (TELKARİ).....	117
SEDEF İŞLEMECİLİĞİ.....	117
SÜSLENME ve TAKI	
HİŞİR	118
HIZMA	118
HALKOYUNLARI	119
SIRA GECESİ GELENİĞİ	119
AVCILIK VE YETİŞTİRİCİLİK	
KUŞÇULUK.....	122
KEKLİK	123
ARKEOLOJİ	
DÜNYANIN EN ESKİ ARKEOLOJİK TAPINAĞI GÖBEKLİTEPE	124
SULTAN TEPE	132
BALIKLIĞÖL NEOLİTİK ALANI	132
MERKEZDEKİ MÜZELER	
HALEPLİBAHÇE MOZAIK MÜZESİ	133
ŞANLIURFA MÜZESİ	143
ŞANLIURFA KURTULUŞ MÜZESİ (MAHMUD NEDİM KONAĞI).....	151
MÜSLÜM GÜRSER MÜZİK MÜZESİ	152
ŞANLIURFA VALİLİĞİ-ŞURKAY GELENEKSEL EL SANATLARI MÜZESİ	152
İBRAHİM TATLİSES MÜZİK MÜZESİ	154
HACIBANLAR EVİ MUTFAK MÜZESİ.....	155
MAMUDOĞLU KULESİ (ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KENT MÜZESİ).....	157
AKÇAKALE İLÇEMİZ	158
AYN-EL URUS	160
CUDİ ŞEHİRİ VE CUDİ DAĞI.....	160
BİRECİK İLÇEMİZ	161
BİRECİK SURLARI	162
URFA KAPI	163
MEÇAN KAPI	163
BİRECİK MAHALLESİ	163
FIRAT NEHRİ.....	164
KELAYNAK	165
KELAYNAK ÇEVRE FESTİVALİ	165
KENDİRCİLİK.....	165
BOZOVA İLÇEMİZ	166

KURBAN HÖYÜK/BOZOVA	167
TİTRİŞ HÖYÜK/BOZOVA	167
ÇARMELİK KERVANSARAYI (BÜYÜKHAN KÖYÜ HANI)	168
LİDAR HÖYÜK/BOZOVA	168
TÜRKİYE'NİN GURURU ATATÜRK BARAJI	169
CEYLANPINAR İLÇEMİZ	170
CEYLAN	171
AYN-ÜL ZUHUR EFSANESİ	171
CEYLANPINAR EFSANESİ	172
CEYLANPINAR TARIM İŞLETMELERİ MÜDÜRLÜĞÜ (TİGEM)	172
HALFETİ İLÇEMİZ	173
SİYAH GÜL	174
RUMKALE	175
AZİZ NERSES KİLİSESİ	176
BARSAYMA MANASTIRI	176
NORHUT KİLİSESİ	176
FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI	176
KANTARMA HANI	177
HARRAN İLÇEMİZ	177
TEL İDRİS	179
HAYAT EL-HARRANİ (HZ.)	180
HZ. YAKUB KUYUSU	181
HARRAN HÖYÜĞÜ	182
HARRAN ÜNİVERSİTESİ	183
HARRAN ŞEHİR SURLARI VE KAPILARI	184
HARRAN ULU CAMİİ	185
HARRAN KÜMBET EVLERİ	187
HARRAN KALESİ	187
İMAM BAKIR (HZ.) CAMİİ VE TÜRBEŞİ	188
ÇOBAN MAĞARALARI (KEŞİŞ MAĞARALARI)	189
BAZDA MAĞARALARI	189
HAN EL-BA'RUR	190
ŞUAYB ANTİK ŞEHİRİ	191
SOĞMATAR ANTİK ŞEHİRİ	192
SENEMİĞAR (SENEM MAĞARA-SANEM MAĞARA)	194
ÇİMDİN KALE (ÇEMDİN KALE-ESKİ KALE)	195
HİLVAN İLÇEMİZ	196
NEVALI ÇORI	196
KANTARA KÖYÜ EFSANESİ	197
KARA CURUN EFSANESİ	198
SİVEREK İLÇEMİZ	198
KARACADAĞ KAYAK MERKEZİ	199
SİVEREK ESKİ HÜKÜMET KONAĞI	200
GAZİ PAŞA İLKOKULU	200
SİVEREK ULU CAMİİ	201
CUDİ PAŞA KONAĞI	201
ÇAVI TARLASI	202
HASSEK HÖYÜK	202
HACIPINARI	203
KOÇ ALİ BABA TÜRBEŞİ	203
SURUÇ İLÇEMİZ	204
MÜRŞİTPINAR KÖYÜ (MÜRŞİTPINAR SINIR KAPISI)	205
AHMED-İ BİCAN CAMİİ	205
ŞEYH MÜSLÜM TÜRBEŞİ (ZİYARET KÖYÜ ŞEYH MÜSLÜM KÜLLİYESİ)	206
11 NİSAN BELDESİ (ALIGÖR)	207
VİRANŞEHİR İLÇEMİZ	208
TELLA MARTYRİONU (Dikmeler)	209
İBRAHİM PAŞA KONAĞI	209
EYYUBNEBİ BELDESİ	210
KAPLICALAR	
KARAALİ KAPLICALARI	211
GAP	212
ŞANLIURFA GAP ULUSLARARASI HAVAALANI	213

URFA TÜNELLERİ	214
TARIM ŞEHİRİ URFA	215
ATATÜRK BARAJI	216
URFA MUTFAĞI	
URFA MUTFAĞI HAKKINDA ÖZET BİLGİLER	223
ÇORBALARDAN SEÇKİLER	
KABIRĞA SUYI ŞORBA	226
MALHUTA	226
ET YEMEKLERİ	
KABIRĞA	227
SINI DARAHLIĞI	227
MİFTAHİ TAS KEBABİ	228
TIRIT	228
BUT SARMASI	228
SEBZE VE BAKLİYATLAR	
PENCER BORANISI	229
ÇAĞALA AŞI	229
BAMYA TAVASI	230
İSOT ÇOLMEĞİ	230
KAZAN KEBABİ	230
KIYMALI SÖĞÜLME	231
PİLAVLAR	
BADEMLİ PİLAV	231
BUHARA PİLAVI (MIĞRIBI VEYA PIRÇIKLI PİLAV)	231
ÜZLEMELİ PİLAV	232
DOLMALAR	
DOLMA	232
SARMA (YAPRAK SARMASI)	232
KELLE-SARMA	233
DATLI DOLMA	233
KIŞ KABAĞI OTIRTMASI (KIŞ KABAĞI 'ENNAZİĞİ)	233
KEBAPLAR	
KEMELİ KEBAP	234
BALCANLI KEBAP	234
FIRENKİ KEBAP	234
HAŞHAŞ KEBABİ	235
YOĞIRTLI KEBAP	235
TIKE KEBABİ	235
KÖFTELER	
AYA KİFTESİ	236
ÇIKIFTE	236
DOLMALI KIFTE	236
İÇLİ KIFTE (KIYMALI AYA KİFTESİ)	237
YAHUDI KİFTESİ (MASLUKA)	237
HAMUR İŞLERİ	
AĞZI AÇIŞ	238
AĞZI YUMIŞ	238
LEHMECUN (KIYMALI)	239
KIYMALI SEMSEK	239
YAĞLI PENDİR DÖĞMECİ	239
SALATALAR	
BOSTANA	240
YIMIRTA BOSTANASI	240
PAŞA SALATASI	240
LOLAZ DÜRMİĞİ	240
TATLILAR	
'EŞİR AŞI	241
KEDAYIF	241
KESME	242
KÜNCİLİ AKIT	242
PENDİRLİ HELVA	242
PALIZA	243
ŞILLIK	243

DİĞER TÜRLER	
İSOT REÇELİ	244
HEDİK (NOHİT HEDİGİ)	244
KURU İSOT	244
RAKAMLARLA URFA	
NÜFUS	247
2015 YILI ŞANLIURFA İLÇE BELEDİYE VE KÖY NÜFUSLARI	248
SAĞLIK	249
EĞİTİM	251
YÜKSEKÖĞRETİM	252
SPOR	253
SANAYİ	254
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK	256
TURİZM	257
ULAŞIM	259
ŞANLIURFA'YA UÇAK SEFERLERİ	259
KONAKLAMA ve YEME-İÇME	260
ETKİNLİKLERLE URFA	262
HALİL İBRAHİM BULUŞMALARI (ULUSLARARASI)	262
EYYUBNEBİ DÜNYA SABİR GÜNÜ	262
ŞANLIURFA'NIN KURTULUŞU	263
ÖNEMLİ WEB SİTELERİ	263
ÖNEMLİ TELEFONLAR	263
FOTOĞRAFLAR	264
KAYNAKÇA VE YAYINLARIMIZ	266

KÜLTÜR VE İNANÇLAR DİYARI ŞANLIURFA

Yeryüzünde önemli, özel ve kadim şehirler vardır. Bu şehirler, geçmişten günümüze tarih, bilim, hukuk, inanç, kültür, sanat, edebiyat, medeniyet gibi insanlık kültürünün oluşumuna ve gelişimine mekân olmuş önemli merkezlerdir. Bu şehirler batıda Atina ve Roma; doğuda ise Mekke, Medine, Kudüs, İskenderiye ve Urfa'dır...

Arkeolojik bulgulara göre Urfa, dünyanın en eski kenti, insanlık tarihinin başlangıcı, tüm insanlığın ortak ata yurdudur. Urfa, taşı toprağı tarihle yoğrulan ve tarihin her döneminde mutlaka izi bulunan; il genelinde ortaya çıkan her arkeolojik bulguda, tarihin yeniden yazılmasına vesile olup tarihe kaynaklık eden, tarihin gelecekle buluştuğu kadim bir şehirdir.

Balıklığöl'ün yanı başındaki arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan "12.000 yıllık Dünyanın En Eski Heykeli", eser sayısı bakımından Türkiye'nin 5. büyük müzesi olan Şanlıurfa Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Yüzyılımızın en önemli arkeolojik keşfi olarak kabul edilen, Şanlıurfa merkezdeki "12.000 yıllık Dünyanın En Eski Arkeolojik Tapınağı: Göbeklitepe" ve aynı döneme ait olduğu tespit edilen birçok sit alanı ile Urfa, "Dünyada en çok arkeolojik kazı yapılması gereken yer" niteliğini hala korumaktadır. Sahip olduğu özgün kültür varlıkları bakımından Urfa şehir merkezi, Göbeklitepe ve Harran, "Dünya Kültür Mirası Aday Listesi" ne alınmıştır.

Urfa, ilkel dinlerden, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlere ait inançların ve bu inançlarla bağlantılı kültürlerin binlerce yıl yoğrulduğu, kaynaştığı tarihi bir kent olarak kültür ve inanç turizminde birçok peygamberi bağrından çıkarmış bir şehirdir.

Urfa, enbiyası, evliyası, ereni, ermişi ile gönül sultanlarının mekânı, muhabbetin başkentidir. Urfa, kutsal mekânlarda dualarınızın daha büyük bir anlam kazandığını ve Makam-ı İbrahim'de asırlardır yapılan zikir ile kalbinizin pasının silindiğini hissetmeniz anlamında önemli bir merkezdir.

Âlimi, din adamı, filozofu, düşünürü, yazarı, şairi, seyyahı, ressamı, sanatçısı, şarkıcısıyla ünlü olan; üzerine birçok şiir, destan ve ağıt yazılan Urfa, mistik ve otantik yapısıyla ve sahip olduğu özgün mirası ile hâlâ ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Ünlü tarihçi Ebul Farac'a göre Urfa, Nûh tufanından sonra kurulan ilk şehirlerden biridir. Hazreti İbrahim Urfa'da doğmuş, Nemrud'la efsanevi bir şekilde mücadeleye girmiş, Mucize-i İbrahim ile ateş, Urfa'da gülistana dönüşmüş "serin ve selamet" olmuştur.

Hız. Yakub, kardeşi İys'in gazabından kaçarak Harran'a gelmiş, Harran'da dayısı kızıyla evlenmiş ve 15 yıl kadar Harran'da çobanlık yapmış, oğlu Hız. Yusuf henüz iki yaşında iken ailesi ile Kenan eline göç etmiştir.

Doğu Yahudiliği ve Hristiyanlığı Urfa'yı ve Harran'ı ziyaret edenleri "Hacı" kabul eder. Museviler açısından Urfa, Hz. İbrahim, Hz. Yakub ve Hz. Musa'nın yaşadığı topraklar olması dolayısıyla Arz-ı Mev'ud yani Hz. İbrahim'den dolayı vaat edildiğine inanılan topraklar içerisinde kalan en önemli merkezlerden biridir.

Hristiyanlar açısından Urfa, Hz. İsa'nın kutsadığı bir şehirdir. En kıymetli emanet olan ve halen İtalya'nın Torino Müzesinde sergilenen "Kutsal Mendil veya Kefen" Urfa'ya aittir.

Müstümanlar açısından Urfa, İbrahimî ve Eyyubî bir şehirdir. Hz. İbrahim'in soyundan olan Hz. Eyyub, Şam diyarından gelerek Eyyubnebi Beldesi'ne yerleşmiş, bu bölgede sabrın sultanı olmuş, vefatının akabinde bu beldeye defnedilmiştir.

Hız. Eyyub'u görmeye gelen Hız. Elyasa, onu göremeden vefat etmiş ve Eyyubnebi Beldesi'ne defnedilmiştir.

Eyyub'un sabrını miras alan bu şehir, Şuayb Antik Şehri ile Mısır'da bir Kıpti'yi öldürüp kaçan Hız. Musa'nın sığınma yeri olmuştur. Hız. Musa, Şuayb Peygamberin yanında kalarak çobanlık etmiş ve ünlü atasını ondan alarak, buradan Tur Dağı'na çıkmıştır. İnanç önderlerini bağrından çıkaran Urfa, peygamberlere izafe edilen makamları ile tarih boyunca "Peygamberler Şehri" veya "Peygamberler Diyarı" adıyla anılmıştır.

Urfa merkeze 48 km. mesafede olan ve son arkeolojik araştırmalarda MÖ 7.000 yılına ait bulgular veren tarihi Harran şehri, üç semavi dinin de kabul ettiği Hız. İbrahim'in ata yurduudur.

Tarihi Harran şehri, bağrında taşıdığı kültür varlıklarının yanı sıra tarihte üstlendiği misyonu ile din, kültür, sanat, edebiyat, felsefe, astroloji gibi alanlarda Dünyanın ilk üniversitesi olarak ilim ve irfan yurdu olmuştur.

Harran Eyyubnebi turizm yolu güzergâhı üzerindeki Şeyh Hayat El-Harrani Türbesi... Hız. Yakub Kuyusu... 12 İmamdan biri olan İmam Bakır Hız.'nin Makamı...Keşiş Mağaraları... Bazda Mağaraları... Han el-Ba'rur Kervansarayı...

İsmi Şuayb Peygamberden alan Şuayb Antik Şehri; ay, yıldız, güneş ve gezegenlere tapınmanın yaşandığı Soğmatar Antik Şehri... Hız. Musa Kuyusu... Çimdin Kale; Hız. Eyyub Peygamberi, eşi Hız. Rahme'yi ve Hız. Elyesa Peygamberi bağrında saklayan Eyyubnebi Beldesi, güzergâh üzerindeki en önemli kültür varlıklarıdır.

Urfa merkezdeki Halil ür-Rahman Gölü'nün yanı başındaki Edessa kentinin tamamında Erken Roma Dönemi'ne ait mağara mezarlar, bu mağaralarda kayaya oyulmuş Süryanice ve Grekçe yazılar, rölyef ve mozaikler bulunmuştur.

Balıklığöl'ün yanı başındaki Haleplibahçe'de on üç odalık bir saray, sarayın içindeki odaların tamamında taban mozaikleri bulunmaktadır.

MS 5.yy'a ait olduğu tahmin edilen Haleplibahçe'de Amazon Kraliçelerinin Mozaîge Resmedilmiş Tanımlı ilk örnekleri, binanın koruyucu tanrısı Kitis (KTICIC)... Truva savaşının kahramanı Aşil... Aşil'i eğiten at adam Kenteor Kiron (KHİRION)... Aşil'in annesi deniz tanrıçası Tetis (THETIS)...Truva atı fikrinin sahibi Odiseus (ODYESSEUS)'un tasvirlerine yer verilmiştir.

MÖ 3.200 yılına ait "Dünyanın En Eski Mozaîği" Siverek ilçesine bağlı Hasek Höyük'te bulunmuş ve arkeoloji literatürüne girmiştir. Urfa il genelinde, bir müzeye sığmayacak kadar, keşfedilmeyi bekleyen mozaik vardır. Bu yüzdendir ki Urfa Mozaikler Şehri olarak bilinir.

Urfa, Karacadağ Kayak Merkezi ile "Kış Turizmi", Karaali Kaplıcaları ile "Termal Turizmi", Karacadağ ve Tektek Dağlarındaki özgün flora, faunası ve bozkırlarda gezen ceylanlarıyla "Doğa ve Yayla Turizmi"; Cennet suyunun karıştığı durgun ve serin Fırat suyuyla buluşan sahil şeritleri ve Saklı Cennet Halfeti tekne turları ile "Göl, Sahil ve Su Sporları Turizmi"; Urfa'ya özgü kelaynak, keklik ve güvercinleri ile "Ornitoloji Turizmi";

Geleneksel el sanatları... Mutfak zenginliği ve damak lezzeti... Dünyaya nam salmış musiki ustaları... Yaşanan ve yaşatılan otantik ve mistik yapısıyla "Kültür ve Folklor Turizmi" gibi turizm çeşitliliğinde önemli bir potansiyele sahiptir.

Urfa her alanda olduğu gibi milli mücadelesinde de farklılığını ispat etmiş, "Kendi Kendini Kurtaran Şehir" olarak tarihe geçmiştir. Bu yüzden Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1984 yılında Urfa'ya "Şanlı" unvanı verilmiştir. İlk tarımın yapıldığı verimli toprağı ile geçmişte Mezopotamya'nın, bugün ise GAP'ın başkentini,

Türkiye'nin en büyük ve dünyanın 6'ncı büyük barajı olan Atatürk Barajı'nı,

Tarihle yoğrulan ve her arkeolojik bulguda tarihin yeniden yazılmasına vesile olan, dantel dantel işlenmiş geleneksel mimari yapılara sahip dünyanın en eski kentini,

Medeniyetlerin ve uygarlıkların buluştuğı, kaynaştığı, hoşgörünün ve muhabbetin başkentini,

İbrahim Peygamberden miraskalan cömertlik ve misafirperverliği, Eyyûb Peygamberden gelen sabır öğretisini,

Allah'ın selamı, selameti ve bereketi İbrahim ve 'aline olsun diye dua edilen, Peygamberler şehrini görmek istiyorsanız

Yolunuz mutlaka Urfa'ya düşmeli...

(1) 11 Nisan Kutlamalarından görünüm

ŞANLIURFA

Coğrafi Durum:

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Şanlıurfa, 37° 49' 12"- 40° 10' 00" doğu meridyeni ile 36° 41' 28"- 37° 57' 50" kuzey paralelleri arasında yer alır. Mezopotamya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Urfa, gerek akarsulara yakınlığı, gerekse ticaret yolları üzerinde olması sebebiyle tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. Şanlıurfa, bugün de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP'ın merkezinde yer almaktadır. Batısında Gaziantep, kuzeybatısında Adıyaman, kuzeydoğusunda Diyarbakır, doğusunda Mardin, güneyinde Suriye ile çevrilidir.

İlin yüzölçümü **18.765 km²**'dir. Türkiye yüzölçümü büyüklük sıralamasında 7.sırada yer almaktadır. İlin merkez rakımı **518**'dir. Geniş ova ve düzlüklere sahip olan arazisinin; **%60.4**'ü plato, **%22**'si dağlık, **%16.3**'ü ova ve **%1.3**'ü yayla karakteri arz etmektedir. Harran, Suruç ve Viranşehir ovaları ilin güneyinde yer almaktadır. **Karacadağ 1.938 metre** rakımı ile ilin en yüksek noktasıdır. Önemli akarsuyu, Adıyaman ve Gaziantep illeri ile sınırı oluşturan **Fırat Nehri**'dir. İlin batı ve kuzeybatısında **Karkamış, Birecik ve Atatürk Baraj** gölleri bulunmaktadır. **Atatürk Barajı** ile oluşturulan göl ülkemizin 3. büyük gölüdür.

Karasal iklim özelliklerine sahip olan ilde, 1950-2014 yılları arasında ortalama yağış miktarı **459.4 kg/m²**'dir. 1950-2014 arasında ortalama sıcaklık değeri **18,3**'tür. Şanlıurfa'da, 1950-2014 yılları arasında en yüksek sıcaklık 2000 yılı temmuz ayında **46.8°C**, en düşük sıcaklık 1950 yılı şubat ayında **-11.4** olarak ölçülmüştür. (Kaynak: Meteoroloji Gen.Müd.)

Tarihçe:

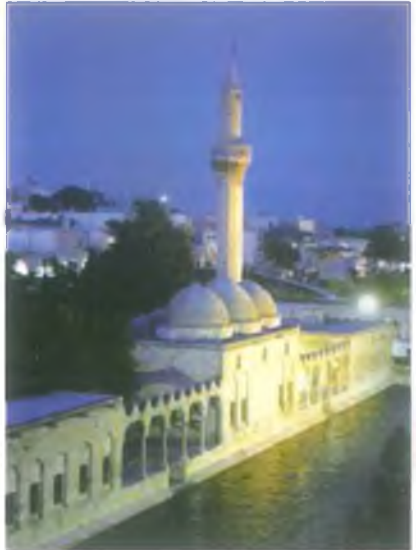
MÖ 600.000 yıla kadar uzanan Paleolitik Dönem'e kadar tarihlendirilen Urfa, Epipaleolitik ve Neolitik Çağlara tanıklık etmiştir. Urfa kent merkezinde yapılan araştırmalar tarihe ışık tutacak niteliktedir. Bunlardan en önemlilerinden biri; bugünkü Halil ür-Rahman Gölü'nün (Balıklıgöl) kuzeyinde gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında Arkeolog Dr. Bahattin Çelik tarafından arkeoloji tarihine "Balıklıgöl Heykeli" olarak kaydettirilen, "Dünyanın En Eski Heykeli" bulunmuştur. Böylece Urfa kent merkezinin MÖ. 10.000'e, Neolitik Döneme, kadar uzanan bir yerleşim alanı olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

Ebla(MÖ 2.500), Akkad, Sümer, Babil, Hitit, Hurri-Mitanni, Arami, Asur, Pers, Makedonya, Roma, Bizans gibi uygarlıkların egemenliklerini gören Urfa, 639'dan sonra İslam'la tanışmıştır. 1094 yılında Selçuklu topraklarına katılan şehir, 1098'de Haçlı Kontluğu idaresine girmiştir. Eyyubi, Memluk, Türkmen aşiretleri, Timur Devleti, Akkoyunlular, Dulkadirbeyliği, Safeviler iktidarlığını gören Urfa, 1516'da Osmanlı Devleti sınırları içine dâhil edilmiştir. İlk olarak Diyarbakır eyaletine bağlanan şehir, 1876'da Halep vilayetine bağlanmış, son olarak da 1916'da bağımsız bir sancak olmuştur. Urfa, 1919 yılında, önce İngilizlerin, daha sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 11 Nisan 1920'de milli mücadelesini veren Urfa, işgalden kurtarılmış ve Cumhuriyet sonrasında, 1924'te, il olmuştur.

Eski ismi Edessa olan Urfa'nın, isminin Urhai, Orhai, Ruha vb. isimlerden geldiği söylene de bunlardan hiçbiri kesinlik kazanmamıştır. Urfa'ya, ulusal Kurtuluş Savaşı'nda halkının göstermiş olduğu kahramanlıktan ötürü, 1984 yılında çıkartılan bir yasa ile "Şanlı" unvanı verilmiştir. 2016 nüfus sayımına göre; Şanlıurfa'nın toplam nüfusu 1.940.627 kişidir.

İdari Yapı:

Şanlıurfa ilinin 3'ü merkez ilçe olmak üzere; 13 ilçesi, 14 belediyesi, 1.402 mahallesi bulunmaktadır.

(2) Rızvaniye Camii

CAMİLER

Şanlıurfa il merkezinde, Fırfırlı Camii, Selahaddin Eyyubi Camii, Halil-ür Rahman Camii, Rızvaniye Camii, Mevlid-i Halil Camii, Hasan Padişah Camii, Narıncı Camii, Eski Ömeriye Camii, Dabbakhane Camii, Kıbrıs Mescidi, Mevlevihane Camii, Yeni Ömeriye Camii, Nimetullah Camii, Çarhoğlu Camii, Kara Musa Camii, Tuzeken Camii, Hacı Yadiğâr Camii, Ulu Cami, Hüseyin Paşa Camii, Hekim Dede Camii, Siverekli Mescidi, Yusuf Paşa Camii, Circis Peygamber Camii, Şehbenderiye Camii, Kadioğlu Camii, Kutbeddin Camii, İmam Sekkâki Camii, Sultanbey Camii, Miskinler Mescidi, Arabi Camii, Behramlar Camii, Hayrullah Camii, Hacı Lütfullah Camii, Çakeri Camii, Hızanoğlu Camii, Damat Süleyman Paşa Camii, Eski Sefalı Camii, Hüseyiniye Mescidi, Müderris Camii, Nur Ali Mescidi, Toktemur Mescidi ve Pazar Camii olmak üzere tarihi değere haiz 42 adet cami ve mescit bulunmaktadır.

FIRFIRLI CAMİİ (ON İKİ HAVARİ KİLİSESİ AZİZ HAVARİLER KİLİSESİ)

Vali Fuat Bey Caddesi'nde (Büyükyol) bulunan ve kilise olarak inşa edilen yapı, Oniki Havarî Kilisesi olarak da kayıtlara geçmiştir. Osmanlı Döneminde yapı üzerinde rüzgârgülü benzeri materyaller olduğundan halk arasında "Fırfırlı Kilise" olarak isimlendirilmiştir. Kaynaklara göre Hristiyanlık açısından büyük önem taşıyan ve Van bölgesindeki Varak Manastırında bulunan "Varak Haçı" 1092 yılında Urfa'ya getirilerek bu kiliseye konulmuştur. Caminin mihrabı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre 1956 yılında kiliseden camiye çevrilmiştir. Camiye çevrilirken özel bir isim kullanılmamış üzerine konulan rüzgârgülünden dolayı Urfa ağzı ile "Fırfırlı Cami" ismi kullanılmıştır.

(3) Fırfırlı Camii

Yapı kesme taştan, üç nefli bazilika plan düzeninde yapılmıştır. Yapının batı cephesi ile köşe kulelerinde son derece güzel bir taş işçiliği görülmektedir. Naosun (ana ibadet mekânı) orta nefi (bölümü) kubbe ile yan nefleri ise tonozla örtülmüştür.

Yapının dikkat çeken yönlerinden birisi de yarım sütunlar ile dış cephelerdeki taş duvarda bulunan bezemelerdir.

SELAHADDİN EYYUBİ CAMİİ (AZİZ JOHANNES PRODROMOS ADDAI KİLİSESİ)

Yapı, Vali Fuat Bey Caddesi'nde (Büyükyol) bulunmaktadır. 457 yılında Piskopos Nona tarafından yaptırılan Vaftizci Yahya Kilisesi'nin üzerine 19.yy başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Dönemi ve bölgedeki en büyük kilise olması dolayısıyla katedral olarak da adlandırılmıştır. Yapı, uzun yıllar harap durumda kalmış ve bir ara elektrik santrali olarak kullanılmıştır. 28 Mayıs 1993'te onarımı yapıp cami olarak ibadete açılmıştır. Caminin girişi batı yönünde olup son cemaat yeri de daha önceki kilisenin narteksinden(giriş bölümü) yararlanılarak yapılmıştır. İbadet mekânı oldukça geniş ölçüde pencerelerle aydınlatılmıştır. Yapı üzerindeki pencerelerin kenarlarında kiliseden kalan yarım sütunlar ve birbirlerine dolanmış ejder kabartmaları bulunmaktadır. İlk kilisenin Selahaddin Eyyubi tarafından bir dönem cami olarak kullanılmasından dolayı yapı camiye dönüştürüldüğünde aynı isimle anılmıştır. Cami, 2010-2011 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

(4) Selahaddin Eyyubi Camii

HALİL-ÜR RAHMAN CAMİİ (DÖŞEME CAMİİ)

Cami, Halil ür-Rahman Gölü'nün(Balıklığöl) yanında yer almaktadır. Cami halk arasında "Döşeme Camisi" olarak da isimlendirilmektedir. 504 tarihinde Rahip Urbisysus tarafından Hz. İsa Peygamber'in annesi Hz. Meryem adına bir kilise inşa ettirilmiştir. Meryem Ana Kilisesi olarak kayıtlara geçen bu kilise, Abbasi Halifesi Me'mun döneminde (813-833), camiye dönüştürülmüştür.

Minare, Selahattin Eyyubi'nin yeğeni El Melik'ül Eşref Muzafferüddin Musa tarafından 1211-1212 yıllarında onarılmıştır. Yapı, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde restore edilmiştir. 1810 yılında yapı kapsamlı bir onarım görmüştür. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde bu camiden "İbrahim Halil Tekkesi" olarak bahsetmektedir.

(5) Halil-Ur Rahman Camii (Döşeme Camii)

RIZVANIYE CAMİİ

Halil ür-Rahman Gölü (Balıklıgöl)'nün kuzey kenarında bulunan cami, 1736 (Hicri.1149) yılında Rakka Valisi Rıdvan Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mihraba paralel ve üç kubbeli olarak inşa edilmiştir. Caminin doğusunda tek şerefeli bir minare yer alır. Harim giriş kapısı iki renkli malzeme kullanılarak yapılmıştır. Harim kısmı (ana ibadet mekânı) her yönden açılan pencereleleri ile oldukça aydınlıktır. Süsleme olarak yapının en ilginç kısmı, giriş kapısıdır. Ahşap kapı, çivi kullanılmadan geçme ve kakma tekniğiyle yapılmıştır. Kapı üzerinde zengin bitkisel ve geometrik desenler bulunmaktadır. Medrese cami avlusunun kuzeyinde yer almaktadır.

(6) Rızvaniye Camii

MEVLİD-İ HALİL (DERGÂH) CAMİİ ve MAĞARASI (Hz. İbrahim'in Doğduğu Makam)

Mevlid-i Halil Camii, Dergâh Platosu içerisinde, Balıklıgöl civarında yer alır. Mevlid, “kutlu doğum” demektir. Hz. İbrahim Peygamberin yanı başındaki mağarada doğduğuna inanıldığından, camiye Mevlid-i Halil Camii adı verilmiştir. Mevcut kaynaklara göre yapı beş büyük evre geçirmiştir. İlk olarak Seleukoslar döneminde alana, bir putperest tapınağı yapılıdır. Yahudilik döneminde aynı alanda bir havranın varlığından bahsedilir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, MS 150 yılında, aynı alana Hristiyanlar Kilisesi adında bir kilise inşa edilir. Bizans Dönemi'nde bu alana Urfa Ayasofya'sı yapılıdır. Son olarak; Osmanlı döneminde 1523 yılında Muhammed Salih Paşa tarafından aynı alana cami inşa edilmiştir.

(7) Mevlid-i Halil (Dergâh) Camii

Dikdörtgen bir plana sahip olan caminin, mağara ile arasındaki duvar üzerine camiye dönüştürülürken küçük bir minare yapılmıştır. Ayrıca caminin güneydoğusuna ve kuzeybatı köşesine de iki minare daha eklenmiştir. Kitabelerine göre cami; Muhammed Mes'ud (1816) ve Mahmut oğlu Mahmut (1852) tarafından onarılmış; cami avlusuna Urfalı Ahmet Bican Paşa (1855) ve Derviş Musa tarafından (1887) odalar eklenmiştir. Yapı, son olarak Urfalı Mutasavvuf Şeyh Müslüm Hafız başkanlığında halkın desteğiyle 1951 yılında restore edilmiştir. Halk tarafından Mevlid-i Halil Mağarası'ndan çıkan suyun zembazden sonra en şifalı su olduğu kabul edilmektedir.

(7-a) Mevlid-i Halil Mağarası

HASAN PADİŞAH CAMİİ

Balıkligöl civarında, Akarbaşı mevkiinde bulunmaktadır. Urfa Salnamesine göre; Hasan Padişah Camii, 15.yy'ın ikinci yarısında, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır. Aynı salnameye göre yapı, 14.yy'ye tarihlenen Tok Temur Mescidi'ne bitişik olarak inşa edilmiştir.

Hasan Padişah Camii, kitabelere göre; 1574'te Osmanlı Sultanı Selim Han döneminde, Şeyh Abdulkadir oğlu Hacı Yakub tarafından onartılmıştır. Yapı daha sonra; 1575, 1585, 1796, 1859 yıllarında tekrar onarım görmüştür. Avlunun kuzeyinde tek şerefeli bir minaresi mevcuttur. Halil ür-Rahman Gölü'nden gelen su, bu caminin avlusundan geçmektedir.

(8) Hasan Padişah Camii

NARINCI CAMİİ

Balıkligöl semtinde Akarbaşı mevkiindedir. Bir kitabesi vardır. Eyvan duvarı üzerindeki kitabesine göre buradaki harap yapı, Hafız-ı Kur'an Müşir Paşa tarafından, Rakka'ya kaymakam olan Muhammed (Miri) Paşa'nın desteğiyle yıkılır. Ardından cami yeniden yaptırılmıştır.

(9) Narıncı Camii

Kitabeyi Şair Sakıb yazmıştır. Son mısradaki tamir tarihi olarak 1839 (hicri 1255) yılı görülmektedir.

ESKİ ÖMERİYE CAMİİ

Cami, Tütüncü Pazarı'ndadır. Yapının, dört kitabesi vardır. Dış kapının üzerindeki kitabesine göre Halife Hz. Ömer'in (r.a) (634-644) hilafeti zamanında yaptırıldığı belirtilmiştir. Son cemaat yerindeki tamir kitâbesine göre; yapı 1301 (hicri 701) tarihinde Ahmed Hacı Durmuş Siraceddin oğlu Ustad Muhammed Ağa tarafından tamir edilmiştir. Cami bahçesinde yerde bulunan bir taşın üzerinde bulunan kitabesinde caminin Ali Beğin oğlu Hacı Firuz Beğ tarafından 1772 (hicri 1186)'de tamir ettirdiği belirtilmektedir. Ömeriye Camii avlusu son cemaat yerinin sağ penceresindeki kitabesine göre; Osmanlı padişahlarından

(10) Eski Ömeriye Camii

Sultan Reşad'ın (1909-1918) devrinde 1911 (hicri 1330) onarım görmüştür. Ömeriye Camii iç kapının doğu tarafındaki kitabesinde yine 1330 hicri tarihi okunmaktadır. Kitabe, Urfaî Hattat Behçet Arabi tarafından yazılmıştır.

DABAKHANE CAMİ

Cami, hanlar bölgesinde, Kelleçi Çayı civarında yer alır. Batı kapısı kitâbesinde; Sultan 2.Selim zamanında 1568 (hicri 975) tarihinde yaptırılmış olduğu yazılıdır. Yaptıranı belli olmasa da Behram Paşa olduğu tahmin edilmektedir. Yapı mihraba paralel üç kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısı üzerinde mükebbire (avluya imamın sesini duyurmak amacıyla yapılan mimari bölüm) vardır ki bu özelliği ile Urfa camilerindeki tek örnektir. Kuzeybatıda yer alan minare, süsleme olarak yedi katlıdır.

Cami, 1759 (Hicri 1173) Muhammed Bihsevi Ağa, 1603-1617 arasında hüküm süren Sultan 1. Ahmed döneminde Abdullah oğlu Ramazan Ağa, 1887 (hicri 1305)'de ismi belirlenemeyen bir kişi, tarihsiz bir kitabeye göre Hüseyin Namdar oğlu Seyyid Muhammed tarafından onarılmıştır. Bunların dışında avludaki mezarında kitabesi bulunmaktadır. Mezar kitabesi 4 satır olup ilk 3 satırı tahrip olmuştur. Yalnızca, 1.satırda Behram Paşa ismi okunmaktadır. 4. satırdaki hicri 970 (M 1562) tarihinden yola çıkılarak, Gümrük Hanı'nın da bu tarihlerde yapıldığı göz önüne alınırsa Behram Paşa'nın yapının banisi olması muhtemel görünmektedir.

(11) Dabakhane Camii

KIBRIS MESCİDİ

Ellisekiz Meydanı (Hoşgörü Meydanı)'na giden sokağın girişindedir. İnşa kitabesi bulunmayan mescidin adına 1920 (hicri 1339) tarihli bir vakfiyede rastlanmaktadır. Burada yapı için "Hacı Mihman Mescidi, nam-ı diğer Kıbrıs Mescidi" ifadeleri kullanılmıştır. Buna göre; 1523'e ait kayıtlarda "Mescid-i Hacı Mihman" olarak geçen yapının bu yapı olduğu tahmin edilmektedir. Yapı Cumhuriyet (1923) sonrası yenilenmiştir. Bu yenileme sırasında son cemaat yeri betonlaşmıştır. Avlunun batısındaki odaların eskiden tekke olarak kullanıldığı söylenilmektedir.

(12) Kıbrıs Mescidi

MEVLEVİHANE CAMİİ

Haşimiye Meydanı'nın doğusunda bulunan yapı, 18. Yüzyılda Urfalı Mevleviler için, Mevlevihane olarak inşa edilmiştir. Tekkelerin kapatılmasından sonra yapı, cami olarak ibadete açılmıştır. Yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir. Cami kare planlı ve üzeri tek kubbe ile örtülüdür. Yapının batı cephesine bitişik olan çarşı, daha önce kasaplar çarşısı iken yapılan kamulaştırma çalışmalarından sonra hediyelik eşyaların satıldığı bir çarşıya dönüştürülmüştür.

(13) Mevlevihane Camii

ATTAR PAZARI CAMİİ

Pazar Camii olarak bilinen yapı Haşimiye Meydanı'ndadır. Adını çarşı girişinde bulunan Attar Pazarı'ndan almıştır. Oysa yapının asıl ismi Tarihti Camii ve Hoca Ahmed Camii'dir. Yazılı kaynaklarda yapının Urfa'nın eski camilerinden biri olduğu belirtilse de, inşa tarihini veren kitabe tespit edilememiştir. Mevcut yapıda altı adet kitabe bulunmaktadır. Caminin mimber girişi üzerindeki kitabede hicri 1275 (Miladi 1858) tarihi okunup mimberin camiye dar ettiği, bu yüzden duvar içinde asılı, bir mimber yapıldığı belirtilmektedir. Caminin güney tarafındaki penceredeki hicri 1280 (1863) tarihli kitabede hayır sahiplerinin bu pencereyi açtıkları ve açılan bu iki pencere ile cami için ferah olduğu belirtilmektedir. Cami içinde doğu duvarı üzerinde bulunan onarım kitabesinde, ebcet hesabı ile Hicri 1376 (1956-1957) tarihi çıkmaktadır. Caminin eyvanı üzerindeki kitabede; Hicri 1291 (miladi 1874) tarihinde bu eyvanın yeniden tamir edildiği belirtilmektedir. Eyvanın doğusunda yazlık mihrabın üzerindeki kitabede; Ferdizâde Ahmed Efendi'nin bu mihrabı Hicri 1250 (miladi 1834) de yaptırdığı yazılıdır. Attar Pazarı Camii minaresinin ışık pencereleri üzerinde her dört tarafta "Lâilâhe illallah M u h a m m e d ü n Resulullah" kelime-i tevhidî yazılıdır.

(13-a) Attar Pazarı Camii

YENİ ÖMERİYE CAMİİ

Yeni Ömeriye Camii, Kurtuluş Mahallesi Mısır Sokak'ta, Beykapısı'na giden yoldadır. İki kitabesi vardır. Caminin güney dış kapısındaki üç satırlık kitabesine göre yapı Ahmed'in oğlu Ustad Muhammed tarafından 1214 (hicri 610) senesinde tamir edilmiştir. Yapıdaki ikinci kitabe camii avlusunda imam odası üzerinde yer alır. Buna göre; imam odası 1909 (hicri 1327) tarihinde yapılmıştır.

(14) Yeni Ömeriye Camii

NİMETULLAH CAMİİ (AK CAMİİ)

Nimetullah Camii, Nimetullah Mahallesi'nde, Ellisekiz Meydanı'nda yer alır. 1500'lü yıllarda Urfa Sancakbeylerinden Nimetullah Bey tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir. Kayıtlara göre cami için; Hacı Nimetullah bin Asker 1721'de, ardından Hacı Haydar Ağa 1755'te vakıfta bulunmuştur. Camide tarihi belirlenemeyen bir kitabe yapı için: "Bu eski ve harabe bir kilise iken tamir edilerek camiye çevrildi" ifadesi yer alır. Firuz Bey adı geçen bu kitabe, muhtemelen 1779-1781 arasında hazırlanmıştır. Harim kısmına (ana ibadet mekânı) girişteki kapı Klasik Osmanlı süslemelerini yansıtır. Harim kısmında ana kubbenin yan taraflarına yarım kubbeler eklenmiş, bu şekilde alan genişlemiştir.

(15) Nimetullah Camii (Ak Camii)

Burada amaç daha fazla cemaatin aynı mekânda ibadet etmesini sağlamaktır. Yapıda süsleme olarak; mihrab nişindeki sekizgenlerin oluşturulduğu geometrik süslemeler dikkat çeker. Silindirik tek şerefeli minare Şanlıurfa'daki en uzun minare olması bakımından önem arz eder. Avluyu çevreleyen medrese odaları 1695 yılında Abbas Ağa tarafından yaptırılmıştır. Avlunun kuzey kısmındaki zeminde bulunan üç mezardan ikisi Nimetullah oğlu Rûz Bey (?-1520) ve Lütfü oğlu Ali Bey (?-1594)'e aittir.

ÇARHOĞLU CAMİİ

Çarhoğlu Cami, Kurtuluş Mahallesi'nde yer alır. Bu caminin eski adı "Ömeriye" ve "Meşarkiye" olarak bilinir. Caminin yapım kitabesi yoktur. Yapının üzerinde sadece bir kitabe mevcuttur. Cami avlusundaki kitabe; Muhammed Çarhoğlu tarafından kapsamlıca onarıldığı yazılıdır. Tarih olarak 1955 (hicri 1375) tarihi verilmiştir. Kitabenin hattı Urfalı Hattat Behçet Efendi tarafından yazılmıştır.

(16) Çarhoğlu Camii

KARA MUSA CAMİİ

Cami, Beykapısı Mahallesi'nde yer almakta olup altı kitabesi bulunmaktadır. Maalesef camiyi yaptıran ve adını veren "Kara Musa" ismine kitabelerde rastlanamamıştır. Çünkü camiyi her tamir eden zat, yapıya kendi kitabesini yerleştirmiş ve önceki kitabeyi söktürmüştür. Böylece Urfa'daki birçok eski camide olduğu gibi bu camide de eski kitabeler kaybolmuştur. Aslında Kara Musa Camii'ni 1552 tarihinde Kara Musa adında bir zat yaptırmıştır. Caminin batısı pencere altı kitabesinde; 1747 (hicri 1160) tarihinde tamir edildiği yazılı olup tamir edenin adı verilmemiştir. Son cemaat yeri kitabesinde; caminin tamirini 1671 (hicri 1082)'de Muhammed oğlu Abdurrahman Çelebi'nin yaptırdığı yazılıdır. Cami avlusunun batı kapısı kitabesinde ve minare kaidesi batı kitabesinde; Firuz Bey tarafından 1780 (hicri 1195)'te tamir edildiği yazılıdır. Caminin avlusunda güney kapı kitabesinde; Hacı Firuz Bey'in Kızıl Camii (Ulu Camii) ve Ağ Camii (Nimetullah Cami)'yi tamir ettirdiği, şehre çeşmeler yaptığı ve son olarak bu camiyi tamir ettirdiği yazılıdır. Tamir tarihi olarak 1780 (hicri 1195) tarihi verilmektedir. Halkın anlattığına göre cami avlusunda fiskiyeli kocaman bir havuz varmış ve mahallenin çocukları bu havuza girerlermiş. Sonra bu havuz da kaldırılmış. Cami içinde yer alan bir sütun üzerinde bir kitabe parçası vardır. Ters bir şekilde yerleştirilen bu kitabe parçası tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Muhtemelen başka bir yapıdan getirilip buraya yerleştirilmiştir.

(17) Kara Musa Camii

TUZEKEN CAMİİ

Türkmejdani Mahallesi Güllüoğlu Sokak'tadır. İki kitabesi vardır. Avlunun batısındaki imam oda kitabesinde harap halde iken onarıldığı belirtilmektedir. Tarih olarak 1858 (hicri 1275) tarihi okunmuştur. Bu odanın Kur'an kursu dershanesi olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Cami eyvanının üzerinde kufi yazı ile yuvarlak bir zemin üzerindeki kitabede Lâilâhe illallah Muhammediin Resulallah" yazılmıştır. Minare kaidesinde ise tamir kitabesi olup buna göre minare 1754 (hicri 1167) tarihinde Hacı Mustafa tarafından tamir edilmiştir.

(18) Tuzeken Camii

HACI YADİGÂR CAMİİ

Türkmejdani Mahallesi Güllüoğlu Sokak'tadır. Caminin bir kitabesi vardır. Caminin iç kapısı üzerindeki sekiz mısralık kitabede yapının 1155 (hicri 550) yılında ve 1514 (hicri 920) yılında tamir edildiği yazılıdır. Şair Sabır tarafından yazılan kitabede son tamir tarihi olarak 1871 (hicri 1288) verilmiştir. Buna göre yapı Urfa'nın en eski camilerindendir.

(19) Hacı Yedigâr Camii

ULU CAMİİ

Cami, şehir merkezinde Divanyolu Caddesi'nde yer alır. Yapım tarihi belirlenemeyen, "**Kızıl Kilise**" olarak adlandırılan eski bir kilisenin yerine inşa edilmiştir. Eski yapıya ait avlu duvarları, sütunlar, sütun başlıkları ve çan kulesi halen mevcuttur. Caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu yüzden kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 1170-1175 yıllarında Zengiler tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Kitabelere göre Ulu Camii; 1684, 1779, 1780 ve 1870 yıllarında onarım görmüştür. İslam fetihlerinden sonra, sütunlarda kullanılan kırmızı mermerler ve kilise ile ilişkisinden dolayı "**Mescid ül- Hamra (Kırmızı Mescit)**" olarak isimlendirilmiştir. Payeler üzerine oturan ve her biri çapraz tonozlarla örülü on dört sivri kemerle avluya açılan son cemaat yeri Anadolu'da ilk kez Urfa Ulu Camii'nde bulunmaktadır. Caminin harim kısmında bir kuyu yer alır. Halk arasındaki bir inanışa göre Hz. İsa'nın, Kral Abgar'a, Havarisi Thomas'la gönderdiği mendil bu kuyuya bırakılmıştır. Bu nedenle camiinin içindeki kuyunun suyu, şifalı olarak kabul edilir.

Minareye, Cumhuriyet döneminde bir saat eklenerek saat kulesine dönüştürülmüştür. Minare, aynı zamanda şehrin ilk ve tek saat kulesi görevini de görmektedir

(20) Ulu Camii

Kızıl Kilise'ye ait kalın duvarlarla çevrili camii avlusunun kuzeybatı kesimi mezarlıktır. Bu mezarlıktaki türbede, 1823 yılında vefat eden, Halidi Tarikatı'nın kurucusu Mevlana Halid Ziyâeddin Hazretleri'nin küçük oğlu Şehabeddin Ahmet'in mezarı bulunmaktadır. Türbe, Şanlıurfa ili Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından restore edilmiştir. Cami, 2010-2011 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

(20-a) Ulu Camii Saat Kulesi

ESKİ SEFALİ CAMİİ

Şanlıurfa merkezde yer alan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Harimin kuzeyinde betonarme eklemeler bulunmaktadır. Kuzey bölümünde üç adet oda vardır. Sonradan eklenen betonarme kısmın avluya bakan üst kısmında 1994 tarihine rastlanmıştır. Harim kısmının kuzeyinde üç gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin doğusunda bir oda, batısında ise yola açılan giriş kapısı bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Son cemaat yerinde doğu ve batıda olmak üzere birer mihrap nişi bulunmaktadır. Bu mihrap nişleri içerisinde birer pencere bulunmaktadır. Orijinal olarak günümüze gelen harim kısmı iki sahnalı olup üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Mihrabın doğusunda duvara gömülü vaaz kürsüsü batısında ise yine duvara gömülü mimber yer almaktadır. Buralara çıkışlar duvar içerisindeki merdivenlerden sağlanmaktadır. Harim aydınlatması altta diktörtgen üstte ise kuşgözü pencerelerle sağlanmıştır. Harim kısmının kuzeyinde müezzin mahfili yer alır. Yapının güneybatısında kesme taş malzemeden yapılmış bir adet köşk minare bulunmaktadır.

HÜSEYİN PAŞA CAMİİ

Hüseyin Paşa Cami, Kara Meydanı semtinde, yolun ortasındadır. Cami, 1728 (hicri 1141)'de Urfa valisi olan Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesine göre; Merhum Ali Paşa'nın bu camiyi tamir ettiği belirtilmiştir. Kitabenin altında tarih yoktur. Son mısradaki "esas-ı azim" kelimesinin harfleri hicri 1142 (miladi 1729) yılını vermektedir. Öte yandan Yusuf oğlu Darendeli Hüseyin Paşa Vakfiyesi'nde Urfa'nın Kara Meydanı isimli mahallesinde bir cami yaptırdığını ve tamir ettirdiğini bildiriyor. Bu bilgileri veren vakfiye hicri 1141 (miladi 1728) tarihlidir. Anlaşılan odur ki; Urfa Valisi Darendeli Hüseyin Paşa kitabeye kendi adını yazdırmamıştır. Cami mimberinin kapısı üzerinde hicri 1297 (miladi 1878) yılı kaydedilmiştir. Bunun da mimberin tamir tarihi olduğu kabul edilmektedir.

(21) Hüseyin Paşa Camii

HEKİM DEDE CAMİİ

Hekimdede Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Üç kitabesi vardır. Harim(Ana ibadet mekânı) kapısı üzerindeki kitabesinde caminin, Ahmed oğlu Bayram Bey tarafından 1634 (hicri 1043) yılında tamir edildiği belirtilmiştir. Camiinin güney batı tarafında bir de çeşme kitabesi bulunmaktadır. Yazısı okunamayan kitabe üzerinde 1708 (hicri 1120) tarihi mevcuttur. Caminin iç kapı üstündeki tahrip olan kitabesinde ise camiinin ikinci veya üçüncü tamirinin Mustafa Paşa tarafından 1776 (hicri 1190) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Hekim Dede türbesinin cami avlusundan taraf duvarının üzerinde yer alan kitabede yalnız 1803 (hicri 1218) tarihi okunabilmiştir.

(22) Hekim Dede Camii

SİVEREKLİ MESCİDİ (HZ.ABBAS CAMİİ)

Siverekli Mahallesi'nde(bugünkü Beykapısı Mahallesi alanı içinde) yer alan 1882 (hicri 1300) tarihli bir çeşme mevcuttur. Kaynaklara göre bu çeşmenin bitişiğinde Siverekli Camii adında bir cami mevcuttu. Bu cami günümüzde bozulmuş ve ev olarak kullanılmaktadır. Ancak caminin bir kısmı ibadet mekânı olarak

kullanılabilmektedir. Cami olarak kullanılan bu alana ise Hz. Abbas Camii denmektedir.

(23) Siverekli Mescidi (Hz. Abbas Camii)

YUSUF PAŞA CAMİİ

Yusuf Paşa Camii, Sarayönü Caddesi'ndedir. Camiyi yaptıran Urfa-Rakka Valisi Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa'nın bu cami için düzenlediği vakfiye 1710 (hicri 1122) tarihlidir. Üç kitabesi bulunan yapının mihrap kitabesinde 1850 (hicri 1267) tarihinde Hacı Es'ad adında bir hayırsever tarafından yapının bazı bölümlerinin onarıldığı belirtilmektedir. Caminin avlusunda bir oda kitabesi bulunmaktadır. Kitabede, hayırseverlerin 1872 (hicri 1289) yılında avludaki odayı onardıkları yazılıdır. Yapıdaki son kitabe imam odasının üzerinde yer alır. Buradaki kitabede; Abdolvahab Efendi adlı bir kişinin avludaki odaların hepsini baştanbaşa yeniden yaptırdığı yazılıdır. Tamirat 1879 (hicri 1296) da yapılmıştır.

(24) Yusuf Paşa Camii

DAMAT SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ

Damat Süleyman Paşa Camii, Atatürk Mahallesi'nde Büyükşehir Belediye binasının arkasında yer alır. Tescil kayıtlarına göre 17. yy sonlarına tarihlenmektedir. Camiyi yaptıran Gürcü asıllı Hassa silahşörlerinden Rakka Beylerbeyi Damat Süleyman Paşa'dır. Mevcut kayıtlarda Süleyman Paşa'nın 1688-89 yıllarında vefat ettiği belirtilmektedir. Zaman içerisinde yapılan eklemeler ve genişletmeler sonucunda yapının aslı yapısı bozulmuştur.

Mevcut plana göre dikdörtgen avlunun dört bir yanı revaklarla çevrilidir. Avluya kuzey ve doğuya açılan birer kapı ile girilmektedir. Harim kısmı; mihraba paralel iki sahından oluşmaktadır.

Harimde orta alanda bir de kubbe yer almaktadır. Yapının kuzeyinde girişi kuzeydoğudan verilen yapıyı "L" şeklinde çevreleyen bir avlu yer alır. Bu avlunun kuzeyinde ise hücreler bulunmaktadır. Yapının dikkat çeken en önemli özelliği ise minaresinin üç şerefeli olmasıdır.

(24-a) Damat Süleyman Paşa Camii

PEYGAMBER CAMİİ (CİRCİS PEYGAMBER CAMİİ)

Circis Peygamber adına yaptırılmış olduğu kabul edilen Peygamber Camii, Kamberiye Mahallesi'nde, Müftülük binası bitişiğindedir. Yapıldığı dönemde Urfa surları dışında kalan bu yapı, Circis Peygamberin makamı kabul edilmektedir. Camiye çevrilen kiliselerden biridir. Yapının iki kitabesi vardır. Ayrıca bir de Süryanice kitabesi bulunmaktadır. Cami içindeki bir sütun üzerine yazılmış kitabe: "Bu kilise, zamanın sultanı genç padişah Sultan Abdülmecid Han (1839-1861) devrinde - Allah onun mülkünü daim etsin- ve himmet sahibi müşiri ekrem Salih Vechi Paşa zamanında - Allah onun dostluğunu devam ettirsin - ve kaymakam dairesinin vekili Bahri Paşa'nın kaymakamlığı zamanında - Allah onun ikbalini arttırsın - ve Çerkez Hüseyin Ağa'nın memuriyeti ile - Allah onun kadrini arttırsın - 1260 senesi Recep ayında tamamlandı." bilgileri verilmektedir.

(25) Peygamber Camii (Circis Peygamber Camii)

Son cemaat yerinde giriş kapısının yanındaki mermer kitabede yapının daha önce kilise olarak yapıldığı 1965 (hicri 1385) te Muhammed Çarhoğlu tarafından tamir edilerek camiye dönüştürüldüğü yazılıdır.

ŞEHBENDERİYE CAMİİ

Şehbenderiye Camii, Topçu Meydanı'ndadır. Caminin dış kapısı ve son cemaat yerinde olmak üzere iki kitabesi vardır. Urfalı Şair Emin tarafından yazılan dış kapı kitabesine göre 1909 (hicri 1327) yılında yaptırılmıştır. Son cemaat yerinin doğusundaki kitabesinde ise caminin Bekir Bey adlı biri tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Yapı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

(26) Şehbenderiye Camii

KADIOĞLU CAMİİ

Kadioğlu Camii, Demokrasi Caddesi (12 Eylül Caddesi)'nde, Su Meydanı'ndadır. Caminin yapılış tarihi belli değildir. Caminin iki kitabesi vardır. Daha eski olduğu tahmin edilen son cemaat yeri pencere üzerinde bulunan kitabesi kırılmıştır. Kalan kısmı şöyledir: "sultanoğlu sultan (...) bunun tamirini emretti." Tamir tarihi ve kimin yaptırdığı kırılmış olup kırılan yer betonla örtülmüştür. Bu caminin sultanlar tarafından yaptırılmamış olduğu, bu yazının başka bir yapıdan buraya getirildiği tahmin edilmektedir. Minare kaidesindeki kitabede, minarenin Bahri Paşa tarafından 1844 (h.1260) yılında yaptırıldığını göstermektedir. Caminin minaresi, üstü beşik tonoz örtülü olup dış kapının üzerine yaptırılmıştır. Bu yüzden halk arasında bu camiye "Dipsiz Minareli Camii" denmektedir.

Caminin yapılışı ile ilgili bir rivayet vardır. Rivayete göre Kadioğlu diye tanınan zat, bu camii yaptırırken, mihrabını tayin etmekte yanlışlık gösteren gayri müslim ustaya kıblenin asıl yönünü gösterir. Fakat usta kabul etmez. Bu konuşma bir iki defa tekrar edince Kadioğlu, elini ustanın gözüne sürer. Usta karşısında Kâbe'yi görür. Bunun üzerine ustanın Müslüman olduğu söylenilmektedir.

SULTANBEY CAMİİ

Akarbaşı semtinde Çift kubbeye çıkılan yol üzerindedir. Bir kitabesi vardır. Camiinin giriş kapısı üzerindeki kitabesinde; Sultan Bey Mescidi'nin Sultan III. Murad (1574-1595) devrinde 1587 (hicri 995) yılında, Emir Sultan Ahmed Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Bu zatın kabri de caminin altındadır. Mahmut Karakaş (Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler/Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları)'a göre aynı semtte bulunan Sultan Hamamı Emir Sultan Ahmed tarafından yaptırılmış olabilir.

(30) Sultanbey Camii

ARABİ CAMİİ

Cami, Urfa'nın Tepe Mahallesi Har-rankapı semtinde Mahmut Coşkun-ses Sokağı'ndadır. Bu camiye "Eski Arabi Camii" de denmektedir. Caminin minare kaidesindeki kitabe-sinde Muhammed Fazili Efendinin bu camiye 1743 (hicri 1156) tari-hinde yaptırdığı yazılıdır. Kayıtlar-a göre; cami Alihan Mescidi diye bilinen bir mescidin yerine inşa edilmiştir. Minaresi Urfa'daki tek örnektir. Caminin iç kapısı üzerin-deki kitabesinde aynı tarihte Mu-hammed Fazili Efendi'nin camiye vakıf yaptırdığı yazılıdır.

(31) Arabi Camii

BEHRAMLAR CAMİİ

Cami, Harrankapı semtindedir. İki kapısı vardır. Batı tarafındaki dış kapı üzerinde iki kitâbe bulunmaktadır. Üstteki kitabede; caminin 1585 (hicri 993) yılında Abdullah'ın oğlu Hacı Ali'nin oğlu Hacı Muhammed tarafından tamir edildiği yazılıdır. Alttaki kitabede "Mescidler Allah'a mahsustur, Allah ile beraber bir başkasına dua etmeyin."² yazısı ve onun altında dua satırı bulunmaktadır.

(32) Behramlar Camii

HAYRULLAH CAMİİ

Hayrullah Camii Kendirci Mahallesi'nde Harrankapı semtindedir. Caminin iki kitabesi vardır. Dış kapı kitabesinde Abdurrahman Beşe (Paşa) oğlu Hacı Ali tarafından minare ve kapının tamir edildiği yazılıdır. Buradaki tarih 1764 (hicri 1178)'dir. Mimber üzerindeki kitabesinde ise mimberin tamirinden bahsedilmektedir. Ancak tamiri yaptıranın adı belirtilmemiştir. Tamir tarihi olarak 1797 (hicri 1212) verilmiştir.

(33) Hayrullah Camii

²Kur'an-ı Kerim, (72) Cin suresi / 18

HACI LÜTFULLAH CAMİİ

Cami, Harran Kapısı'nın karşısındadır. İki kitabesi vardır. İç kapısı kitabesinde Mustafa oğlu Hacı Abdurrahman Efendi'nin yapıyı tamir ettirdiği yazılıdır. Tamirat 1720 (hicri 1133) 'de tamamlanmıştır. Kapı girişinin yan tarafında bulunan kitabede; "Hay ve Baki olan Allah'a hamd olsun bu tamamlandı. Yarab bu ev sahibini mutlu kıl. Kendisini cennete ulaştır, cehennemden uzaklaştır" yazılıdır. Kitabeye göre yapı, 1853 (hicri 1270) yılında yapılmıştır. Mustafa Karakaş(Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler)'a göre bu kitabe cami kitabesi olmayıp bir otel kitabesidir. Yıldız Meydanındaki hamam ve civarı yıktırıldığı zaman söz konusu otel de yıkılmış ve kitabesi bu camiye yerleştirilmiştir.

(34) Hacı Lütfullah Camii

ÇAKERİ CAMİİ

Çakeri Camii, Türkmeydanı Mahallesi'nde beş kitabesi bulunan bir camidir. "Çakeri" köle demektir. Halil ür-Rahman Gölü'nden çıkan su, buraya kadar yeraltından gelmektedir. Bu su, eskiden şehrin bitiminde yer alan bahçelere kadar akardı. Gelen su bu arada Çakeri Camiinin mihrabı altından geçerdİ. Ancak günümüzde gelişen yapılaşmaya binaen bu manzarayı görmek mümkün değildir. Son cemaat yerinin sağ köşesindeki kitabede; caminin tamiratının Muhammed oğlu Hacı Ali'nin yardımı ile yapıldığı yazılıdır. Burada verilen tarih 1524 (hicri 930)'tür. Caminin avlu kapısı kitabesinde; İslam Peygamberi Hz.Muhamed (s.a.) soyundan gelen Seyyid Şeyh Muhammed'in bu camiye onarttığı yazılmıştır. Ardından Sultan 4. Murad Han (1623-1640)

devrinde 1635'te (hicri 1044) Ayaşoğlu Hacı Hüseyin tarafından, yenilendiği belirtilmiştir. Kitabede ayrıca Mehdi oğlu Hacı İbrahim adında bir yapı ustasından bahsedilmektedir. Çakeri Camii'nin iç kapısı üzerindeki kitabede Ayaş oğlu Hacı Hüseyin'e dua edilmekte ve aynı tarih verilmektedir. Caminin abdest alma yerinde bulunan sütunun üzerinde tahrip olmuş bir kitabe vardır. Burada abdest alma yerinin yapıldığından bahsedilmekte ise de tarih ve kişi adı okunamamıştır.

(35) Çakeri Camii

HIZANOĞLU CAMİİ

Hızanoğlu Camii, Pınarbaşı Mahallesi'nde Hacı Hamza Sokak'ta yer alır. Üç kitabesi vardır.

(36) Hızanoğlu Camii

Caminin dış kapı üzerindeki kitabesinde caminin Hacı Halil adında biri tarafından tamir edildiği (1729/hicri 1142) yazılmıştır. Camiin iç kapı kitabesinde Hacı Halil Ağa'nın bu eski camiye kapsamlıca tamir ettirdiği yazılıdır. Minare kaidesinde yer alan Şair Zahir'in yazdığı kitabede minarenin yerinin çok yüksek olduğu, hoş bir yerde yapıldığı belirtilmektedir. Minare şerefesinin kapı girişi üzerindeki kitabede Muhtar Beğ isminde birinden ve minarenin 1851'de (hicri 1268) tamir edildiğinden bahsedilmektedir.

MİSKİNLER MESCİDİ

Miskinler Mescidi, Eyyubiye Mahallesi'nde yer alır. Yapının inşa kitabesi yoktur. Halk tarafından, 1865 yılında Muhammed Nabi adında biri tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Cami mihraba paralel, iki sahnalı, olarak yapılmıştır. Yapıda, üst örtü olarak çapraz tonoz kullanılmıştır. Camiye yakın zamanda üç gözlü son cemaat yeri eklenmiştir. Yapının mimberi balkon şeklinde olup mihrap üzerinde yer almaktadır.

(37) Miskinler Camii

MEDRESELER

Kayıtlarda yer alan Şanlıurfa medreseleri şunlardır: Abbas Ağa(Abbasiye) Medresesi, Eyyubi Medresesi, Halil ür-Rahman Medresesi, İbrahimiye Medresesi, Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi, Rıdvaniye Medresesi, Şehbenderiye Medresesi, Yusuf Paşa Medresesi.

HALİL-ÜR RAHMAN MEDRESESİ

Halil-ür Rahman Medresesi, Halil ür-Rahman Gölü'nün(Balıkligöl) batı kenarında, yer alır. Medrese, 1775 (H.1189) yılında yaptırılmıştır. Mevcut kaynaklara göre Osmanlı döneminde Sultan Abdulaziz zamanında Derviş Ali Paşa tarafından 1871 (H.1288) yılında onarılmıştır. "L" şeklinde bir plana sahip olan Halil ür-Rahman Medresesi, düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Balıklıgöl'ü besleyen ana kaynağın bu medresenin altında olduğu kabul edilir.

(38) Halil-ür Rahman Medresesi

RIZVANIYE MEDRESESİ

Rızvaniye Medresesi, Halil-ür Rahman Gölü'nün(Balıkligöl) kuzeydoğusundaki Rızvaniye Camii'nin avlusunu çevreler şekilde inşa edilmiştir. İnşa kitabesine göre; Osmanlı Devleti döneminde Rakka Valisi Rızvan Ahmet Paşa tarafından 1736 (H.1149) yılında yaptırılmıştır. Osmanlıca telaffuz farkından dolayı birçok kaynakta "Rıdvaniye Medresesi" olarak geçmektedir. Medrese, cami avlusunu çevreleyen "U" biçimli bir plana sahiptir. Medrese

hücrelerinin önünde revaklar mevcuttur. İnşa malzemesi düzgün kesme taştır. Avlunun kuzey kenarı ortasındaki kubbeli bir dersane mescit bulunmaktadır. Medrese, Rızvaniye Camii ile birlikte 1992-1993 yıllarında Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından restore ettirilmiştir.

(39) Rızvaniye Medresesi

NAKIBZADE MEDRESESİ

Nakibzade Medresesi, Ulu Cami doğusunda bugün ayakta olmayan Eyyubi Medresesi'nin yerine inşa edilmiştir. Yapı üzerindeki kitabeye göre; 1781 (H.1196) yılında Nakibzade Hacı İbrahim Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medrese; 1876 (H.1293) yılında onarım görmüştür. Cumhuriyetten sonra Atatürk İlkokulu, sonra Vakıflar Şube Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. 2010-2011 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.

(40) Nakibzade Medresesi

TÜRBELER

ŞAZELİ ALİ DEDE

Şazeli Ali Dede 17.yy.'de Urfa'da yaşamış Kadiri tarikatına bağlı Şazeli kolundan bir tarikat şeyhidir. Ali Dede Afrika'dan İstanbul'a gitmiş ve Erenköy'e yerleşmiştir. Daha sonra Urfa'ya gelip Halil ür-Rahman civarına yerleşmiş ve tekke açmıştır. Osmanlı Padişahlarından IV. Murat, 1639 Bağdat Seferine giderken, Şazeli Ali Dede'ye misafir olur. Padişahın verdiği beraata göre Afrika'da yaşayan Şazeli Tarikatı kurucusu Şazeli Hasan Dede'nin evlatlarındanır. Padişah IV. Murat, Ali Dede'nin müracaatı üzerine Karaköprü Köyü'nü Ali Dede'ye bağışlamıştır.

(41) Şazeli Şeyhi Ali Dede Türbesi

ŞEYH DEDE OSMAN AVNİ TÜRBESİ

Devrinin en büyük Kadiri Şeyhi Şeyh Dede Osman Avni (K.S) hazretleri İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s)'in soyundandır. Türbenin üzerindeki kitabede şunlar yazılıdır: "Burası bütün evliyanın sultanı Ğavsül-a'zam hazreti Abdulkadir Geylani hazretlerinin pak dergâhlarıdır". Şeyh Efendi, sürekli Mevlidi Halil Camii'nde oturmuş ve orada hizmetini yapmıştır. Bu şekilde 70 sene şeyhlik yapmış ve 1883 senesinde vefat etmiştir. Kendisinden sonra tarikatın hizmetini yapan Hafız Halil Efendi'nin yazdığına göre Şeyh Efendi, 100 yıl kadar yaşamıştır. Dede Osman'ın tespihi, cübbesi ve bazı eşyaları hala caminin ziyaret girişinde sergilenmektedir.

(42) Şeyh Dede Osman Avni Türbesi

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ MAKAMI

Said Nursî, nüfusa göre Said Okur, 1878'de Bitlis'te doğmuştur. İslam bilgini ve Kur'an-ı Kerim'in açıklanması ile ilgili ilim dalı olan tefsir âlimi yani müfessirdir. Risale-i Nur Külliyyatının yazarı ve Nur Cemaatinin ilk lideridir. Said Nursi, 31 Mart İsyanı sonrasında tutuklandı, suçsuz bulunarak serbest bırakıldı. Atatürk'ün isteği üzerine Ankara'ya giderek Atatürk'le görüştü ve bir süre orada ikamet etti. Daha sonra Van'a yerleşti. Şeyh Said İsyanı ile herhangi bir ilişkisi olmamasına rağmen, Isparta'nın Eğridir ilçesine bağlı Barla'ya sürgün edildi. Daha sonra da Burdur, Isparta, Kastamonu ve Emirdağ'da yazdığı bazı kitaplar sebebiyle sürgün edildi. Kitaplarından dolayı yargılandığı dönemlerde aylarca Eskişehir, Denizli, Afyon hapishanelerinde tutuklu kaldı ancak beraat etti.

23 Mart 1960'da Şanlıurfa'da vefat etti. Halil-ür Rahman Dergâhına defnedildi. Ancak 27 Mayıs Darbesi (1960) hükümetinin emriyle, 12 Temmuz 1960'da mezarı açıklanmayan bir yere nakledildi.

(43) Bediüzzaman Makamı

ABDULKADİR ERBİLİ TÜRBESİ

Abdulkadir Kemaleddin Efendi aslen Erbilli'dir. 1806 doğumlu olan Abdulkadir Erbili, devrinin büyük din âlimi ve mutasavvıflarındandır. Kendisi: hem Kadiri, hem Halvetî ve hem

(44) Abdulkadir Erbili Türbesi

de Nakşibendî tarikatının halifeliğini kazanmıştır. Fakat Halveti tarikatı şeyliğinde şöhret kazanmıştır. Erbil'de Abdurrahman Talbanî'nin talebesidir. Urfa'ya ne zaman geldiği belli değildir. Kendisi 1897'de (hicri 1315) 91 yaşında iken Urfa'da vefat etmiştir. Mezarı Kurtuluş Meydanı'nda tamirini yaptırdığı Halveti tekkesinin yanında bulunan türbe içindedir. Araplarda insanlar büyük oğullarının ismi ile çağrıldıklarından, bu kitabede de Muhammed Muhyiddin'in babası anlamına gelen "Ebu Muhammed Muhyiddin" denilmiştir. Yani hem babasının adı ve hem de büyük oğlunun adı Muhammed Muhyiddin'dir.

Eserleri:

- 1- Hüccetü z-Zakirin ve reddü'l-münkirin: Tasavvufa dairdir.³
- 2- Miratü'ş-Şuhud fi beyani vahdeti Vücut: Bu da tasavvufa dairdir.
- 3- Hadikatü'l-Ezhar fi'l-Hikmeti ve'l-Esrar: Rabbani ilimlerden söz etmektedir.⁴
- 4- El-İlhamatî'r-Rahmaniye fi meratibi'l-Hakikati'l İnsaniye: İnsanların gerçek derecelerinde Rabbani ilhamlar konusundadır.
- 5- Tefrihu'l-Hatır fî Menakibi Abdulkadir:
- 6- Tarikatü'l-Rahmaniye fî'r-Rücu ve'l-Vusuli ile'l-Hazreti Aliye:
- 7- Ed-Dürerü'l-Müteberetü fi Şehri'l-Ayati Semaniyete Aşere min mukaddimeti'l-Mesnevi Şerif.

(44-a) Abdulkadir Erbili Sandukası

³Bağdatlı İsmail Paşa, Keşfüzzünun Zeyli, tanbul 1972, I, 393

⁴Bağdatlı İsmail Paşa, a.ğ.e. I, 397

NEBİH EFENDİ

Devrinin büyük alim ve evliyasından olan Nebih Efendi'nin Türbesi Bediüzzaman Mezarlığı'nın batı tarafındadır. Halk arasında Nebi Efendi olarak tanınır. Aynı türbede Nebi Efendi'nin ayakucunda Şeyh Abdurrahman Efendi ve Kürt Hac Ali Efendi'nin mezarları bulunmaktadır. Bu türbe halk tarafından sürekli ziyaret edilmektedir. Nebih Efendi, 1789'da (hicri 1203) vefat etmiştir. Nakşibendî tarikatına mensuptur. Nebih Efendi'nin tekkesi Bıçakçı Meydanı yakınındaki Nabi Sokak'tadır. Nebih Efendi'nin Türbesinin dışarısında ve kuzey tarafında ise oğlunun mezarı bulunmaktadır.

(45) Nebih Efendi Türbesi

SEYYİD MAKSUD OĞLU SEYYİD HACI ALİ TÜRBESİ

Harran Kapı Mezarlığı içerisinde yer alan bu türbe, kesme taşlardan sekizgen planlı ve tek kubbeli olarak inşa edilmiştir.

(46) Seyyid Hacı Ali Türbesi

ŞEYH MES'UD TÜRBEİ

Şanlıurfadaki türbelerin en eski tarihli olan bu yapı, aslında dört eyvanlı kapalı Selçuklu medreseleri tarzında inşa edilmiş bir medrese yapısıdır. Doğudaki eyvanın alt kısmındaki odada Şeyh Mesut'un mezarı, eyvan içerisinde de sandukası bulunmaktadır. Şeyh Mesut, Anadolu'nun İslamlaşmasını sağlayan ve halkın mezheplerle tanışmasını sağlayan Hoca Ahmet Yesevi'nin halifelerinden biridir. Şeyh Mes'ud, Nişabur'dan Anadolu'ya gelerek halka İslamiyeti öğretmekle görevlendirilmiştir. Uzun yıllar Urfa'da Müslümanlığa hizmet etmiş evliyadandır. Yapının 100 metre kadar batısında bulunan bir sarnıcın yanındaki kaya üzerine yazılmış Arapça kitabede: "Bu sarnıc, Nişaburlu Said Hengel'in oğlu Mes'ud tarafından 10 Receb 579 (m. 30 Ekim 1183) tarihinde oyulmuştur. Kim Allah'ı yardıma çağırırsa, Allah ona ve bütün Müslümanlara yardım ve merhamet etsin" yazılıdır.

(49) Şeyh Mes'ud Türbesi

CABİR EL-ENSAR CAMİİ VE TÜRBEİ

Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Cabir el-Ensar (Yardımcı) Köyü'nde Cabir b. Abdullah'a (Cabir el-Ensar) atfedilen bir türbe (meşhed) ve yanında yine O'nun adını taşıyan bir cami bulunmaktadır. Mihraba paralel üç kubbe ile örtülü olan caminin doğusuna dördüncü kubbeli bir mekânla türbe eklenmiştir. Cabir el-Ensar'ın hicretten 16 yıl önce (miladi 607) Medine'de doğduğu, 697 yılında yine Medine'de vefat ettiği kaynaklarda kayıtlıdır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed ile birlikte birçok savaşa katılan, Hz. Peygamberin vefatından sonra Şam'ın fethinde bulunmuş ve savaş esnasında vücudunun bir parçası kopmuştur.

(50) Cabir El-Ensar Camii ve Türbesi

Kopan parçanın gömüldüğü yere bu sahabeye olan saygıdan ötürü bir türbe ve bir camii yaptırılmıştır. 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne restore edilen camii ve türbe Şanlıurfa ve civar köylerince yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir.

(50-a) Cabir El-Ensar Sandukası

MANASTIR VE KİLİSELER

REJİ KİLİSESİ (AZİZ PETRUS ve AZİZ PAULUS KİLİSESİ)

Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi, Ellisekiz Meydanı'nın kuzeydoğusundadır. Yapı, 6. yüzyıla ait bir kilise kalıntısının üzerine, 1861 yılında inşa edilmiştir. Kilise, Hz. İsa'nın iki havarisinin anısına inşa edildiğinden onların ismini taşımaktadır. Yapı, 1924 yılına yani Urfalı Süryanilerin Halep'e(Suriye) göç edişlerine kadar, aktif olarak kullanılmıştır.

Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi, 1924 yılında Tekel İdaresi tarafından önce tütün fabrikası sonra üzüm deposu olarak kullanılır. Kilise, halk tarafından "Tekel" kelimesinin Fransızca karşılığı olan Regie (Reji)'den dolayı "**Reji Kilisesi**" olarak isimlendirilmiştir. Kiliseden çıkarılan yazılı mezar taşları Urfa

(51) Reji Kilisesi

(51-a) Reji Kilisesi içi

Müzesine gönderilmiştir. Kilise, Şanlıurfa Valiliği tarafından 1998 yılında restore edilerek, 24 Mayıs 2002 tarihinde “**Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi**” olarak hizmete girmiştir. Bugün hala çeşitli sosyal etkinlikler için kullanılmaktadır.

DEYR-İ YAKUB (YAKUB MANASTIRI)

Deyr-i Yakub (Yakub Manastırı), merkeze 10 km. uzaklıkta, güneydeki dağların üzerinde yer alır. Halk arasında Hz. İbrahim Peygamber’in mücadele ettiği Kral Nemrud’un burayı seyfiye alanı olarak kullandığına inanılır. Bu bölgedeki yapı için, halk arasında “Nemrud’un Tahtı” da denilmektedir. Manastırın kuzeybatısında yer alan anıt mezarda kitabeler yer alır. Bu mezar anıtında, doğuya bakan pencerenin altında iki satırlık kitabe mevcuttur. Bu kitabenin ilk satırı Grekçe (Eski Yunanca), ikincisi satırı Pamyra Süryanicesi ile yazılmıştır. Her iki yazıtta da şu cümle yazılıdır : “ Şardu Bar Ma’nu’nun karısı Amaşşemeş” Bu yazıtlardan bu yapının adı geçen kişi için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yazıt, muhtemelen 2. yüzyılın sonuna veya 3. yüzyılın başlarına aittir. Manastırın da bu tarihlerde yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

(52) Deyr-i Yakub

GERMUŞ KİLİSESİ

Germuş Kilisesi, merkezin 10 km. kuzeydoğusunda Germuş Dağları’nın, eteklerinde kurulan Germuş Köyü’nde yer alır. Köyün bugünkü ismi Dağeteği’dir. 19.yy’de yapıldığı tahmin edilmektedir. Kilise alanı, bir akarsu, bir kilise (Aziz Yakup Kilisesi) ve kilisenin toplantı meydanından oluşur. Kilise, taştan ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu köy, Atatürk tarafından Üceymi Sümer Paşa adında Irak kökenli Hamidiye paşası

bir şeyhe hibe edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletinin Suriye cephesinde önemli yardımları görülen bu Paşa, savaştan sonra Türkiye'ye gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Asıl ismi Üceymi Sadun Paşa'dır. 1934' te yürürlüğe giren soyadı kanunuyla birlikte "Sümer" soyadını almıştır.

(53) Germuş Kilisesi

ANITLAR

MUSTAFA KEMAL PAŞA ANIT ÇEŞMESİ

Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi, Gaziantep-Diyarbakır-Mardin yolu kavşağındadır. Halk arasında "Yol Gösteren Çeşmesi veya Çanakkale Şehitleri Abidesi" diye bilinmektedir.

Anıt çeşme, 1917 yılında Mutasarrıf Şehit Nusret Bey tarafından, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de, Mustafa Kemal Paşa ve komutasında savaşan Urfalı şehit ve gazilerin hatırasına yaptırılmıştır. İlk yapıldığı yılda Vali konağı önüne dikilen anıt, 1972 yılında Vali Turgut Sayın tarafından Abide Kavşağındaki parkın ortasına taşınmıştır. 2012 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında park iptal edilmiş ve anıt biraz daha sola alınmıştır. 9 m. yüksekliğindeki abidenin üzerinde Kafkas Yolu, Ankara Yolu, Bağdat Yolu ve şehir merkezine giden Mustafa Kemal Paşa Caddesi'ni gösteren yazılar ve ok işaretleri bulunur.

Bu anıt, Mustafa Kemal Paşa henüz Atatürk unvanını almadan O'nun adına Türkiye' de dikilen ilk anıt olması bakımından, önem taşımaktadır.

(54) Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi

HARB-I UMUMÎ ŞEHİTLERİ ANITI

Şehir merkezinde İl Kültür Turizm Müdürlüğü önündedir. I. Dünya Savaşı'nın bütün cephelerinde savaşa katılan Urfalı şehit ve gaziler için 1917 yılında yaptırılmıştır. 8.5 metre yüksekliğindeki anıtın kuzeyinde 2, güneyinde ise 2 kitabe olmak üzere toplam 4 kitabe mevcuttur. Kuzey cephe üst kitabe: "Bu Hacer samit değil, ikil-i cihâdi ekberdir. 1335" (Bu taş, sessiz değil, büyük savaşın tacıdır. 1917). Kuzey cephe alt kitabe: "Harb-ı Umumi Şühedaya Fatiha 1330-1332" (I.Dünya Savaşı şehitlerine fatiha. 1912-1914).

(55) Harb-ı Umumî Şehitleri Anıtı

Güney cephe üst kitabe: "Cây-ı cihâda giden erlere Nusret ola. 1334" (Cepheye giden erlere yardım ola. 1916). Güney cephe alt kitabe ise, kuzey cephe alt kitabenin aynısıdır. Anıt üzerindeki yazıların tümü, ünlü Urfalı Hattat Ahmet Vefik Efendi tarafından yazılmıştır.

İlk yapıldığında, Sarayönü Caddesi'ne dikilen anıt, 1983 yılında Urfa Belediye Başkanı Alaattin Turhan tarafından Atatürk Bulvarı'ndaki Ziraat Bankası önündeki kavşağa yerleştirilmiştir. 2010 yılında yol çalışmaları nedeniyle Belediye Başkanı Ahmet E. Fakıbaşa döneminde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü önüne taşınmıştır.

KÖPRÜ, BENT ve SU KEMERLERİ

JÜSTİNYEN SU BENDİ

Jüstinyen Su Bendi, Karakoyun Deresi güzergâhında yer alır. Karakoyun Deresi açılmadan önce şehir, sık sık su baskınlarına maruz kaldığından halk bu durumu Bizans imparatoruna şikâyet eder. Bunun üzerine devlet tarafından şehir merkezinde bir dere yatağı açmak amacıyla çalışmalara başlanır. Çalışmalar İmparator Jüstinyen zamanında tamamlanır.

Büyük boyutta kesme taşlardan yapılmış, kalın ve uzun olan bu duvar halk tarafından "**Kaldırım**" olarak isimlendirilmiştir.

KARAKOYUN SU KEMERİ

(Jüstinyen Su Kemer)

Karakoyun Su Kemer, Karakoyun İş Merkezi'nin batısında yer alır. Bizans imparatoru Jüstinyen tarafından 525 senesinde Karakoyun Deresi'nin açtırılması sırasında yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

(56) Justinyen Su Kemer

MİLLET KÖPRÜSÜ

Millet Köprüsü, Karakoyun üzerine inşa edilmiştir. Yapılış amacı derenin bir yamacından Millet Hastanesine (Eski Devlet Hastanesi) geçişi sağlamaktır. Bu nedenle Millet Köprüsü olarak isimlendirilmiştir. Köprü'nün güney tarafındaki üçgen alınlıklı, kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe: "**Ali Saip Köprüsü, sene 1341 (M.1922)**" yazılıdır. Mevcut kaynaklara göre bu kitabe yapım değil, onarım kitabesidir. Buna göre köprü'nün inşa tarihi daha eskidir.

Yapının Urfa tarihi açısından büyük önemi vardır zira Urfa Kurtuluş Savaşı'nda Fransızlarla yapılan son anlaşma bu köprü üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmanın anısına, Urfa kurtuluş mücadelesine katkılarından dolayı kitabeye zamanın Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip Bey'in adı yazılmıştır. Millet Köprüsü 2001 yılında Şanlıurfa Valiliğince restore edilmiş; taş korkulukları ve döşemesi yenilenmiştir.

(57) Millet Köprüsü

HIZMALI KÖPRÜ

Hızmalı Köprü, Karakoyun Deresi üzerinde yer alır. Yapılış tarihi bilinmemektedir. Köprü ayağının doğu cephesindeki kitabeye göre, 1843 yılında (H.1259) Muhammet Said adında bir kişi tarafından onartılmıştır.

Halk arasındaki bir söylentiye göre, Karakoyunlu hükümdarının kızı Sakine Sultan, Hacca giderken, uğradığı Urfa'da bu köprüyü yaptırmış ve yıkıldığında tekrar yapılabilsin diye mücevherleri ile altın hızmasını köprü'nün temeline koydurmuştur. Bu nedenle köprü, Hızmalı Köprü olarak bilinmektedir. Köprü üzerindeki gizli su kanallarından, köprü'nün su kemeri görevini de gördüğü anlaşılmıştır.

2001 yılında doğu cephesi yıkılan bu tarihi köprü, Şanlıurfa Valiliğince restore edilmiştir.

(58) Hızmalı Köprü

HACI KAMİL KÖPRÜSÜ

Şanlıurfa Belediye Binasının bulunduğu bölgede, Köprübaşı denen muhitte yer alır. Urfa Valisi Ethem Paşa zamanında, Valinin isteği doğrultusunda eşraftan Hacı Yusuf Kamil Bey tarafından 1903 yılında şehrin iki yakasını birleştirmek için yaptırılmıştır. Hacı Kamil Bey köprüyle beraber; han, otel ve dükkânlar inşa ettirmiştir. Hacı Kâmil Köprüsü, Karakoyun Deresi üzerindeki en yüksek köprüdür. Doğru tarafı dört, batı tarafı iki gözlü kemerli

olarak inşa edilen köprü yetersiz kalınca, 1939 yılında bu köprü'nün batısına halen kullanılan betonarme köprü inşa edilmiştir.

(59) Hacı Kamil Köprüsü

ÇEŞMELER

Şanlıurfa'da, Yusuf Paşa Çeşmesi, Kadioğlu Çeşmesi, Firuz Bey, Adile Hanım, Hafız Süleyman Bozan Efendi, Haydar Ağa, Hekim Dede, Hüseyin Ferideddin, Hüseyiniye, Mencekzade, Sütçü Abdurrahman Efendi, Şehbenderiye, Şeyh Saffet, Ebeler Sokak Çeşmesi, Yıkık Sokak ve Yıldız Meydanı adlarında Osmanlı dönemine ait 12 adet çeşme günümüze ulaşmıştır.

HEKİM DEDE ÇEŞMESİ

Hekim Dede Camisi'nin kuzeybatı köşesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Kare planlı ve beşik tonozlu bu çeşme iki cephelidir. Bu özelliği ile Şanlıurfa'da tek örnektir. Güney cephesinde yer alan kitabesi oldukça siliktir. Bu kitabe üzerinden sadece H.1120 (1708) tarihi okunabilmektedir. Çeşmenin her iki cephesi yivli ve mukarnas başlıklı köşe sütunceleri ile süslenmiştir.

(60) Hekim Dede Çeşmesi

FIRUZ BEY ÇEŞMESİ

Yıldız Meydanı'ndaki 1781 (H.1196) tarihinde yapılan Nakıbzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney duvarına medrese ile aynı tarihte Firuz Bey tarafından yaptırılmıştır. Kitabede çeşme nişinin kemeri ve köşe sütunları taş süslemedir.

(61) Firuz Bey Çeşmesi

EMENCEKZÂDE ÇEŞMESİ

Kitabelere göre geçen ismiyle Mencekzâde Çeşmesi, Kadioğlu Camii avlu girişinin doğusuna bitişik olarak yapılmıştır. Çeşmenin kitabesinden H. 1138 (M. 1723) tarihinde Emencekzâde lakaplı bir hayırsever tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu çeşme aynı zamanda Karakoyun Deresi üzerindeki su kemeri vasıtasıyla şehre gelen Kehriz Suyu'nun çevredeki cami, hamam ve evlere dağıtımının yapıldığı "Taksimiye" görevini de görmekteydi.

(62) Emencekzâde Çeşmesi

ŞEYH SAFFET ÇEŞMESİ

Şeyh Saffet Çeşmesi, diye bilinen çeşme aslında kitabelerde Şeyh Safvet Çeşmesi olarak kaydedilmiştir. Ellisekiz Meydanı'ndaki Halveti Tekkesi (Şeyh Saffet Tekkesi)'nin batı cephesinde yer alır. Çeşmenin kitabesinde H. 1309 (M. 1891) tarihinde Şeyh Safvet tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

(63) Şeyh Saffet Çeşmesi

HAMAMLAR

Urfa, İstanbul, Bursa, Edirne ve Erzurum'dan sonra Osmanlı Dönemi'nden kalma sekiz adet hamamı ile Türkiye'de dördüncü sırayı almaktadır.

Şanlıurfa hamamları, soğukluk, sıcaklık ve ılıklik bölümleri ile klasik Osmanlı hamamları planındadır. Cıncıklı, Vezir, Şaban, Veli bey, Eski Arasa, Serçe, Sultan ve Keçeci hamamları günümüzde mevcut hamamlardır. Bunlardan Keçeci esnafı tarafından kullanılan Keçeci Hamamı ve depo olarak kullanılmakta olan Eski Arasa Hamamı hariç diğer hamamlar hizmet vermektedirler.

VELİBEY HAMAMI

Dabakhane Mahallesi, Mithat Paşa Sokak'ta bulunur. Giriş kapısı üzerindeki kitabe silik olduğundan, tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ancak, mahalle sakinlerinden Mahmut oğlu Veli Bey, 1693 tarihli vakfiyesinde bu hamamı kendisinin yaptırdığını kaydederek müteveli olarak da oğlu Malkoç Bey'i tayin ettiğini belirtmiştir.

VEZİR HAMAMI

Yusuf Paşa Mahallesi, Sarayönü semtindeki bu hamam 1703 yılında Urfa Mutasarrıfı Arapkirli Yusuf Paşa tarafından Yusuf Paşa Camii'ne vakfiye olarak yaptırılmıştır. Vezir Hamamı, dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu kısmında kadınlar, kuzey kısmında erkekler kapısı olmak üzere iki girişi vardır.

CINCIKLI HAMAM

Şehrin Karaburç Mahallesi, Hızanoğlu Sokağı'ndaki kitabesi bulunmayan bu hamamın ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber 1729 yılında tamir görmüş olan Hızanoğlu Camii ile aynı tarihlerde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde bu hamamdan bahsetmesi, yapının XVII. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğunu göstermektedir.

SULTAN HAMAMI

Kazancı Mahallesi, Şişli Sokak'taki bu hamamın kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe silinmiş olduğundan ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmiyor. Halk arasındaki yaygın bir söylentiye göre Osmanlı Padişahı

4.Murat, Bağdat Seferi sırasında bu hamamda yıkandığından hamama Sultan Hamamı adı verilmiştir. Ancak, hamamın ilerisinde bulunan Sultan Bey Camii, III. Murat zamanında 1586 yılında Sultan Ahmet Bey adındaki bir zat tarafından yaptırılmış olması, bu hamamın da o dönemde yapılmış olma ihtimalini arttırmaktadır.

SERÇE HAMAMI

Su Meydanı mevkiindeki bu yeraltı hamamının kitabesi olmadığından kesin olarak inşa tarihini söylemek mümkün değildir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde geçen "**Samsat Kapısı Hamamı**"nın bu hamam olduğu tahmin edilmektedir. Serçe Hamamı'nı Şanlıurfa'daki diğer hamamlardan ayıran en önemli özelliği 5 eyvanlı bir sıcaklık bölümünün olmasıdır.

ARASA HAMAMI

İsoççu Pazarı mevkiindedir. Kitabesi bulunmayan ve inşa tarihi bilinmeyen bu hamamın adının Evliya Çelebi Seyahatname'sinde geçmesi, yapının 17. yüzyıl ortalarında mevcut olduğunu göstermektedir. Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümünden oluşan klasik Osmanlı hamamları planındadır.

(64) Arasa Hamamı

ŞEHİR SURLARI, KALE ve KAPILAR

ŞEHİR SURLARI

MS VI. yüzyıla ait yazılı kaynaklarda sözü edilen şehir surlarının ilk inşa tarihi bilinmemektedir. Şehrin etrafını çevreleyen surların büyük bir kısmı, 20. yüzyılın başından itibaren tahrip edilmeye ve yıkılmaya başlanmış, Harran Kapısı, Bey Kapısı'na ait Mahmut oğlu Kulesi ile yer yer duvar ve burç kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir.

Çeşitli kaynaklardan Urfa şehir surlarının: güneyde Harran Kapısı, doğuda; Bey Kapısı, Su Kapısı, kuzey batıda; Samsat Kapısı, Saray Kapısı, batıda; Batı Kapısı ve Sakıbin Kapısı olmak üzere yedi kapısının bulunduğu anlaşılmaktadır.

HARRAN KAPISI

"Bab el-Harran" olarak da bilinen kapının güneye bakan yüzünde, sağda, 5. yüzyılın başlarına ait Grekçe yazıt parçaları görünen duvar kalıntıları mevcuttur. Beş satırdan oluşan yazıtın az bir kısmı okunabilmiş olup tercümesi şöyledir: "..... Roma tarafından ..... kuvvet ..... imparatorlar ve krallar ..... yılında ....."

Kapının kuzeye bakan cephesinde ise, oldukça uzun bir Arapça kitabe dikkati çeker. Kitabede tarih verilmemiştir. Kitabenin tercümesi şudur: "Efendimiz, sultan, melik, muzaffer, âlim, adaletli, desteklenmiş ve muzaffer olan, din ve dünyanın yıldızı, fetihlerin babası, Şah Gazi b. Sultan Melik, adaletli, Allah'ın rahmetine muhtaç olan Ebu Bekir b. Eyyûb'un vilâyette yaptırdığı imaretlerden. Devlet-i muzaffer olan, adaletli eş-Şibli'dir."

Kitabeye göre; bu bölüm yani Harran Kapısı'nın kuzey cephesi, Eyyûbi sultanlarından el- Melik'ül Muzaffer Şah(âbeddin) Gazi Ebûbekr b. Eyyûb tarafından yaptırılmış olmalıdır. Şahgazi, el-Melik'ül Adil tarafından 1218 yılında Urfa ve Suruç valiliğine getirilmiş ve bu görevde 1222 yılına kadar kalmıştır. 1220-1244 yılları arasında ise, Meyyâfârîkîn (Silvan) Eyyûbi sultanlığını yapmıştır. Arapça kitabede "Sultan" ve "Melik" lakaplarının geçmesine dayanarak, yukarıda bahsedilen kapı inşasının Şah(âbeddin) Gazinin, Meyyâfârîkîn (Silvan) sultanlığı döneminde yapılmış olduğu tahmin edilebilir.

Kitabenin alt bölümlerinde, girişin sağ ve sol üst kısımlarında, boyunlarından zincirli birer aslanı tutan bir kişiyi gösteren kabartma rölyef bulunur. 1927 Urfa Salnâmesi'nin verdiği bilgiye göre, bu rölyeflerin altlarında "Mülk, tek ve kahredici olan Allah'ındır." anlamına gelen Arapça birer yazı da mevcuttur.

(65) Harran Kapısı

BEYKAPISI

Şehir surlarının doğu yönünde yer alan düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş yapıdan, Kısas'a açıldığı için "Kısas Kapısı" veya "Bab el- Emir" olarak kaynaklarda bahsedilmiştir. Beykapısı günümüzde yıkılmış olup Mahmut oğlu Kulesi diye bilinen burçları ayaktaadır.

URFA KALESİ

Urfa Kalesi'nin MÖ 10.000 yıllarına ait neolitik bir alan üzerine kurulduğu tahmin edilmektedir. Kalenin yanı başında çıkarılan ve Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen 12.000 yıllık Balıklıgöl Heykeli ve Kale alanı, Balıklıgöl havzasının tarihini gözler önüne sermektedir.

6.yy'ye ait kayıtlarda kaleden bahsedilmemektedir. Kale ile ilgili ilk kayıtlar 11.yy'ye aittir. Buna göre kale 6 yy. ile 11. yy arasına tarihlenebilir. Kale ile ilgili kabul edilen görüş: MS 812-814 yılları arasında Abbasiler döneminde yapıldığıdır. Kalenin üzerindeki korint başlıklı iki sütun Edessa Kralı 9. MANU döneminde, MS 240-242 yılları arasında birer anıt sütun olarak yapılmıştır. Kaledeki iki sütunun yükseklikleri 17.25 m. sütunların çevresi ise 4.60 metredir. Doğudaki sütun üzerindeki Süryanice kitabe: "Ben askeri komutan BARŞAMAŞ (Güneşin oğlu)'in oğlu AFTUHA. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli veliaht Prens MANU kızı, kral MANU eşi, hanımefendim ve velinimetim kraliçe ŞALMETH için yaptım" yazılıdır. Urfa Kalesi'nin, üç tarafı kayadan oyma hendek ile çevrilidir. Ayrıca Aynzeliha Tüneli ile kale arasında geçit sağlanmıştır.

Kaledeki tam okunamayan kitabelerin birinde kalenin Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Hasan tarafından 1462 yılında (H.867) yaptırıldığı yazılıdır. Tarihsiz başka bir kitabede aynı kişinin yaptığı onarımlardan bahsedilmektedir. H.865 tarihli başka bir kitabede Sultan Hasan adı onarımı yaptıran olarak geçmektedir. Buna göre Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan kaleyi yapan değil, onaran olarak ortaya çıkmaktadır.

Urfa Kalesi'nde yapılacak bir arkeolojik kazıda MÖ 10.000 yılından Osmanlı Dönemine kadar birçok uygarlığa ait kültürel varlık ve bu uygarlıklara ait yapı kalıntıları bulunacaktır.

(66) Urfa Kalesi

HANLAR

Şanlıurfa merkezde; Gümrük Hanı, Hacı Kamil Hanı, Barutçu Hanı, Mencek Hanı, Şaban Hanı, Kumluhayat Hanı, Fesadı Hanı, Samsat Kapısı Hanı, Millet Hanı, Bican Ağa Hanı ve Topçu Hanı olmak üzere, Osmanlı dönemine ait 11 adet han bulunmaktadır.

GÜMRÜK HANI

Hanlar Bölgesinde yer alır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1563 yılında Urfa Sancakbeyi Halhallı Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde "**Yetmiş Hanı**" olarak anılan han, dış cepheleri kaplayan iki renkli kesme taşlardan dolayı "**Alaca Han**" adıyla da bilinir.

Avlusundan Halil-ür Rahman Gölü'nün suyu geçmektedir. İki katlı bu hanın avlusunda çayhaneler bulunmaktadır. Giriş eyvanının üzeri mescit olarak değerlendirilmiştir. 2001 yılında Rızvaniye Vakfı'nın katkılarıyla Şanlıurfa ili Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından restore edilmiştir.

(67) Gümrük Hanı

MENCEK HANI

Kazazlar Çarşısı civarındaki Mencek Hanı'ndan ilk defa 1716 tarihli Ayn-ı Zeliha Binti Hacı Ali Vakfiyesi'nde söz edilmektedir. Tam olarak hangi tarihte inşa edildiği bilinmeyen hanın 1373-1727 yılları arasındaki dönemde inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Han, düzgün kesme taşlardan yapılmış olup kuzey cepheden, çapraz ve beşik tonozlarla örtülü dehliz şeklinde bir girişi mevcuttur. Kare avlunun doğu, batı ve güney cephelerinde beşik tonozlarla örtülü dörder, kuzey cephesinde iki dükkân bulunmaktadır. Bunların üzerinde revaklı ikinci kat odaları yer almaktadır. Avlunun güneybatı köşesine her iki katta eyvan biçimi verilmiştir. Yapı günümüzde terziler ve tuhafiyeciler tarafından iş yeri olarak kullanılmaktadır.

(68) Mencek Hanı

HACI KAMİL HANI (  KUR HAN)

Urfa'daki Osmanlı hanlarının güzel örneklerinden biri olan bu han yer seviyesinden birkaç basamak aşağıda olduğundan halk arasında "  kur Han" olarak bilinmektedir. Kapı  zerindeki kitabede de Hanın H.1239 da (1823) tarihinde Hacı Kâmil tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Zemindeki dükkânların üzerinde  nleri revaklı ikinci kat odaları yer alır. Eskiden Halil  r-Rahman Gölü'nden gelen su bu avluda bulunan  adırvandan akıtılmaktaydı. Eski  adırvan yıkılınca yapı bu özelliğini de kaybetmiştir. Han günümüzde manifaturacı ve terzi esnafı tarafından iř yeri olarak kullanılmaktadır.

(69) Hacı Kâmil Hanı

BARUT  HANI

Demirci Pazarı'nda-
dır. Düzgün kesme
taşlardan yapılmış-
tır. Kitabesi yoktur.
Sakıplar'dan Halil
Bey'in haremi olarak
da bilinen bu yapı-
ya kuzey cephedeki
beşik tonozlu eyvan
kapıdan girilir. Kare
avluyu  vreleyen
tonoz örtülü dükkân-

(70) Barut  Hanı

ların üzerinde ikinci kat yer almaktadır.  atı ile örtülü ikinci kat odalarının kuzey, güney ve doğuda olanlarının  nleri sütunlar üzerine oturan revaklarla çevrilidir.

MİLLET HANI

Karakoyun İş Merkezi'nin kuzey batısında bulunan bu han, Kanuni Sultan Süleyman dönemine tarihlense de, yapı ile ilgili yazılı kaynak bulunmamaktadır.

(71) Millet Hanı

Bir zamanlar “Alman Yetimhanesi” olarak kullanılan yapının fotoğraflarında iki katlı olduğu ve güney cephenin batı köşesindeki portal üzerinde bir kitabe, bunun sağında ve solunda birer aslan kabartmasının yer aldığı görülmektedir. İkinci katlar günümüzde tamamı ile yıkılmıştır. Hanın güney tarafındaki avlunun güney kenarı boyunca iki katlı askeri kışla yapısı bulunmaktadır.

SAMSAT KAPISI HANI

Samsat Kapısı Hanı, bu gün mevcut olmayan Samsat Kapı'sı'na bitişik olarak inşa edilmiştir. Samsat Kapısı, şehrin kuzey kapılarından olup, bugünkü Demokrasi (12 Eylül Caddesi) girişinde yer alıyordu. Hanın, yapım tarihi bilinmemektedir. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde adının geçmesi yapının 17.yy. ya da öncesine tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir. Kesme taşlardan inşa edilmiş olan yapıya kuzey cepheden, beşik tonozlu eyvanlı kapıdan girilir. Kare avlunun etrafı tek kat halinde tonoz örtülü dükkânlarla çevrelenmiştir. Hanın kuzey duvarlarını Urfa şehir surlarının Samsat Kapısı kesimi oluşturmakta, yapı sur duvarlarının güneyinde (şehir içi tarafında) yer almaktadır.

ÇARŞI ve PAZARLAR

Şanlıurfa'nın Osmanlı döneminden kalma iş hanları ve çarşılarından oluşan eski ticaret merkezi Gümrük Hanı civarında yoğunluk göstermektedir. Kazaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Koltukçu Pazarı, Pamukçu Pazarı, Oturakçı Pazarı, Kınacı Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Kazancı Pazarı, Neccar Pazarı, İsoççu Pazarı, Demirci Pazarı, Çulcu Pazarı, Çadırcı Pazarı, Saraç Pazarı, Attar Pazarı, Tenekeci Pazarı, Kürkçü Pazarı, Eski Pazarı, Keçeci Pazarı, Kokacı (Kovacı) Pazarı, Kasap Pazarı, Eski Kuyumcu Pazarı, Boyahane Çarşısı, Kavafhane Çarşısı, Hanönü Çarşısı, Hüseyiniye Çarşıları Gümrük Hanı civarında yer alan ve günümüzde de tarihi özelliklerini koruyan önemli alışveriş yerleridir. Bu çarşılardan sekiz adedi kapalı çarşı, bir adedi de yeraltı çarşısıdır. Şanlıurfa; İstanbul, Bursa ve Edirne'den sonra kapalı çarşı bakımından Anadolu'nun önde gelen illeri arasında yer almaktadır.

HÜSEYİNİYE ÇARŞILARI (BAKIRCILAR ÇARŞISI)

Hanlar Bölgesinde yer alan çarşılar, mimari olarak; kuzey güney yönünde birbirine paralel olarak uzanan ve her biri 15'er çapraz tonozla örtülü iki kapalı çarşıdır. Çarşılar, 1887 yılında Hartavizâde Hüseyin Ferideddin tarafından yaptırılmıştır. Çarşılarda sağlı sollu dükkânların kapılarının üzerinde karşılıklı olarak aydınlatma pencereleri yer alır.

İnşa edildiği yıllarda halı, kilim, keçe ve benzeri yaygıların satıldığı yer olarak kullanılmıştır. Bir ara Yemenici Pazarı olarak kullanılmış ve son olarak bakırcı esnafına tahsis edilmiştir. Çarşılardan biri bakırcılar diğeri ise kuyumcular tarafından kullanılmaktadır.

(72) Hüseyiniye Çarşıları

KAZZAZ PAZARI (BEDESTEN)

Gümrük Hanı'nın güneyinde yer alır. 1562 yılında inşa edilmiştir. 1740 tarihli Rızvan Ahmet Paşa Vakfiyesi'nde Bezzazistan adıyla geçen bu çarşının tamir ettirildiği yazılıdır. Kapalı çarşı şeklindeki Bedesten düzgün kesme taşlardan yapılmıştır. Doğuda Han Önü Çarşısı'na açılan ana kapısı, Sipahi Pazarı'na açılan batı kapısı, Pamukçu Pazarı'na açılan güney kapısı ve Gümrük Hanı'na açılan kuzey kapısı olmak üzere 4 kapısı bulunmaktadır. Batı kapısının, sipahi pazarındaki bir dükkânın bozulmasıyla açıldığı vakfiyesinden anlaşılr.

Çarşıda sağlı sollu iki sıra halinde uzayan dükkânlar bir metre yükseklikte 1998 yılındaki Şanlıurfa ili Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV)'nın yaptığı yenileme sırasında yer seviyesine indirilmiştir. Yapı günümüzde yöresel giysi ve

aksesuarların satıldığı çarşı olarak kullanılmaktadır. Şanlıurfa bedestenini Anadolu'da otantik değerini yitirmeyen ender çarşılardandır.

(73) Kazaz Pazarı

SİPAHİ PAZARI

Gümrük Hanı'nın batısına bitişik olarak inşa edilmiş, kapalı bir çarşıdır. Gümrük Hanı ile aynı tarihte hana gelenler için ek bir bina olarak yaptırılmış olduğu tahmin edilmektedir. Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş kuzey-güney istikametinde beşik tonozla örtülüdür. Dört kapısı vardır. Kazaz Pazarına açılan kapının bir dükkânın bozulmasıyla gerçekleştirildiği 1741 tarihli Rızvan Ahmet Paşa Vakfiyesi'nden anlaşılmaktadır.

1997 yılında Şanlıurfa Valiliğince restore edilen çarşı günümüzde Halıcılar Çarşısı olarak kullanılmaktadır.

(74) Sipahi Pazarı

KINACI PAZARI

Mençek Hanı'nın batısında yer alan ve kuzey güney istikametinde uzanan bu çarşının kuzey kesimi beşik tonozla örtülü, güney kesiminin üzeri açıktır.

PAMUKÇU PAZARI

Kınacı Pazarı'nın batısına paralel olarak uzanan, beşik tonozla örtülü bir çarşıdır. Kuyumcu ve elbiseci esnafı tarafından kullanılmaktadır.

BOYAHANE

Pamukçu Pazarı'nın batısına paralel olarak uzanan yeni boyahâne çarşısının altında bulunan bir yeraltı çarşısıdır. Boyahane Çarşısı'nın adına H.1153 (M.1740) tarihli Rızvan Ahmet Paşa Vakfiyesi'nde rastlanılmış olması yapının o tarihlerde mevcut olduğunu göstermektedir.

Ortasından Halil ür-Rahman suyunun aktığı bu çarşı rutubetli olması, iplik ve kumaş boyama sanatının terk edilmesi nedeniyle kapatılmıştır.

TARİHİ HASTANELER

MİLLET HASTANESİ

1903 tarihinde, kesme taştan, "U" planında iki katlı olarak inşa edilen hastane, güney cephesindeki sütunlu balkonu ve köşelerdeki ince sütünceleriyle dikkat çeker. Urfa Mutasarrıfı Ethem Bey'in emriyle, Urfa Mekteb-i İdadi Müdürü İhsan Şerif Beyin öncülüğünde 11 ay gibi kısa bir zamanda hizmete açılmıştır. İstanbul'dan Radilis Efendi isminde genç bir Rum operatör getirtilerek, Urfa'da ilk defa fıtık ameliyatı bu hastanede gerçekleştirilmiştir. Yapı bugün Şanlıurfa Diş ve Ağız Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılmaktadır.

(75) Millet Hastanesi

İSVİÇRE HASTANESİ (GESEM)

Mahmut Nedim Efendi Konağı'nın kuzeyindedir. 1901 yılında İsviçreli Dr.Christ'in Basel'deki dostlarından sağladığı yardımlarla yaptırılmıştır. Geniş bir avlu içerisinde, düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş iki ayrı yapıdan oluşmaktadır. Türkiye Kızılay Derneği mülkiyetindeki yapı, onarımı yapılmak ve sosyal amaçla (aşevi olarak) kullanılmak üzere 2002 yılı başlarında Şanlıurfa Valiliğine tahsis edilmiştir. Bugün yapı, Şanlıurfa Valiliği Geleneksel El Sanatları Merkezi olarak hizmet vermektedir.

(76) İsviçre Hastanesi

KÖŞK, KONAK VE EVLERDEN SEÇKİLER

SAKIBIN KÖŞKÜ

1845 yılında Urfalı Şair Sakıp Efendi tarafından yaptırılan bu konak, Halepli Bahçe alanında yer alır. Mahmut Nedim Konağı gibi haremlik ve selamlık olarak geniş bir alana yayılır.

1985'te Şanlıurfa Belediyesince onarımı ve çevre düzenlemesi yapılan köşkte, ikinci katın doğusunda yer alan odanın duvarlarını Sakıp Efendi'nin mavi boyalı ahşap üzerine 1263 tarihli (M 1845) Ta'lik hattıyla yazılmış şiiri odayı dolaşır. Köşkün bu tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir. Köşkün avlusunun batısında soğukluk, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşan küçük bir hamam bulunmaktadır. Uzun bir zaman Şanlıurfa Belediyesi Koruma Amaçlı İmar Müdürlüğü olarak kullanılan Sakıbın Köşkü, günümüzde restoran olarak hizmet vermektedir.

(77) Sakıbın Köşkü

AKÇARLAR EVİ (HARRAN ÜNİVERSİTESİ URFA EVİ UYGULAMA OTELİ)

Balıkligöl'ün kuzeyinde bulunan ve kesin inşa tarihi bilinmeyen bu ev, haremlik ve selamlık olarak iki bölümden oluşur. Yapı, yüzey şeklinin iyi kullanılmasıyla beş katlı olarak inşa edilmiştir. 493 m² alan üzerine kurulu olan tarihi yapı, 1993 yılında Harran Üniversitesi tarafından satın alınarak restore edilmiştir.

Akçarlar Evi 2001 yılında “Harran Üniversitesi Kültür Evi” olarak turizmin hizmetine sunulmuştur. Restorasyon sırasında bazı odalara tuvalet ve banyo eklenerek misafirhane fonksiyonu verilmiştir. Her katında ayrıca birer su kuyusu mevcuttur. 2010 yılından bu yana 29 yatak kapasitesi ile “Harran Üniversitesi Urfa Evi Uygulama Otel” olarak hizmet vermektedir.

(78) Akçarlar Evi

KÜÇÜK HACI MUSTAFA HACIKAMİLOĞLU KONAĞI

Vali Fuat Caddesi'nin (Büyükyol), Halil ür-Rahman Gölü'ne yakın kesiminde, Selahaddin-i Eyyubi Camii'nin karşısındadır. Bu tarihi konak, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Haremlik ve selamlık olmak üzere iki bölümü vardır. İnşa malzemesi kesme taştır. Küçük Hacı Mustafa Hacıkâmiloloğlu Konağı olarak da bilinen bu konak, emekli valilerden Cemal Mirkelamoğlu'nun varisleri temsilen sağladığı maddi ve manevi destek sonucunda Şanlıurfa Valiliğince İl Özel İdaresi adına 1991 yılında satın alınarak restore edilmiştir. Uzun bir müddet sıra gecelerin düzenlendiği bir konuk evi olarak kullanılan yapı, günümüzde turizme kazandırılmayı beklemektedir.

(79) Hacıkamiloğlu Konağı

MEHMET BAĞMANCI VE MALATYALI HALİL EVİ

Balıkligöl'ün kuzeyinde yer alır. 1993 yılında ŞURKAV tarafından satın alınan Mehmet Bağmancı Evi, bunun batısına bitişik küçük bir ev ve bunların kuzeyinde yer alan Malatyalı Halil Evi restore edilerek birleştirilmiştir.

ŞURKAV Kültür Merkezi fonksiyonu verilen her üç ev, 20 Ekim 1994 tarihinde hizmete açılmıştır. 1996 yılındaki yenileme sırasında mutfak bozularak Malatyalı Halil evine eyvan şeklinde bir geçiş sağlanmış ve iki ev birleştirilmiştir. Birleştirilmiş olan Mehmet Bağmancı ve Malatyalı Halil evleri, uzun yıllar boyu Kültür Merkezi binası olup kütüphane ve kurs odalarıyla hizmet vermiştir. Diğer ev ise idare binası olarak kullanılmaktaydı. Ev 2015 yılına kadar ŞURKAV tarafından kullanılmıştır.

(80) ŞURKAV Eski Kültür Merkezi

MECLİS EVİ (ŞAHAP BAKIR EVİ - İSA BEDEN EVİ)

Arabizade Reşit Efendi evi olarak da bilinen bu ev Pınarbaşı Mahallesi'nde yer alır. Kapısı geleneksel Urfa evlerinin birçoğunda olduğu gibi çift çenetlidir (çift kanatlı). Kapı üzerindeki madalyon şeklindeki kitabede yer alan H.1192 (M.1778) tarihi büyük olasılıkla evin yapılış tarihidir. Haremlik ve selamlık bölümlerinden oluşan tarihi ev, kapı arası, hayat, havuz, çiçeklik, zerzembe (kiler), tandırlık, camhane (duvardaki derin nişler), eyvan, haremlikle selamlık arasında yemek servisini sağlayan dönme dolap gibi Urfa evlerinin tüm unsurlarını taşımaktadır.

(80-a) Meclis Evi

Mülkiyeti Özel İdare'ye ait olan iki katlı Meclis Evi, Valilik Makamının uygun görüşü ile ilimizde oluşturulan "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna" tahsis edilmiştir. 2012 yılına kadar Bölge Kurulu tarafından kullanılmıştır.

YILDIZ SARAYI

Bazalt parke döşeli dar Yorgancı Sokağı'nın kesme taşan yüksek duvarlarla sınırlandığı bu bölümünde Abdülkadir Hakkârî Evi'nden sokağa taşan konsol ve çıkmalar kabaltı ile birlikte sokağa güzel bir görünüm kazandırmıştır. Aynı sokakta restore edilerek konukevi fonksiyonu verilen "Yıldız Sarayı Konukevi", Urfa'da konukevi ve restaurant olarak hizmet veren geleneksel Urfa evlerinin en büyüğüdür.

(81) Yıldız Sarayı

HACI HAFIZ AHMET(BALAK) EFENDİ EVİ

Divan yolu postane bitişiğindedir. İki avlulu evin, selamlık kapısı üzerindeki kitabeden 1889 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Düzgün kesme taşlardan yapılmış olup haremlik ve selamlık bölümü geleneksel Urfa evlerinin en güzel örneklerindendir. Kapı ve pencere kanatlarındaki ağaç işçiliği ile odalarda göz tabir edilen ahşap raflardan oluşan nişler Urfa evlerindeki ağaç işçiliğini yansıtır.

1979 yılında Kültür Bakanlığınca kamulaştırılarak restore edilip 1998 yılında Devlet Güzel Sanatlar Galerisi olarak hizmete açılmıştır. Şanlıurfa'da kamulaştırılan ilk tarihi yapıdır. Uzun yıllar geleneksel el sanatları merkezi ve sergi salonu olarak hizmet veren yapı 2012 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna tahsis edilmiştir.

(81-a) Hacı Hafız Ahmet(Balak) Efendi Evi

KÖY YATI MEKTEBİ

(İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ VE KÜLTÜR BAHÇESİ)

İnşa tarihi bilinmemektedir. İnşası yarım bırakılan bu yapı, 1930 yıllarında Mutasarrıf Münir Bey tarafından tamamlanarak bugünkü halini almıştır. Önceleri Sanayi Mektebi'nin nakledilmesi düşünülmüşse de daha sonra çevre köylerden gelen kız öğrenciler için yatılı okul olarak kullanılmıştır. Mimari ve Üslup olarak 1903 yılında inşa edilen Yusuf Ziya Efendi Konağı'na (Eski Osmanlı Bankası Binası) benzer özellikler taşıdığı için aynı dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir. Kesme taşlardan inşa edilmiş iki katlı U şeklinde bir plana sahiptir. Yapı 1993 yılında Şanlıurfa Valiliğince restore edilmiş ve bir süre Özel İdare binası olarak kullanılmıştır.

(82) İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

2005 yılında İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne devredilmiştir. 4.200 m² lik bir alana sahip olan bu bina ve müstemilatı restore edilmiştir. Yapılan restorasyon çalışmaları sırasında bahçe düzenlemesi yapılarak “Kültür Bahçesi” olarak sosyal etkinliklerin yapılmasına müsait bir duruma getirilmiş, ayrıca bahçe içine Halepli Bahçe Amazon Mozaikleri, Göbeklitepe Stelleri, Edessa Mozaikleri gibi birçok eserin kopyaları yapılmıştır. Urfa mimarisinin güzel örneklerinden biri olan bu yapı, halen İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü hizmet binası olarak kullanılmaktadır.

(82-a) Kültür Bahçesi

MEYDANLAR

HOŞGÖRÜ MEYDANI (ELLİSEKİZ MEYDANI)

Nimetullah Mahallesi’ndeki Osmanlı Dönemine ait dört sokağa açılan tarihi yapıların yoğunlaştığı önemli bir meydandır. Bu meydanın güneyinde Kurtuluş İlköğretim Okulu (Numune Mektebi- 19. yy. sonları), doğusunda Şeyh Saffet Tekkesi (1892), Şeyh Saffet Çeşmesi (1891) ve Muhammet Muhyiddin Türbesi (1795), kuzeyinde Reji Kilisesi (1861), kuzeybatısında ise 15. yy’e ait Nimetullah Camii’nin yer aldığı bu meydan, bir “Hoşgörü Meydanı” görünümündedir.

(83) Ellisekiz Meydanı

KARAMEYDANI

Yıldız Meydanı ile PTT binası arasında kalan mevkide, Hüseyin Paşa Camii'nin bulunduğu meydandır.

Cami yapmak amacıyla temel kazılırken bir toplu mezar teşkil edecek yoğunlukta iskeletlere rastlanıldığı rivayetiyle buraya bu ismin verildiği söylenir. Halen kenarı işlek bir cadde durumunda ve yoğun iş merkezleriyle kaplı bir yerdir.

YILDIZ MEYDANI

Ulu Cami'nin doğusunda olup tarihi Urfa evlerinin bulunduğu sokakların başındadır. Eski Paşa Hamamı (Yıldız Hamamı)'nın 1958 yılında imar faaliyetleri nedeniyle yıktırılmasından sonra açılan meydanın adıdır. Meydan, ismini Yıldız Hamamı'ndan almıştır.

HAŞİMİYE MEYDANI

Tarihi kent merkezinde ve tarihi çarşıların olduğu bölgededir. Halk dilinde "Aşağı Çarşı" diye anılan bölgenin merkezidir. Haşimiye Meydanı; Attar Pazarı, İsoçu Pazarı, Mevlevihane Çarşısı, Bedesten ve Gümrük Hanı gibi birçok tarihi han ve yapılarla çevrilidir.

BIÇAKÇI MEYDANI

Bıçakçı Mahallesi'nde, İmam Sekkaki Camii'nin bulunduğu meydandır. Meydan adını "Bıçakçı" anlamına gelen "Sekkak" kelimesinden almıştır. Tarihi Urfa evleri ile dikkat çeken meydanın çevresinde; Rastgeldi, Nabi, Yıkık Sokak, Dokumacılar Sokağı gibi birçok tarihi sokak bulunmaktadır.

SUMEYDANI

Kadıoğlu Cami'nin önündeki meydandır. Bu camiye ait çeşme ve su deposunda su kemerleri ve pöhrenkler vasıtasıyla şehre gelen su toplanır, buradan lüle hesabı ile şehre taksim edilirdi. Kadıoğlu Camii çeşmesi ve yanındaki deposu aynı zamanda maksem vazifesi görmekte idi. Meydanın ismi bu özelliğinden gelmiştir.

TARİHİ SOKAKLAR ve KABALTI LARDAN SEÇKİLER

Şanlıurfa'nın tarihi mimari dokusunun önemli bir kısmını sokaklar ve evler oluşturmaktadır. Yüzlerce güzel ev ve sokaktan oluşan bu dokunun önemli bir kısmının bozulmadan günümüze ulaşmış olması kültürümüz, açısından büyük bir kazanıdır. Sivil mimari ve anıtsal mimari dokusunun önemli bir kısmını koruyarak günümüze ulaşmış ender şehirlerden biri olan Şanlıurfa, UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası Listesi'ne aday bir ildir.

Çok sayıdaki tarihi sokak arasında Arabi Camii Sokağı, At Pazarı Sokağı, Güllüoğlu Sokağı, Hüseyin Paşa Sokak, İrfaniye Sokak, Karanlık Kapı Sokak, Madenli Sokak, Yorgancı Sokak ve Zincirli Sokak yüksek duvarları, sokağa taşkın cumbaları, kabaltı denilen beşik tonoz örtülü geçitleriyle izleyenleri büyülemektedir.

Kabaltı, Şanlıurfa'da birçok sokakta rastlanan, genellikle 5-15 m. Uzunluğunda olan, kemerli geçitlere verilen isimdir. Kabaltıları genellikle orada oturan belirli kişilerin adlarıyla bilinir. Hac Abo Kabaltısı gibi..

Çıkmaz sokaklara Urfa ağzında tetirbe denir. Bu şekilde sokak ve çıkmaz sokak arasında kesin ve pratik bir ayırım yapılmış olunur. Tetirbenin uzunluğuna göre 3-5 ev yer alır. Sosyolojik olarak tetirbelerin çok önemli bir özelliği vardır. Çünkü Urfa yaşamında tetirbe evin avlusu gibi görülmektedir. Tetirbedeki evlerde yaşayan insanlar birbirine çok yakın olan insanlardır. Ya akraba ya çok yakın komşu olurlar. Bu şekilde mekânsal ve toplumsal yakınlaşma meydana gelmiş olur.

KAZANCI BEDİH SOKAĞI

Kazancı Bedih Sokağı, Mevlevihane Camii'nin kuzeydoğu köşesinden Eski Çulcu Pazarı'nın kuzey cephesinde Şark İşhanı (Fesadı Han) önünden başlar. Tarihi öneme sahip birçok yapının bulunduğu bu sokak içerisinde Urfa yöresine özgü "Hac Kapıları" diye tabir edilen süslemeli kapılardan örnekler görmek mümkündür. Kazancı Bedih Sokağı, sizi kabaltının altından geçirerek Hoşgörü Meydanı'na (58 Meydanı) götürür.

(84) Kazancıbedih Sokağı

CÜLHA SOKAĞI (998.SOKAK)

Cülha Sokağı, Kültür Adası olarak nitelendirilen ve projelendirilen alan içinde yer alır. Kuzey ucunda Yorğancı, güney ucunda ise Güllüoğlu Sokağı birbirine bağlayan kısa bir sokaktır.

(85) Cülha Sokağı

YORGANCI SOKAĞI

Şanlıurfa'nın tarihi dokusunun korunduğu en önemli bölgeleden olan Kültür Adası olarak tanımlanan tarihi adanın kuzey kesimini oluşturan sokaktır. Batıda Yıldız Meydanı'ndan başlayıp kuzeye doğru devam ettikten sonra doğuya yönelerek Hüseyin Paşa Sokak ile birleşen Yorgancı Sokağı'nın en güzel bölümü, Abdülkadir Hakkâri Evi'nin ve bir kabaltının yer aldığı bölümdür. Birçok evin restore edildiği bu sokakta bazı evler yöresel kültürün yaşatıldığı birer konukevine dönüştürülmüştür.

(86) Yorgancı Sokağı

ZİNCİRLİ SOKAK

Yusuf Paşa Mahallesi'ndeki Osmanlı Dönemine ait geleneksel Urfa sokağı batıda Vezir Hamamı'nın bulunduğu Vezir Sokağı'ndan başlayıp doğuya doğru uzayarak Akyol Sokağı'na açılan dar bir sokaktır. Bazalt parke taş döşeli sokağın orta kesimlerinde, kuzeyindeki duvar üzerinde yer alan ve taş konsollara oturmuş dört adet cumba ile güneydeki duvar üzerindeki taş konsollara oturmuş bir cumba sokağa ayrı bir güzellik katmıştır.

(87) Zincirli Sokak

ARABİ CAMİİ SOKAĞI

Kaleboynu Mahallesi'ndeki Osmanlı Dönemine ait bu sokak bazalt parke taş döşeli olup sokağın sağında ve solunda yer alan tarihi evlerin düzgün kesme taş duvarları ile sınırlandırılmıştır. 1743 tarihli Arabî Camii minaresi ve caminin batısında bulunan "Arabizadeler Evi" nin sokağa konsollarla taşan köşkü bu sokağa güzel bir görünüm vermiştir.

(88) Arabi Cami Sokağı

URFA KAPILARI VE KAPI TOKMAKLARI

Oldukça görkemli olarak planlanmış sokak kapıları, malzeme yönünden tahta, tutya (çinko) kaplamalı tahta olmak üzere iki gruba; şekil yönünden ise "tek çenetli" (bir kanatlı), "çift çenetli" ve "enikli" (büyük kapı içerisine yerleştirilen küçük kapılı) olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Bu kapıların üzerlerine iri yuvarlak başlı kabara çivilerle ay-yıldız motifleri yapılmış, sanat değeri taşıyan el emeği ürünü çeşitli şekillerde tokmaklar yerleştirilmiştir. Kapı arkasındaki yan duvarlardan biri içerisine yerleştirilen ve "zormak" (zoğnak) denilen ağaç "sürecek" ile kapı emniyeti sağlanmıştır.

Sokak kapılarının alınlıklarında zengin taş süslemelere yer verilmiştir. Alınlıklarda genellikle üst sırada yatay durumda ve kapı genişliğinde bir mukarnas frizi, bunun altında ortada kitabe, sağında ve solunda geometrik motifli sekizgen rozetler bulunur. Geniş kapıların iki yanına soluk taşı denilen çıkıntılar yapılmıştır. Bu şekilde gelip geçen yada yük taşıyan insanların kapı önündeki bu taşlara oturarak dinlenmesi amaçlanmıştır.

(89) Urfa kapılarından bir örnek

Hac kapıları Urfa'da araştırılması gereken başlı başına bir türdür. Ulaşım imkanlarının gelişmediği, Hacca gitmenin zor olduğu dönemlerde Hac farızasını yerine getirenler evlerine döndüklerinde o evde bir hacı kişi olduğu beli olsun diye nakkaşlar tutulup kapıya özel boyalarla süslemeler yapılırdı.

(89-a) Kapı Tokmağı

(89-b) Kapı Tokmağı

(89-c) Kapı Tokmağı

GÖLLER

**HALİL-ÜR RAHMAN GÖLÜ (BALIKLI GÖL)
(ATEŞİN SERİN VE SELAMET OLDUĞU YER)**

Urfa Kalesi'nin kuzeyinde bulunan Halil-ür Rahman Gölü (Balıklıgöl) Hz. İbrahim için "ateşin serin ve selamet olduğu" mekândır. Kutsal kitaplara göre; Urfa'da yaşayan (muhtemelen MÖ 2.000 yıllarında) Nemrud Bin Ken'an'ın ilahlığını reddeden ve akıl yoluyla Rabbini bulan ilk insan Hz. İbrahim, Nemrud ve ahalisinin tapındığı putları kırınca ateşe atılmasına karar verilmiş, Mucize-i İbrahim bu mekânda gerçekleşmiş ve mekân gül bahçesine dönüşmüştür. Bu inanış semavi dinlerce ve nesilden nesile aktarılan halk hafızasındaki bilgilerce de kabul edilmektedir.

(90) Halil-ür Rahman Gölü

AYNZELİHA GÖLÜ (ANZILHA GÖLÜ)

Halil ür-Rahman Gölü'nün hemen güneyinde, Urfa Kalesi'nin önünde yer almakta olup 150m² alanı bulunan bir göldür. Bu göldeki balıklar, mekânın kutsal olduğuna inanıldığından yenmez. Rivayetlere göre, Hz İbrahim ateşe atılacağı zaman, Nemrut'un

(91) Aynzeliha Gölü

kızı Zeliha, Hz. İbrahim'in dinine iman ettiğini söyleyince, babası tarafından ateşe atılır. Zeliha yanarak can verir. Daha sonra, Zeliha'nın düştüğü yerde bir göl oluşur. Bu göle de Aynzeliha (Zeliha Gölü veya Pınarı) adı verilir.

MAĞARALAR

Şanlıurfa, mağara turizmi açısından büyük potansiyeli bulunan bir ildir. İlimizdeki mağaraların tarihi milattan önceye kadar uzanmaktadır. Bu mağaralardan bazıları Hristiyanlık dönemi izlerini taşımaktadır. İlimizde bazılarında hayvancılık yapılan yüzlerce mağara onları turizme kazandıracak müteşebbisleri beklemektedir.

BÜYÜK MAĞARA

Büyük Mağara, kale eteğinde yer almaktadır. Diğer mağaralar gibi bu mağarada da uzun yıllar hayvancılık yapılmıştır. Bu mağaranın iç ve çevre düzenlemesi 2010 yılında özel sektör tarafından yapılmış, Büyük Mağara ismiyle cafeye dönüştürülmüştür. Balıklıgöl'ün hemen üstünde olması sebebiyle yerli ve yabancı turistlerin uğrak yerlerinden biri olmuştur.

(92) Büyük Mağara

ÇİFT MAĞARA

Şanlıurfa merkez Eyyübiye ilçemizde Urfa Kalesi'nin eteğinde yer alan, biri diğerinden küçük olmak üzere iki adet mağara yer almaktadır. Bunlar halk tarafından çift mağara olarak nitelendirilmiştir. Bu mağaralarda bir dönem büyükbaş hayvancılık yapılmıştır. Şanlıurfa'da özellikle inanç turizminin gelişmesi ile burada hayvancılık yapılması yasaklanmış ve buradaki mağaralar boşaltılmıştır.

Uzun yıllar boş olarak kalan Çift Mağara, 2004 yılında özel müteşebbis tarafından iç ve çevre düzenlemesi yapılarak, restoran ve cafe olarak hizmete açılmıştır. Çift mağara bu açıdan Urfa'da turizme kazandırılan ilk mağara olması açısından önem taşır.

(93) Çift Mağara Girişi

HZ. İBRAHİM (A.S.) ve URFA

Peygamberler şehri Şanlıurfa denilince ilk akla gelen Hz. İbrahim (a.s.)'dir. Hz. İbrahim (a.s.), Kuran-ı Kerim'de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risaleti konulu mevzulardan sonra ismi en çok zikredilen, adına süre inen ve âzim sahibi olan beş büyük peygamberden biridir. Kuran-ı Kerim'de Allah (C.C.)'ın Halilim (sevgili-dostum) diye hitap ettiği, şirk içindeki bir toplumda, basiretiyle Rabbini akıl yoluyla bulan, imanı sağlam, sıdkı bütün, ruhlar ve melekler âlemine vakıf, şükreden, kanaatkâr davranan ve bir o kadarda cömert olan, ihsanda bulunan, misafirperver ve kerem sahibi biridir. Yeryüzünün ilk mabedini (Kabe'yi) inşa eden, Müslümanlara miras kalan kurban geleneğini başlatan ve Kuran-ı Kerim'de Allah (C.C.)'ın “başlı başına bir ümmet” (Kuran: Nahl/120) olarak tanımladığı Ceddül-Enbiya olan bir peygamber... Bütün semavi dinlerin (Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevîlik) O'nda buluştuğu ve kabul gördüğü ulu peygamber...

(94) Harran Ulu Cami

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste, Peygamber efendimiz (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu nakledilir:

“-Yâ Resûla'llah! Nâsın (Allah yanında) en çok kerem ve ihsâna nâil olanı kimdir? diye sorulmuştu. O da: -(Hâyır işlemek cihetiyle) nâsın en ziyâde muttakî olanıdır, buyurdu. Suâl soranlar:-Yâ Resûla'llah! Size âmel cihetiyle sâhib-i kerem kişiyi sormuyoruz, dediler. Bunun üzerine Resûla'llah: -Öyle ise (şeref cihetiyle de) Yûsuf Nebîyyullâh'tır. (Yûsuf) Nebîyyullâh (Ya'kûb'un) oğludur. (O da) Nebîyyullâh (İshâk'ın) oğludur. (O da) Hâlîlullâh (İbrâhim'in) oğludur.” diye buyurdu. (Sahîh-i Buhari, C. 9, s.109 110)

İbni Abbâs (r.a.)'dan olunan rivayete göre, peygamber efendimizin şöyle buyurduğu nakledilir: “Siz (kabirden kalktığınızda) ayağınız çıplak, vücudunuz uryân (anadan doğma), haşrolunacaksınız! Kıyâmet günü (Peygamberlerden) ilk elbise giydirilen kişi (en büyük babam) İbrâhim'dir.” dedi. (Sahîh-i Buhârî, C.9, s.105)

(95) Harran Kazı Alanı

Hız. İbrahim (a.s.)'in tüm bu özelliklerini anımsamak, idrak etmek, tanımak, hayat hikâyesinden bazı dersler, mesajlar çıkarmak ve onun hemşerisi olarak yaşadığı bölgede aynı havayı teneffüs etmek, İbrahimî şehirde İbrahimî olmak...

Bir Hadis-i Şerifte; Ebu Hüreyre (r.a.)'dan: Resulullah (s.a.v.)'ın: "İbrahim 80 yaşında olduğu halde Şam vilayetine bağlı Kaddum Köyü'nde sünnet oldu" dediği rivayet edilir. (Sahih-i Buhari C.9, S.111, KAZANCI, C.1, S.250). Bu Hadis-i Şeriften yola çıkarak diyebiliriz ki Hız. İbrahim (a.s.), 80 yaşına kadar Şanlıurfa-Harran ve Şam civarında yaşamıştır. Bu üç kent de gerçekten biri birine çok yakındır. 80 yıllık bir zaman sürecini, bölgemizde yaşayarak geçiren bir peygamberin bu süreç içerisindeki hayat hikâyesindeki önemli olay örgülerini bir araya getirip özetlemeye çalışacağız.

(96) Harran Kalesi

Nemrûd Bin Ken'an, kendisini ilah olarak tanıtip insanları kendisine ibadet etmeye davet eden, puthanelerde kendisine benzer putlar yaptırıp insanları bu putlara tapmaya zorlayan, dünyaya hâkim olmak isteyen zalim, gaddar bir hükümdardır. Nemrûd, bir gece rüyasında başının üzerinde parlak bir yıldızın doğduğunu, parlaklığıyla ay ve güneşi gölgede bıraktığını, sonra bu yıldızın parlaklığıyla ay ve güneşin bir mum gibi söndüğünü ve bu yıldızın yeryüzüne aydınlık saçtığını görür. Kâbuslar içerisinde dehşetli bir şekilde uyanır.

Gördüğü rüya onu çok etkilemiştir. Bu dönemde yıldızlara bakarak gelecekte haber veren müneccim ve kâhinler üst seviyelerdedir. Nemrûd, devrinin en meşhur müneccim ve kâhinlerini sarayına toplayarak gördüğü rüyayı onlara anlatır ve yorumlamalarını ister. Heyet istişare ederek, ortak kararlarını

bir sözcü aracılığıyla Nemrûd'a iletmeye karar verirler. Rüyanın yorumunda ittifakla çıkan karar “söz konusu yıldızın bu sene içerisinde memleketinde doğacak bir çocuğa delalet ettiğini ve bu çocuğun kendisini peygamber olarak ilan edip halkında desteğini alarak hükümdarlığını sona erdirip tahtını ve tacını yıkacağını” söylerler.

(97) Balıklıgöl'den Urfa Kalesi'ne Bakış

Bu tabiri dinleyen Nemrûd, yerinden irkilerek kalkar adeta canavarlaşır. Anlatılanların gerçekleşmemesi için ne tür tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde komutanları, müneccimleri ve kâhinleriyle istişarede bulunup şu kararı verir. “Her tarafa asker çıkarılacak, evler tek tek kontrol edilecek, hamile kadınlar tespit edilip hapsedilecek. Bunlardan doğacak çocuklar öldürülecektir. Gebelik belirtisi olup da hapis olmaya direnen kadınlar hiç acınmadan öldürülecektir.” Alınan bu karar istisnasız bir şekilde uygulanır. Pek çok anne ve masum çocuğu öldürülür.

Hız. İbrâhim (a.s.)'in babası Târah (Azer), Harran halkındandır. Nemrud'un puthanelerinde putlar yapan ve onlara tapan, ibadet eden, Nemrud'u tanrı olarak gören ve kabul eden Azer (Terah), Nuna Hatunla evli olup 8 yıldır çocuk sahibi olamamıştır. Bu yüzden Nemrud ve avaneleri Azer ailesini gözetlememektedir. İşte tam bu katliam ve vahşet ortamında Nuna Hatun Azer'den gebe kalır. Ancak hamileliğini gizler. Yıllardır evlat hasretiyle yanan Azer ve Nuna bu olayı herkesten saklar. Bir süre sonra doğum günü gelip çatınca Nuna Hatun sabahın erken saatlerinde gizlice şehrin dışına çıkar ve bir mağaraya sığınır. Mağarada çocuğu doğurmaya muvaffak olur. Adını da toplumun babası anlamına gelen “İbrahim” koyar. Gelirken yanında getirdiği bezle İbrahim'i kundaklar. O'nu emzirdikten sonra mağaranın bir köşesine

bırakıp yaşlı gözlerle oradan uzaklaşıp eve döner ve olanları Azer'e anlatır. Her ikisi de Nemrûd'un dini üzerine olduğu için kendi inanç ve adetlerine göre dua ve şükranlarda bulunurlar. (Hz. İbrahim (a.s.)'in doğumunun gerçekleştiği mağara Şanlıurfa'da "Mevlid-i Halil Mağarası" diye adlandırılmakta ve ziyaret edilmektedir).

(98) Mevlid-i Halil Mağarası

Nuna Hatun her sabah süt sağma bahanesiyle şehrin dışına çıkar, gizlice mağaraya gelir, evladına gerekli bakımı yapar, emzirdikten sonra evine geri döner. Rivayetlere göre Hz. İbrahim (a.s.) mağarada mucizevi bir hayat sürmüştür. Allah (C.C.)'ın lütfü keremiyle bir parmağından süt, bir parmağından bal, yanı başında yerden kaynayan bir pınar, her gün gelip onu annesinden hariç emziren bir ceylan... Hz. İbrahim (a.s.), Hikmet-i İlahi'nin bir tecellisi olarak yaşıt çocukların aksine, 1 ayda 1 yaş, 15 ay so-

(99) Mevlid-i Halil Mağarası İçi

nucunda da 15 yaşındaki bir çocuk görünümünü vermektedir. Bu özellik Nemrûd ve avenelerini Hz. İbrahim (a.s.) üzerinde şüphe uyandırmamasına sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle Nemrûd'un rüyası ve katliamlarının süresi 1,5 yıldır uygulanmakta, Hz. İbrahim (a.s.) ise 15 yaşında bir genç görünümünde... Evet, Hz. İbrahim (a.s.) 15 yaşına gelince (normal süre 15 ay) annesiyle birlikte eve gelir. Eve gelen bu genci herkes merak eder ve Azer'e sorarlar, Azer ise yıllar önce bir çocuğu olduğunu ve bunu yakınlarından gizlediğini ama artık eve döndüğünü ve birlikte yaşayacaklarını adının da İbrahim olduğunu söyler. Azer, güvenilir bir insan olduğundan sözüne herkes inanır.

(99-a) Ceylan

Fevkalade bilgilerle bilgilendirilen Hz. İbrahim (a.s.) yaşadığı toplumun aksine mantık yürüterek gerçek Rabbini bulur. Rabbi ni nasıl bulduğu Kuran-ı Kerim'in Enam süresi 74-79 ayetlerinde zikredilmektedir. Hz. İbrahim (a.s.) ailesinden başlayarak insanları putlara ve Nemrûd'a tapmamaya, gerçek Rabbin her şeyi yaratan, belli bir nizamaya koyan mutlak yaratıcı ve hüküm sahibi Allah (C.C.) olduğuna davet edip onları ikna etmeye çalışır. Onlar ise Allah (C.C.)'a şirk koşup küfür üzere devam ederler. Kısa zamanda Hz. İbrahim (a.s.)'in adı çevrede duyulur ve her defasında Azer ikaz edilir. Babasının her türlü zorlamalarına karşı Hz. İbrahim (a.s.) asla pes etmez ve mücadelesine devam eder.

Nemrûd ve ahalisi yılın belli bir gününde topluca dağa çıkıp mesire alanlarına gider piknik yaparlardı (müfessirler bu ananın Nevruz bayramı olduğuna işaret eder). Böylesi bir bayram gününde Hz. İbrahim (a.s.) puthaneye girip eline bir balta alarak tüm putları yerle bir eder, baltayı da büyük putun boynuna asarak oradan ayrılır.

(100) Dergâh Camii Girişi

Kuran-ı Kerim’de bu sahne mealen şöyle anlatılır: **“Nihayet üzerlerine yürüyüp sağıyla bir vurdu”** (Saffat: 93). **“Derken hepsini param parça edip içlerinden büyüğünü ona başvur-sunlar diye sağlam bıraktı”** (Enbiya: 58). Puthaneye gelen Nemrûd ve ahalişi gördüğü manzara karşısında hayretler içeri-sinde kalırlar. **“Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Doğrusu o zalim-lerden biridir.”** Dediler ki: **“İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk”**. Dediler ki: **“O halde bunların (halkın) şahitlik edebilmeleri için onu halkın gözü önüne ge-tirin”** (Enbiya: 59, 61). Nihayet Hz. İbrahim’i bulup onu Nem-rûd’un ve halkın karşısına getirirler. Ve ona sorarlar: **“-Ey İbra-him!”** dediler. **“Tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın?”** (Enbiya: 62). Hz. İbrahim (a.s.) onlarla alay edencesine bahsettiklerini yüzlerine vurarak, onların aklî seviyelerine uygun cevaplar verir **“-Belki onu şu büyükleri (boynuna balta asılı olan) yapmıştır. Konuşabiliyorsa ona sorun. Kendilerini kimin tahrip ettiğini söylesinler (!)”** (Enbiya: 63). Bunun üzerine kendi kendileri-ne dediler ki: **“-Doğrusu siz haksızsınız”** sonra eski kafalarına döndürüldüler: **“-Bunların konuşmayacağını ant olsun ki sen-de bilirsin.”** Dediler (Enbiya: 64-65). Dedi ki: **“-O halde Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda veya zarar vermeyecek şeylere ne diye taparsınız? Yazıklar olsun size ve Allah’ı bırakıp da taptıklarınıza! Daha akıllanmayacak mısınız?”** (Enbiya: 66, 67) Onlara ve mabutlarına hakaret eden bu genci, büyük bir cezayla cezalandırmayı düşünürler. Aralarında istişare ederek ateş ile yakılmasına karar verirler. Bu sahne Kuran-ı Kerim’de mealen şöyle ifade edilir: **“Onlar, bir şey yapacaksanız, şunu yakın da tanrılarımıza yardım edin.”** dediler (Enbiya:68)

Hz. İbrahim (a.s.) yakalanarak hapsedilir ve ahaliye ferman çı- karılır: **“ikinci bir emre kadar hiçbir evde ateş yakılmayacak. Yaşlısı, genci dağlara çıkıp odun toplayıp Azer’in oğlunun**

(101) Hz. İbrahim Düştüğü Yer ve Şifalı Su

ateşe atılacağı meydana getirecekler” Nemrûd’un emri üzerine günlerce odun toplanır ve büyük meydana yığılır (bu yer Şanlıurfa’da Halil İbrahim Gölü ve çevresidir). Nihayetinde yakılacak ateş için toplanan odunlar yeterli görülünce Hz. İbrahim (a.s.)’i ateşe atacakları gün gelip çatar. Nemrûd ve ahalisi ateş yakılacak yerlere nazır tepelere çıkar, Nemrûd ve adamları ise Damlacık Dağı’nın tepesinde (Urfa Kalesi’nin bulunduğu mevki) Hz. İbrahim (a.s.)’i ateşe atmak için mancınığın kurulduğu yeredir. Emir verilir ve Hz. İbrahim (a.s.) elleri kolları bağlı bir şekilde mancınığın yanına getirilir. Odunlar ateşlenir ve alevler göklere yükselir, kilometrelerce uzaklıktan bu ateşin dumanları görülür. Hz. İbrahim (a.s.), bir ok hızı ile mancınıktan ateşe doğru atılır. Allah’ın emriyle Cebrail (a.s.) ulaşarak: “-Ey İbrahim Allah’ın sana selamı var, bir ihtiyacın var mı?” diye sorar. Hz. İbrahim (a.s.): “-Hayır sana bir ihtiyacım yoktur. Her şeye kadir olan yüce Rabbimin halimi bilmesi bana kâfidir. Ben Onun kuluyum yalnız Ona sığındım, ateş de Onundur. Ne dilerse o olur” diyerek cevap verir.

(102) Urfa Kalesi’nden Şehre Bakış

Biz de dedik ki: “Ey ateş, İbrahim’e karşı serin ve selametli ol” (Enbiya; 69) “Allah onu ateşten korudu. Doğrusu bunda inananlar için ibretler vardır.” (Ankebut: 24) Cenab-ı Hakk’ın bu hitab-ı celîlesiyle ateş serin ve selametli olur. Hz. İbrahim (a.s.)’in düştüğü yer güllük gülistanlık olur. Tepeden olup biteni seyreden Nemrûd ve ahalisi bu mucize karşısında hayretler içerisinde kalır.

(103) Balıklıgöl

(103-a) Balıklar

Nemrûd ve kavmi, bu büyük mucize karşısında iman etmeleri gerekirken, onunla tekrar münazaralara girerler. Bu arada gördüğü bu mucize karşısında iman edip kendinden geçen Nemrûd'un kızı (bir başka rivayete göre akrabası) **Aynzeliha** Hz. İbrahim'e hayranlık duyarak o da bulunduğu tepeden kendisini aşağı atar. Aynzeliha'ya da hiçbir şey olmaz. Hz. İbrahim'in yanına gidip ona iman eder. Bundan dolayıdır ki "**Halil'ür-Rahman Gölü**" nün hemen üst tarafındaki gölet, "**Aynzeliha Gölü**" olarak anılır. Bugün Şanlıurfa'da birçok aile "**Anzelha-Anzılha-Aynzeliha**" ismini geleneksel olarak çocuklarına vermektedir. Bu isim Arapça'da **Zeliha**, Farsça'da **Züleyha** ve Urfa yöresinde **Zılha** olarak bilinir. Hz. İbrahim ile yakınlığını bilmiyoruz. Çünkü bu konuda halk arasında çok çeşitli benzetmeler yapılmaktadır. Ama bütün anlatılanların birleştiği nokta Hz. İbrâhim ateşe mancınkla atılınca, Hz. İbrâhim'e inanan bu kadın da kendini atar ve o da yanmaktan kurtulur. Züleyha'nın düştüğü yerde oluşan göle "**Ayn züleyha, Ayn zeliha**" veya yöredeki adıyla "**Anzılha**" (Ayn zılha) adı verilmiştir.

(104) Aynzeliha Gölü

Hz. İbrahim'in, ateşin içinden dipdiri çıktığını gören bazı kimse-ler; Nemrûd ile adamlarının şerlerinden korkmalarına rağmen, İbrahim (a.s.)'in davetine icabet ederek, Allah'a iman ederler. İman edenler arasında Hz. İbrahim'in, kardeşi oğlu Hz. Lut (a.s) (b. Harran, b. Azer) ile Hz. İbrahim (a.s.)'in büyük amcası Harran'ın kızı Hz. Sare de bulunur (KÖKSAL, C.1, s.160). Başka bir rivayette de: Hz. Lut'un, Hz. İbrahim (a.s.)'in büyük amcası Harran'ın oğlu olduğu nakledilir. Yani Hz. Lut, Hz. İbrahim'in amcası oğludur ve Hz Sare'nin de kardeşidir.

Gerek Nemrûd'un baskısı veya ricası, gerekse ailesinin baskısıyla karşı karşıya kalan Hz. İbrahim (a.s.) Cenab-ı Allah'ın da kendisine verdiği ilhamla vahiyle şehrin 48 km. güneydoğusundaki büyük dedesi ve amcası Harran'ın adıyla anılan Harran şehrine göç etmeye karar verir.

Urfa güneyindeki dağ silsilesinin üzerinde bulunan bir kesime “Nemrûd Dağı” adı verilir. Şehre 8-10 km. mesafededir. Bu dağın üzerinde de “Nemrûd tahtı” diye bilinen bir hisar vardır. Halk arasında Nemrûd’un yazlık sarayı olarak bilinir. Harran Ovası’na kuş bakışı tepeden bakan bir özelliğe sahiptir.

(105) Nemrud Tahtı

Hız. İbrahim, kardeşı (veya amcası) Harran’ın oğlu Hız. Lut ve beraberindekilerle birlikte, Harran şehrine gelir ve burada amcasının yanına yerleşir. Hız. İbrahim’in burada on beş yıl kaldığı söylenir (KÖKSAL, C.1, s. 160, KAZANCI, C.1, s. 200 DİKMEN-ATEŞ, s.210). Bu tarihî şehir, Hız. İbrahim’in hayatında önemli bir yer tutmuştur. Burada Hız. İbrahim’in evi, tabii zeminde oyulmuş bir ibadethanesi, dinlenirken sırtını dayadığı taş ve babası Azer’in mezarı olduğu rivayet edilir.

(106) Harran

Hız. İbrahim (a.s.) uzun süre Harran’da kalır. Rivayet edilir ki: Hız. İbrahim (a.s.) Harran’dan ayrılmadan önce, amcası kızı Hız. Sare ile evlenmeye karar verir. Amcası kızı Sare’ye ve amcasına fikrini açıklar, Hız. İbrahim’in amcası Harran (Sare’nin babası) kızını çok sevdiği İbrahim’e verir. İkinci hicret için kendisine vahiy gelince Hız. Lut (a.s.)’u ve kendisine inananları yanına alarak Harran’dan güneye doğru kendisine yurt olarak tutacakları Halep şehrine göç ederler. Göç kaflesi bir süre sonra Şanlıurfa’nın 50 km. güneyinde, Harran’ın 20 km. güneybatısındaki bir su kaynağında konaklarlar. Hız. İbrahim (a.s.) ve

Hız. Sare'nin evlilik töreni burada yapılır. Evlilik merasimlerinin yapıldığı yere "dügün gözü" anlamında "Aynel Urus" denmiş, halen de halk arasında bu isimle anılmaktadır. Bir diğer adı ise "Ayn Halil'ür-Rahman"dır. "Halil'ür-Rahman kaynağı ve gölü" anlamındadır. Bugün yarısı Şanlıurfa'nın Akçakale sınırında, yarısı da Suriye'de kalmış olan bu su kaynağı bir vaha görünümünde olup, Hz. İbrahim makamı olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

(107) Harran Kumbet Evleri

Buradaki evlenme merasimi bittikten sonra kafil e yoluna devam ederek Şam'a ulaşır. Halep şehrine gelerek burada uzun bir süre çiftçilik ve hayvancılık yaparak ikamet eder. Daha sonra buradan Filistin- Ürdün-Mısır'a ve son olarak da tekrar Filistin'e dönerek vefatına kadar burada yaşar.

Hız. İbrahim(a.s.) en sahih rivayete göre 200 yaşında vefat etmiştir. Kudüs mülhakatından Habrun kasabasında "El-Halil Mağarası"na defnedilmiş ve bugün mezkûr kasaba kendi namına izafetle "Halil'ür-Rahman" adıyla anılır. (Sahil-i Buhari ,C.9,S.108,DİKMEN,ATEŞ,S.235)

(108) El-Halil Camii

Sonuç olarak, “Mevlid-ı Halil Mağarası, Halil ür-Rahmân Gölü, Halil’ür-Rahmân Câmii, Ayn-ıHalil’ür-Rahmân (Ayn-el Urus), Halil’ür-Rahmân Medresesi, Anzılha Gölü, Seruğ (Hz. İbrahim’in amcasının adı olup aynı zamanda Suruç ilçemizin eski adıdır) ve Harran adları, Harrandaki Hz. İbrâhim Mescidi ve Evi, sırtını dayadığı taş; bunların hepsi ile beraber yüzyıllardır zihinlerde ve dillerde söylenile gelenler tesadüflerin bir araya getirilmesi olamaz. Urfa asırlardır Hz. İbrahim’le özdeşleşmiş bir şehirdir.

İbrahim Halil ismini, erkek nüfusa oranladığımızda yaklaşık olarak Urfa nüfusunun %11’inin isminde İbrâhim ve Halil adı olduğu sonucunu ortaya çıkmaktadır. Evet, Urfa ismi ile İbrâhim ismi ayrılmaz bir bütündür. Biri biriyle özdeşleşmiş İbrâhimî bir şehir...

Önemli olan İslâm’ın ölçüleri dışına çıkmadan, taş, balığa vb. lerine kutsiyet kazandırmadan, Hz. İbrahim (a.s.)’i anımsamak, idrak etmek, tanımak, hayat hikâyesinden bazı dersler, mesajlar çıkarmak doğduğu mağaraya girip Allah (C.C.)’a teslim olup huzuru ilâhîde huşu ile iki rekât namaz kılmak, şefaatine nail olmayı Allah’tan dilemek, Allah’a yönelmek, O’nu düşünmek, Ona inanmak, imân etmek, emirlerine itaât etmek, bu dünyaya bir imtihan için geldiğini, hesaba çekileceğini düşündürmektir. Eğer buraları ziyâret etmek, insanoğlunu bu düşüncelere sevk ediyorsa -ki sevk ediyordur- bu her şeyin üstündedir. Kısacası aynı havayı teneffüs etmek, İbrahimî şehirde İbrahimî olmak...

(109) Hz. İbrahim Türbesi / El-Halil Camii

HALİL İBRAHİM SOFRASI VE URFA

Hz. İbrâhim misafirperver, cömert, sofrası bereketli bir kimsedir. O misafirsiz kesinlikle sofraya oturmaz ve yemek yemezdi. Bu yüzden günlerce misafir gelinceye kadar ağzına lokma almadığı olurdu. Bin Sa’d Tabakâtı’nda Hz. İbrâhim’in künyesini “Ebü’l Edyaf” konuklar babası olarak bildirir. Urfa’da “Evine İbrâhim

Halil bereketi düşe” duası halk arasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Hz. İbrâhim’in misafirlerine sürekli tirit yapıp ikram ettiği rivayet edilir. Bu yüzdendir ki Urfa’da, Halil İbrahim sofrasının başyemeği tirittir.

(110) Tirit

Tirit, haşlanmış et ve ekmek karışımıyla bugün Urfa’da yapılan, peygamber yemeği diye yöre insanlarıncı kabul edilen bir yemek türüdür. Geçmişten günümüze Urfa’da yapılan sünnet törenlerinde, törene iştirak eden misafirlere başyemek olarak tirit ikram edilir. Yine, özellikle Ramazan Bayramı’nın ilk günü sabahı (bayram namazından sonra) birçok evde misafirlere tirit ikrâm edilir. Topluca bayramlaşma yapılır. Küskünler özellikle bugünde “**HZ. İBRÂHİM Sofrası**” denilen bu sofralarda barıştırılır. Urfalılar, İbrahim’den aldığı misafirperverliği asırlardır babadan oğula gelen bir gelenek halinde sürdürmektedirler.

HZ. İBRAHİM’İN TENCERESİ

Hz.İbrahim’in Tenceresi, İstanbul Topkapı Sarayı’nda Kutsal Emanetler Bölümünde sergilenmektedir. 2006 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından Halil İbrahim Buluşmaları adı altında uluslararası etkinlik başlatılmıştır. 2007 yılında Hz.İbrahim’in Tenceresi, Kültür Bakanlığından alınan özel izinle Şanlıurfa’ya getirilerek Müzemizde üç gün boyunca sergilenmiştir. Bundan sonra Valilik tarafından Şanlıurfalı heykeltıraş Adil Cihanbeyli’ye bir kopyası yaptırılarak Halil-ür Rahman Camii avlusu girişindeki bahçeye yerleştirilmiştir.

(111) Hz. İbrahim’in Tenceresi

HZ.EYYUB (A.S.) ve URFA

Hız. Eyyûb (a.s), Hız.İbrâhim'in zürriyetindendir. Bütün müfessirler bunda hemfikirlerdir. Hız. Eyyûb'un babası İls (Ays-İys), Hız.Ya'kûb'un kardeşidir. Hız. Ya'kûb ile İls ise Hız.İshâk'ın oğullarıdır. Bilindiğı gibi Hız.İshâk ta Hız.İbrâhim'in oğludur. Hız. Eyyûb'un annesinin, Hız.Lût'un torunu, hanımı Rahme'nin ise Hız.Ya'kûb'un kızı olduğı rivayet edilir. Bu ise Hız. Eyyûb'un anne tarafıyla da Hız. İbrâhim soyundan olduğı sonucunu vermektedir. Yine bazı müfessirler Hız. Eyyûb'un, Hız. Ya'kûb ve Hız. Yûsûf ile aynı asrı paylaştığını belirtmektedirler. (DİKMEN-ATEŞ, s.277, KAZANCI, C.2, s.107, CEVDET PAŞA, s.19, BİLMEN, 484, KÖKSAL, C.1, s.305).

Hız. Eyyûb sabrı ve takvası ile insanlık tarihinde örnek bir kişidir. Kurân'ı Kerim'de de zikredildiğı gibi Hız. Eyyub mal ve mülk bakımından yaşadığı bölgede hatırı sayılır zenginlerden biriydi. Cenabı Allah O'nu maddi ve manevi alanda büyük bir imtihana tabi tutmuş ve imtihanı başarı ile tamamlamıştır. İmtihan sürecinde maddi ve manevi kayba uğrayan Eyyûb (a.s), dualarında hep Allah'a sığınmış, asla isyan etmemiş "Veren Allah alan Allah" deyip kendisine musallat olan şeytanı, sürekli Allah'ı anarak uzaklaştırmıştır.

(112) Dergâhtan Kaleyâ Bakış

Şanlıurfa Hz. Eyyûb için ata yurdudur. Hz. Eyyûb (a.s) hayatının bir evresinde tüm peygamberlerde olduğu gibi hicretle şeref. lenmiştir. Filistin'den başlayarak Şam diyarını kapsayan ve Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesine bağlı Eyyüpnebi Beldesi'nde noktalan bu hicretle ilgili olarak, Eyyüpnebi Beldesi ve Şanlıurfa merkez eksenli hayat hikâyesi üç dinin de yazılı kaynaklarında tafsilatlı olarak anlatılır. Gerek Kurân'ı Kerim'de ve gerekse yazılı kaynakların tamamında Hz. Eyyûb anlatılırken hayatın daha çok bu evresi anlatılır. Bu evre ise tamamı ile mekânsal olarak Şanlıurfa orijinelidir. Şanlıurfa merkez ilçeye 100 km.; Viranşehir ilçesine ise 18 km. mesafede olan Eyyüpnebi Beldesi'nde Hz. Eyyûb'un ve eşi Hz. Rahme'nin türbeleri ve Hz. Eyyûb'u görmeye gelen Hz. Elyesa Peygamberin makamları, Hz. Eyyûb'un güneşlenirken sırtını dayadığı taş; Şanlıurfa merkezin güneyindeki Eyyûb Peygamber Mahallesi'nde ise Eyyub Peygamber Makamı olarak bilinen külliye "Çile Mağarası" ve "Şıfalı Kuyu" bulunmaktadır. Bu mekânlar yıl boyunca yerli ve yabancı turistlerce yoğun olarak ziyaret edilmektedir.

(113) Eyyubnebi Külliyesi Genel Görünümü

Osmanlı Padişahı 4. Murat Bağdat seferi dönüşünde Eyyüpnebi Beldesi civarında ordusuyla birlikte konaklar. O gece rüyasında Hz. Eyyûb (a.s) ve türbesini görür. Rüyasında Hz. Eyyûb (a.s)'un kabri işaret edilmiştir. Uykudan uyanan padişah araştırmaya koyulur ve rüyasında gördüğü mezarı nihayetinde bulur. Mezarın üzerine bir kubbe ve yanı başına küçük bir mescit inşa ettirir. İnşaat çalışmalarına bizatihi kendisi de iştirak eder. Daha sonra kaleme alınan bir vakfiye ile Eyyüpnebi Beldesi ve çevresindeki 17 köyü Eyyüpnebi Vakfı'na vakfeder. (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Eyüpnebi Vakfı'na ait 24 Muharrem 1287 tarihli beratı)

(114) Eyyub Peygamber Camii

Rivayet edilir ki Hz. İshâk, yaşlılığı ilerleyip âma olunca, Hz. Ya'kûb'a risâlet verilmesi için du'â eder. Allah (C.C.) du'âsını kabul eder. Diğer oğlu İs (Âys-İys/Hz. Eyyûb'un babası) ise Hz. Ya'kûb'a risâlet verilmesinden dolayı onu kıskanır, öz kardeşini katletmeyi bile düşünür. Bunu fark eden Hz. İshâk, hanımına, vefatından sonra Hz. Ya'kûb'u ata yurdu Harran'a göndermesini ve orada dayısı kızıyla evlenmesini, bir süre orda kalmasını vasiyet eder. Hz. İshâk vefat eder. Hz. Ya'kûb vasiyet üzerine Harran'a gelir. Burada dayısı kızlarıyla evlenir. Otuz yıla aşkın burada ikâmet eder. Kendisine gelen bir ilham ile özlemini çektiği ilk yurdu Ken'ân (Filistin civarı) iline evlâtlarıyla birlikte hicret

eder. Hz. Ya'kub Ken'ân eline gelince kafilayı İs karşılar. Yaptığı hatanın farkına varmıştır. Kardeşinden özür dileyerek kendisini affetmesini ister. Hz. Ya'kûb onu affederek bağrına basar. Bir müddet sonra İs, Hz. Ya'kûb'un da iznini alıp bütün malını ve evlâtlarını yanına alarak yola koyulur. Rum diyarı denilen bölgeye yerleşir. Hz. Eyyûb için **“Rum diyarında doğmuştur”** (MÖ 1242) denir. **“Rum Diyarı”** adı kuzey Suriye'den itibaren Anadolu için kullanılır. Hz. Eyyûb (a.s) Rum diyarına peygamber olarak gönderilmiştir.

Kurân-ı Kerîm'de Hz. Eyyûb (a.s.) ve kıssası dört sûrede zikredilmiştir. Bunlar Nisâ, En'âm, Enbiyâ ve Sâd sûreleridir.

(115) Çile Mağarası Dış Görünüm

Hz. Eyyûb kıssası Urfa'da halk arasında anonimleşmiş bir tarzda ve yazılı kaynaklardan aktarılan rivayetlerde şöyle anlatılır:

Cenâb-ı Hakk, yöre insanları arasında seçkin bir kulu olan Hz. Eyyûb'u peygamberlikle görevlendirir. O'nu ve ailesini maddi ve manevi bakımdan öylesine zenginleştirir ki, O'na birçok evlât verir, malına, davarlarına bereket girer. Birçok köyü, bu köylerde bereketli toprakları ve sürülerce davarı olur. Böylece bölgenin hatırı sayılır zenginlerinden biri olur.

Cenâb-ı Hakk, O'nu imtihan için, önce malını ve davarlarını, sonra tüm evlâtlarını elinden alır. Varlıklar içerisinden yokluklar içerisine, sefil bir hayata sürüklenir. O ise **“Veren Allah, alan Allah”** diyerek, isyana, hüzne girmeden haline şükrederek sabreyleyler. Sarsılmaz bir imanla metanetini kaybetmez, ibadetine devam eder. İhtiyarlık çağında ağır bir hastalığa tutulur. Her tarafı yara bere içinde kalır. Çevresindeki uzak, yakın akrabaları ve son olarak hanımı bulaşıcı bir hastalığa tutulduğuna kani

olup onu bir bir terk ederler. Hiç kimsenin değil de hanımı Rahme'nin kendisini terk etmesine içerlenir ve sağlığına kavuşunca onu yüz değnekle muhakkak cezalandıracağına yemin eder. Hz. Eyyûb'u köyden kovarlar. Hanımı Rahme onu köyün dışında oldukça uzakta bir mağaraya, yani Şanlıurfa Merkez İlçedeki Eyyûb Peygamber Makamı olarak bilinen ve asırlardır ziyaret edilen "Çile Mağarası"na bırakıp köye geri döner.

(116) Çile Mağarası İç Görünüm

Şeytan Hz. Eyyûb'a ve Rahme'ye zaman zaman musallat olur. Rahme etkisi altında kalsa da Hz. Eyyûb, şeytanı kovarak, zerre kadar etkisi altında kalmaz. Çile Mağarası'nda tek başına sadece Rabb'ine sığınarak ibadetine ve zikrine devam eder.

Hanımı Rahme de zaman zaman mağaraya gelip onu ziyaret eder. Beraberinde yiyecekler getirir. Bir müddet kaldıktan sonra onu tekrar yalnızlığına terk eder. Böylesi bir durumda, eşinin yalnız bırakması ve şeytanın musallat olup kalbine vesvese koymak istemesi bu yüce insanı asla sarsmaz. İbadetinden ve zikrinden alıkoymaz. Vücudunun her tarafı yara bere içerisinded olduğundan vücudunu kurt kaplar. O ise yarasını kemiren bu kurtçukları yere düşüklerinde kaldırıp vücuduna koyarak "Buyurun rızkınızı yiyiniz." deyip büyük bir dayanıklılık ve sabır örneği gösterir. Ne zaman ki kurtlar kalbine sirayet etmeye çalışınca bu Azîz Peygamber Allah'ı Teâla'ya iltica ederek: "Allah'ım! Vücudumu hastalıktan zayıflık ve takatsizlik kapladı.

Sana zikir ve taâde mecalim kalmadı merhamete muhtaç bir hale geldim. Sana sığındım, bana merhamet et! Sen ise merhametlilerin en müşfikisin ey Rabb'im !" diye dâa eder.

Bu şikâyet hali ve şifa isteme dileği Kurân-ı Kerîm'de me'âlen şöyle zikredilir: "Ey Muhammed! Peygamberler arasında Eyyûb'u da an! Zira Eyyûb da, hani Rabb'ine niyaz etmiş: "Başıma bir bela geldi, sana sığındım, sen merhametlilerin merhametlisin" demişti. Biz de onun duasını kabul etmiş ve uğradığı sıkıntıyı kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hatıra olmak üzere ona hem ailesini, hem de bir misli (fazlasını) vermiştik." (Enbiyâ: 83, 84)

"Kulumuz Eyyûb'u hatırla. Hani Rabb'ine; "Doğrusu Şeytan bana yorgunluk ve azap verdi." diye seslenmişti." (Sâd: 41)

(117) Şifalı Kuyu

Çile Mağarası, tarihî kaynaklarda “Eyyûbiye Karyesi” diye geçen yerleşim alanındadır. Bu karyenin bulunduğu alan Hz. Eyyûb (a.s.)’a izafe edilen mekânları veya bir diğer ifadeyle makamları bağrında taşıdığı için Eyyub Peygamber Mahallesi olarak bilinir ve anılır. Çile Mağarası, daha önceleri çok dar ve küçük iken son yıllarda artan ziyaretçilerden dolayı biraz genişletilmekle beraber 8-10 metre genişliktedir. Yeni evlenenler, sünnet olacak çocuklar ve hastalar burayı ziyaret eder.

Cenâb-ı Hakk, sevgili kulu Hz. Eyyûb’un duasını kabul eder. Topuğunu yere vurmasını, çıkacak olan su ile yıkanmasını ve bu soğuk suyu içmesini emreder. Hz. Eyyûb emr-i İlâhî’yi yerine getirir ve topuğunu yere vurur, yerden mucizevî soğuk bir su fışkırır. Hz. Eyyûb bu serin sudan yıkanıp içerek vücudunun hem içini, hem dışını onunla temizler. Böylece hastalıklardan kurtulur. Bu su kaynağı şehir merkezindeki Eyyûb Peygamber Makamı’nda “Şifalı Kuyu” olarak bilinen yerdir. Su kaynağının üzerine daha sonraları iki adet taştan ayak ve üzerinde bir atkı taşı konulmuştur. Kuyunun bulunduğu kayalık alanda kendirin sarkıtılıp çekilmesinden dolayı derin oyuklar oluşmuştur. Bu ise yüzyılların kullanımına işaret eder. Suyu soğuk ve temiz olup hiç kurumaz. Tarih boyunca birçok komutan ve kral hastalığı iyileşsin diye bu su ile yıkanmıştır. Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından bu su şifalı olarak kabul edilmiştir. Şifalı Kuyu’nun 150 metre kadar batısındaki kalıntıların altında kayalardan oyulmuş bir hamam olduğu, bu hamamda cüzamlı hastaların ve romatizma hastalıklarının tedavisinin yapıldığı yazılı ve sözlü kaynaklarda belirtilmektedir.

(118) Eyyub Peygamber Türbesi

Bu hâdise ise Kurân-ı Kerîm’de me’âlen şöyle geçer:

“Ey Eyyûb! Vur ayağını yere. Vurduğun yerden çıkan su, yıkanılacak ve içilecek soğuk bir sudur.” (Sâd: 42)

Hz. Eyyûb (a.s.) mevzuunda Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir hadiste, Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: “Eyyûb mu’cizeli suda yıkandığı sırada önüne altından bir sürü çekirge düşmüştü de Eyyûb bunları hemen toplayıp elbiselerini doldurmağa başlamıştı. Bunun üzerine Allah u Teâla: **“-Ey Eyyûb! görüyor-sun ben malını sana iâde etmek sûretiyle seni zengin kılmadım mı?”** hitâbiyle karşıladı. Eyyûb: **“-Evet Allah’ım! beni o sûretle gani kıldın. Fakat senin hayır ve bereket hazinelerinden benim için müstağni olmak ihtimali yoktur”,** diye cevap verdi. (Sahîh-i Buhâri, C.9, s.143)

Hz. Eyyûb şifa bulduktan sonra geldiği köye, yani Eyyüpnebi Beldesi’ne geri dönmüştür. Burada uzun süre yaşamış mal, mülk ve evlat sahibi olmuştur. İmtihan öncesi sahip olduğu zenginliğe fazlasıyla sahip olmuştur.

(119) Hz. Eyyub (A.S) Türbesi İç Görünüm

Kurân-ı Kerîm’de me’âlen şöyle zikredilir: **“Ey Muhammed! Peygamberler arasında Eyyûb’u da an! Zira Eyyûb da, hani Rabb’ine niyaz etmiş: “Başıma bir bela geldi, sana sığındım, sen merhametlilerin merhametlisisin” demişti. Biz de onun du’âsını kabul etmiş ve uğradığı sıkıntıyı kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hatıra olmak üzere ona hem ailesini, hem de bir misli (fazlasını) vermiştik.”** (Enbiyâ: 83, 84)

“Katımızdan bir rahmet, akıl sahipleri için de bir öğüt olmak üzere ona ailesini ve onlarla birlikte olanların bir mislini verdik.” (Sâd: 43) şeklinde ifade edilir.

Hz. Eyyûb (a.s.)’un 93, bir başka görüşe göre 164 yaşında vefat ettiği rivayet edilir. Hz. Eyyûb (a.s.) doğduğu köye (Eyyûb Nebî Beldesi) defnedilmiştir.

(120) Hz. Eyyub (A.S) Türbesi / Sanduka

Eyyûb Nebî Türbesi'ne, Şanlıurfa merkezden doğuya doğru Mar-din yolu üzerinden (80'inci km.) sola, yani kuzeye doğru ayrılan 16 km'lik yol ayrımından varılır. Kabri, yazılı kaynaklara göre; Hz. Eyyûb'un adıyla anılan Eyyüpnebi Köyü'ndedir. 1999 yılında belde yapılmıştır. 5.000 nüfusu vardır. Viranşehir ilçemize 26 km. mesafededir. Şanlıurfa'nın yaylağı sayılan sulak ve havadar, hayvan beslemeye uygun, tarıma elverişli Karacadağ'la bütünleşen bir konumdadır.

Eyyüpnebi Köyü'nde câminin güneydoğu köşesine 15-20 metre mesafede olan üzeri kubbeli olan türbe Hz. Eyyûb (a.s.) türbesi olarak ziyâret edilmektedir. Özellikle arife ve bayram günleri yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır.

Eyyüpnebi Köyündeki Hz. Eyyûb (a.s.)'un türbesinin 20-30 metre batısında koruma içerisine alınmış, bir taş vardır ki, yöre halkınca Hz. Eyyûb'un güneşlenirken sırtını dayadığı taş olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

(121) Sabır Taşı

Eyyüpnebi Köyü höyüğünün kuzey-batı yönünde, külliye dışındaki höyüğe 50 metre mesafedeki ikinci makam, Hz. Eyyûb'un Hanımı Hz. Rahme'nin türbesi olarak ziyaret edilmektedir. Hz. Eyyûb hastalanınca ilk başlarda eşi Hz. Rahme O'na yeterli ilgiyi göstermemiş ve Hz. Eyyûb'u Çile Mağarası'nda tek başına bırakarak oradan ayrılmış ve köyüne geri gitmiştir. Hiç bırakmaması veya sık sık ziyaret etmesi gerekirken ne yazık ki O'nu ihmal etmiştir. Hanımını çok seven Eyyûb'u bu durum çok üzmüştür ve O, Rabbi'ne sığınmıştır. Bu durum Kurân'ı Kerim'de ve hadislerde şöyle aktarılır. Hasan-ı Basriî'den gelen bir rivayete göre de: Hz. Eyyûb hastalığında karısı tarafından ihmal edilince ona: **"Eğer Allah beni şu hastalıktan kurtarırsa, sana yüz değnek vururum!"** diye yemin etmişti. Hastalıktan şifa bulunca Cenâb-ı Hakk, bu yeminden Hz. Eyyûb'a bir kurtuluş yolu gösterdi. Şer'i bir mahlas olan bu ruhsat, yeminlerde, hadlerde Hz. Eyyûb ruhsatı diye alınıp bâki kalmıştır. (Sâhih-i Buhâri, C.9, s.142)

Cenâb-ı Hakk, bu cezanın yerine getirilmesini emrettiği gibi cezayı da kolaylaştırmıştır. Kurân-ı Kerîm'de me'âlen şöyle buyrulur:

"Ey Eyyûb! eline yüz daldan destelenmiş bir demet al da onunla hanımına vur ve yemininde hânis olma!" dedik. Doğrusu biz onu sabırlı bulmuştuk. Ne iyi kuldu; muhakkak ki o Allah'a yönelirdi. (Sâd: 44)

(122) Hz. Rahme Hatun Türbesi

Evet, Hz. Eyyûb hanımını çok severdi, aslında hanımının kendisiyle yeterince ilgilenmemesi imtihanın bir parçasıdır. Bu yüzden ki yüce Yaradan, sevgili kuluna karşı bir kolaylık olsun diye yeminini yerine getirmek üzere bir ruhsat vermiştir. 100 değnek yerine 100 süpürge dalı ile vurma... Bu ruhsat Eyyûb (a.s)'u sevindirmiş ve hanımına karşı olan sevgisini daha da artırmıştır. Bu arada unutulmamalıdır ki; Hz. Rahme bir peygamber hanımıdır. Bize düşen peygamber hanımlarına gösterilen saygıyı ve sevgiyi eşit şekilde göstermektir. Asla, bir peygamber hanımını sorgulama gibi haddimiz olmayan konulara girmemeliyiz.

(123) Hz. Elyesa (A.S.) Türbesi

Hız. Elyesa (a.s.) Hız. Eyyûb'un çağdaşıdır. Hız. Elyesa (a.s.)'da diğér peygamberler gibi hep hicret etmiştir. Şam diyarından göç ederek Hız. Eyyûb (a.s.)'u görmeye gelen Hız. Elyesa, Eyyûpnebi Köyü'ne vardığında yoluna şeytan çıkar, yaşlı bir insan kılığında Hız. Elyesa'ya görünür ve O'na musallat olarak "Ey yaşlı insan boşuna yorulma Eyyûb'u bulamasın O buralardan göç etti çok uzaklara gitti bu yaşlı halinle O'nu bulman mümkün değil" diyerek Hız. Elyesa'yı kandırır. Hız. Elyesa artık yaşlanmıştır yürüyecek gücü kalmamıştır, hemen oracıkta Rabbine sığınarak ruhunu teslim almasını niyaz eyler. Rivayet edilir ki Hız. Elyesa, Hız. Eyyûb'la buluşmaya ramak kala oracıkta ruhunu Rahman'a teslim eder. Bir diğér rivayete göre Hız. Elyesa, Hız. İdris, Hız. İsa gibi o noktada Rabbi tarafından göğè çekilmiştir. Hız. Eyyûb (a.s.) türbesinin güneybatısında köye 500 metre kadar mesafedeki makam Hız. Elyesa (a.s.) türbesi olarak bilinmekte ve asırlardır Hız. Elyesa makamı olarak ziyaret edilmektedir.

(124) Hız. Elyesa (A.S) Türbesi İç Görünüm

Şanlıurfa Hız. İbrahim ve Hız. Eyyûb ile özdeşleşmiştir. Bu yüzden ki "Peygamberler Şehri" olarak bilinir. Şanlıurfa'da 3 çocuktan birinin adı ya Eyyûb veya İbrahim'dir. Hız. Eyyûb ve Hız. İbrahim birçok şairin şiiriyatına konu olmuştur.

GELENEKSEL EL SANATLARI

Hazırlayan: Folklor Arş. Davut Cenak

Abacılık, Ağaç Oymacılığı, Bakırcılık, Cülhacılık, (bez dokumacılığı), Çulculuk (Semercilik), Dabbaklık, Kazazlık (İpek işlemeciliği), Keçecilik, Kürkçülük, Saraçlık, Tarakçılık, Taş Süslemeciliği, Ney yapımı, Gümüş işlemeciliği Şanlıurfa'da sürdürülmekte olan geleneksel el sanatlarıdır. Bu sanatlar günümüzde Gümrük Hanı ve çevresindeki tarihi han ve çarşılarında icra edilmektedir. Bu sanatlardan önemli bir kısmı halen yaşatılmaktadır. Bir kısım sanatlar ise fabrikasyon üretimine geçilmesi ya da talep olmayışı nedeniyle günümüzde terkedilmiş bir durumdadır.

AĞAÇ OYMACILIĞI

Evlerdeki ve Şanlıurfa Müzesindeki kapı, pencere, dolap kanatlarına, sandık ve ayna gibi diğer ahşap eserlere bakıldığında ağaç oymacılığın Şanlıurfa'da çok eski ve parlak bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Marangozluk sanatı Urfa'da "İnce Neccârlar" ve "Kaba Neccârlar" olmak üzere iki ayrı gruptaki ustalar tarafından sürdürülmektedir. Kaba Neccârlar bugünkü Neccâr Pazarı denilen çarşıda halen sanatlarını sürdürmekte, adından da anlaşılacağı üzere kaba ürünler imal etmektedirler. İnce Neccârlar ise, Karameydanı mevkiinde bugünkü Postanenin yerinde bulunan Halkevi ile Yusuf Paşa Camii arasındaki dükkânlarda çalışırlardı. İşlemeli kapı, pencere kanatları, çeyiz sandıkları ve aynalar bu esnaf tarafından üretilmekteydi.

(125) Neccar

(129-b) Bakır Cezve

TAŞÇILIK

Şanlıurfa ve çevresinde ağaç malzemenin bulunmayışı, taşın mimaride hakim malzeme olarak kullanılmasına neden olmuştur. Kolay işlenen, ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen ve halk arasında "nahit" olarak adlandırılan kireç oluşumlu bu taş, tarih boyunca Şanlıurfa yapılarında kullanılmıştır.

Urfa taşının işlemeye son derece elverişli olması, mimaride zengin bir taş süsleme geleneğinin doğmasına neden olmuştur. Şanlıurfa mimarisindeki taş süslemenin kaynağı Neolitik Çağ'a kadar inmektedir. Nevala Çori ve Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan MÖ 10.000 - 7.000 yıllarına ait insan ve hayvan heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun en eski figürlü plastik örneklerini oluşturmaktadır.

(130) Taşçı

DEBBAĞLIK

Büyükbaş hayvancılığın yaygın olduğu Şanlıurfa'da, Debbağlık sanatının geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Bu sanat günümüzde fabrika türü derilere yenik düşerek tamamen terk edilmiş bir durumdadır. Gön debbağlığı ve deri debbağlığı olmak üzere iki bölüme ayrılan bu zenaatın her bölümü ayrı debbağhanelerde ve ayrı ustalar tarafından icra edilirdi. Gön debbağları aşağı debbağhâne, deri debbağları da yukarı debbağhâne çalışırlardı. 1883 tarihli Halep Vilâyet Salnamesi'nde her iki debbağhânenin söz edilmektedir.

KÜRKÇÜLÜK

Hayvan kürklerinin işlenerek giysi haline getirilmesi insanlık tarihinin en eski sanatlarından biridir. Ana rahminde ölen, ölü doğan ya da en fazla 5 aylık iken ölen kuzuların tüylü derilerinden yapılan düz yakalı (yakasız), dış kısmı "Şakaf" denilen siyah kumaşla kaplı aba gibi bolca giysiye Urfa'da Kürk denilmektedir. Urfa'ya has olan bu giysi, Anadolu'da Urfa dışında başka bir yerde yapılmamaktadır. Bilhassa kış aylarında yaşlı ve orta yaşlı kimseler tarafından giyilir. Dükkânlarında camekân bulunmayan esnafın büyük bir kısmı kürklerine sarılarak soğuktan korunmaktadırlar.

(131) Kürkçü

ÇULCULUK (SEMERCİLİK-PALANCILIK)

At ve merkep gibi binek hayvanları üzerine atılan semerlere Urfa'da "Palan", bu sanatla uğraşanlara da "Çulcu" (Palancı) denilmektedir. Eskiden deve üzerine atılan ve "Havut" denilen deve palanları da bu sanat koluna girmekte, bu işle uğraşanlara "Havutçu" denilmekteydi. Deve neslinin gittikçe tükenmekte olması, havutçuluk sanatının günümüzde neredeyse kaybolmasına neden olmuştur.

TARAKÇILIK

Şanlıurfa'nın geleneksel el sanatlarından olan tarakçılık, günümüzden 50-60 yıl öncesine kadar Eski Arasa Hamamı ile Hoca Abdülvahit Camii arasında kalan çarşıdaki 20 kadar dükkânda icra edilirdi. Fabrika türü plastik tarakların imal edilmesiyle önemini yitiren bu sanat, teknolojiye yenik düşmüştür. Hale hazırda tarakçılığa devam eden bir usta bulunmamaktadır. Bugün sadece Şanlıurfa Valiliği El Sanatları Merkezinde üretilmektedir.

(132) Tarak yapımı

SARAÇLIK

"Kösele" denilen kalın deri ve normal ince deri ile hayvan koşum takımları, kemer, silah kılıfı, mermi kılıfı, çanta gibi avcı gereçlerinin yapıldığı sanata Saraçlık, bu işle uğraşanlara da Saraç denilmektedir. Atçılık ve ata verilen önem dolayısıyla Saraçlığın eski Türk sanatları arasında önemli bir yeri vardır. Şanlıurfa'da ünlü Arap atlarının yetiştirilmesi, saraçlık sanatının önemini arttırmış ve bu sanata büyük ilgi duyulmasına sebep olmuştur. Atın toplum hayatındaki yerini kaybetmesi Saraçlık sanatının gerilemesine neden olmuştur.

(133) Yemenici

Şanlıurfa'da ünlü Arap atlarının yetiştirilmesi, saraçlık sanatının önemini arttırmış ve bu sanata büyük ilgi duyulmasına sebep olmuştur. Atın toplum hayatındaki yerini kaybetmesi Saraçlık sanatının gerilemesine neden olmuştur.

KEHRİBAR TAŞI İŞLEMECİLİĞİ (Tespilhçilik)

Kehribar, milyonlarca yıl önce yaşamış çok geniş alanlar kaplayan, yüksek ağaçlı, tropik ve yarı tropik ormanlardaki ağaçların salgıladığı reçinenin, toprak altında kaldıktan sonra uçucu bileşenlerini yitirerek ve kimyasal değişikliğe uğrayarak fosilleşmiş, taşlaşmış kalıntısıdır.

(133-a) Tespih Ustası

Kehribar taşını işleme sanatı kesme, tıraşlama (yontma), taşlara şekil verme, torna ve cilalama tekniği ile dünden bugüne sabırla ve büyük emeklerle yapılarak günümüze kadar gelmiştir. Şanlıurfa'da tespih merakı 7'den 70'e hemen her kesimden insanın günlük hayatta en çok kullanmış olduğu aksesuarlardandır.

GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ (Telkâri)

Kısaca gümüş tel işleme sanatı anlamına gelen "telkâri", ince tel halinde dökülen gümüşün bükülmesiyle oluşturulan, çok küçük motiflerin bir araya getirilmesidir. Tümüyle el işçiliğine dayalı, çok kıymetli bir sanattır. Telkârideki motifler doğanın yorumlanışını yansıtır. Bazen bir dal, bazen bir çiçek bazen de su damlasıdır. Çoğu kere sabır ve umuttur. Kuyumculuk sanatı Şanlıurfa'nın en eski el sanatlarından. Bu sanat günümüzde Yıldız Meydanı civarındaki dükkânlarda ve bedesten yakınındaki Pamukçu Pazarı ve Kınacı Pazarı kaplı çarşılarında sürdürülmektedir.

(133-b) Telkârî Frenk bağı

SEDEF İŞLEMECİLİĞİ

Sedef kakma, ayrıca sedefçilik ya da sedef işleme olarak bilinen teknikte sedef, ahşap üzerine açılan çukur veya oymalara yerleştirilir ve tahtaya temas eden yüzeyden düşmelerini önleyecek yapıştırıcılar sürülür ya da sedeflerin etrafı madeni tellerle çevrilir. Sedef kakmacılık işine sedefkârî,

(133-c) Sedefkâr

sedef kakma yapan ustaya sedefkâr denilmektedir. Bağa, fildişi, kemik, çeşitli filetolar ve altın, gümüş gibi kıymetli madenler de sedefkârlıkta kullanılan malzemelerdir. Şanlıurfa'da bu el sanatı Halfeti ilçesinde devam ettirilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığına Kayıtlı El Sanatları Ustalarımız
Kültür ve Turizm Bakanlığına Kayıtlı; 6 bakırcı, 6 gümüşçü, 3 çulhacı, 4 ahşap oymacısı, 1 sedef işlemecisi, 1 ipek kazzaziyeçi, 1 keçeci, 2 tesbihçi, 3 kürkçü, 2 hüsn-ü hat ustası, 1 ebru ustası, 1 yorgancı, 1 ney yapımı, 1 yöresel kıyafet dikimi ustası bulunmaktadır.

SÜSLENME ve TAKI

HIŞIR

Şanlıurfa'da altın ve gümüşten yapılan tüm takılara verilen isimdir. Hışırlar arasında gerdanlıklar, kolyeler, bilezikler, yüzükler, küpeler, iğneler ve kemerler sayılabilir.

HIZMA

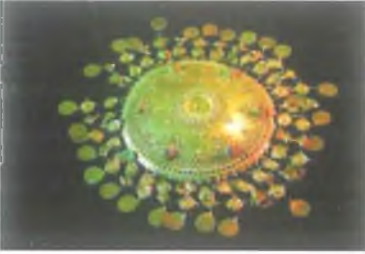
Şanlıurfa'da daha çok kırsal kesim kadınlarınca kullanılan hızma, buruna takılır. Altın ve gümüş çeşitleri vardır.

(134) Altın Takı/Kordon

(135) Altın Takı/Frenkbağı

(136) Tepelik(Taç)

(137) Hamaylı

(137-a) Hamaylı

(137-b) Halhal

(137-c) Yöresel Takılarımız

HALKOYUNLARI

Şanlıurfa halk oyunları, genellikle davul zurna eşliğinde oynanan halaylardan meydana gelir. Bunun yanında yine davul zurna eşliğinde oynanan kol oyunları, tef eşliğinde karşılıklı ve gruplar halinde oynanan oyunlar ile keman, cümbüş ve darbuka eşliğinde oynanan oyunları da vardır. Şanlıurfa halk oyunlarının çoğunda, halkın neşesini, yasını, aşkını, çaresizliğini, yakarışını, Allaha yalvarışını, kıskançlığını, mertliğini görebilmek mümkündür. Şanlıurfa halk oyunları arasında Girani, Düz, Tek Ayak, Kımıl, iki Ayak (Dınig), Terge, Urfalıyam Ezelden, Abravi (Lorke), Soseh ve Değenek Oyunu'nu sayabiliriz.

(138) Halkoyunları

SIRA GECESİ GELENEĞİ

Şanlıurfa folkloru denince; türküleri, hoyratları, çiğköftesi ve "sıra geceleri" akla gelir. Özellikle kış gecelerinde, yaşları, işleri ve ekonomik durumları birbirine yakın arkadaş gruplarının, her hafta bir arkadaşın evinde olmak üzere, haftada bir akşam, belirli bir niteliğe ve düzene göre sıra ile yaptıkları toplantılara "Sıra Gecesi" denmektedir. Sıraya katılanlar, sıra gecesinin kurallarına uymak zorundadır. Bu kurallardan bazıları şöyledir: Önceden belirlenen sıraya gelme saatine uyulur, uymayanlara ceza verilir. Sıraya gelen misafirler veya yaşça büyük olanlar, saygı ifadesi olarak üst tarafta oturtulur; ev sahibi ise kapıya yakın oturur. Sıra gecesinde müzik makam geleneğine göre icra edilir. Müzik icra edilirken konuşmak, sohbet etmek hoş karşılanmaz. Sıra grubunun seçilen bir başkanı vardır. Başkan, sıra gecesinin yönetimini üstlenir, kurallara uymayanlara verilen cezaları uygular.

Sıra gecelerinin en önemli fonksiyonlarından biri sohbettir. Konuşulan konular, sıra gezenlerin mesleklerine, kültür ve sanat seviyelerine, tahsillerine göre değişirse de, sırada; sağlık, eğitim, siyaset, ekonomi, sanat, edebiyat, dini konular, Urfa'nın sorunları; Türkiye ve dünya meseleleri gibi hemen her konu konuşulur. Bazı sıra gecelerine, sıradakilerin merak ettikleri veya ilgi duydukları konunun uzmanı bir misafir özellikle çağrılır ve onun konuşması dinlenir, ondan istifade edilmeye çalışılır.

(139) Sıra Gecesinde Yüzük Oyunu

Şanlıurfa'da müziğin gelişmesi ve yaşatılmasında, yeni besteleyicilerin ve sanatçıların ortaya çıkışında en önemli faktör sıra geceleridir. Müziğe yeni başlayanlar, bu gecelerde ustaları dinleyerek müzik bilgisini alır ve makamları öğrenir. Sıra gecelerinde gelenlere acı kahve ve daha sonra çay ikram edilir.

Çiğköfte sıra gecelerinin vazgeçilmez ve değişmez yemeğidir. Çiğköfte ikram edildiğinde genellikle herkes tabağındakini bitirir. Çiğköftenin yanında ayran, nar pekmezli bostana, salatalık veya maruldan yapılmış cacık, koruk salatası, çoban salatası gibi salatalar ikram edilir. Çiğköfteden sonra kadayıf, şıllık, katmer, baklava veya daş ekmeği, küncülü akıt, palıza, şire gibi evde yapılan mahalli tatlılardan herhangi biri ikram edilir. Sıra gecesini, hoşgörü ve sevgi ortamı olup, acıyı ve mutluluğu paylaşmaktır, tanışmaktır ve kaynaşmaktır. Aynı zamanda bir "Halk konservatuvarı"dır, çok yönlü bir dernektir, siyaset okuludur, geleneklerin yaşatıldığı gecelerdir, musiki ve muhabbetir.

(140) Sıra Gecesinde Müzik

AVCILIK VE YETİŞTİRİCİLİK

Ortadoğu'da en makbul at ırkı Arap atıdır. Türkiye'de 3.000 baş saf kan Arap atı olduğu hesap edilmektedir. Bunun 1/3'ü yani 1.000 kadarı Şanlıurfa'da mevcut olup 400 başı damızlıktır. Genel olarak Şanlıurfa'daki at sayısı 20.000 civarındadır. Dünyanın en asil Arap atlarının yetiştirildiği yörelerden birisi de Şanlıurfa'dır. Sahip olsun olmasın, Urfalılar atı uğur sayarlar. Bu işi bilenler; "Eğer at beslemeye gücün yetmiyorsa, komşunun duvarından bir delik aç, hiç olmazsa evine atın soluğu girsin" derler. O ev ve çevresindeki yedi evin bundan nasiplendiğine inanılır. Gülen, ağlayan, söz ve halden anlayan atlar yetişmiştir Şanlıurfa'da. Koşuda geride kaldığı için sahibini memnun edemeyen atın uzun süre yem yemediği hatta öldüğü, görülmüş olaylardır.

(141) Safkan Arap Atı

Türkiye atçılığında Şanlıurfa'nın ayrı bir yeri vardır. Osmanlı devrinde bu durum bariz şekilde görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında da (1924-28) devam etmiş, Devlet haraları için Şanlıurfa'dan halk yetiştirmesi aygır ve kısraklar alınmıştır. At yetiştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla 1947 yılında Urfa ile birlikte bütün Doğu Anadolu'ya hizmet veren bir Atçılık Islah Kurumu kurulmuştur. 1838 yılında Şanlıurfa'yı ziyaret eden Alman Mareşali Helmuth Von Moltke, buradaki Arap atlarına hayran kalmış; seyrettiği bir cirit oyunundan son derece etkilenmiştir. Şanlıurfa'nın yetiştirmelerinden yağız aygır "Şüveyme", 1900 yılında Paris'te açılan uluslararası bir sergide dünya birincisi seçilmiştir. Malatya Sultansuyu Harası menşeli al kısrak "Seklâve" ise ikinci olmuştur.

Halen, Türkiye Yarış Atı Yetiştiricileri ve Sahipleri Derneğine kayıtlı Şanlıurfalı üye sayısı 300 kadardır. Her şeye rağmen Urfa'da at sevgisi azalmamıştır. Yarışlarda zevkle takip edilmektedir.

Türkiye'de resmi at yarışları yapılan 6 ilden birisi Şanlıurfa'dır. 750 dönümlük arazi üzerine kurulu Şanlıurfa Hipodromu, konusu ile ilgili her türlü gelişmeye uygun bir konumdadır.

(142) Şanlıurfa Hipodromundan Görünüm

KUŞÇULUK

Şanlıurfa'da halk uğraşları arasında kuşçuluk başta gelir. Şanlıurfa halkı kuşları çok sever. Kuşçuluk, zevk için yapılmakla birlikte kendine özgü özellikleri olan bir meslek olarak da görülmekte ve halk dilinde kuş besleyip uçuranlara "Kuşçu" adı verilmektedir. Şanlıurfa'da 200-300 adet kuş besleyen meraklıılar vardır. Evlerde beslenen kuşların sayısı yaklaşık 25 bin civarındadır. Kuşçuluk genelde esnafın özel zevklerinden biridir. Akşama doğru, dükkânını kapatan kuş meraklıısı veya yetiştiricisi hemen kuşlarıyla beraber olur ve günün bütün yorgunluğunu unuttur.

Kuş beslenen evlerde hayatın (avlu) bir yanında veya damların uygun bir köşesinde kuş matarları (evleri) vardır. Bazen hayattaki bir oda da kuş evi olarak kullanılır.

(143) Urfa Kuşları

Şanlıurfa'da kuşçuların bulunduğu "Kuşçu Kahvehaneleri" vardır. Bunların en ünlüsü Dabakhane Camii'nin yanındaki "Çardaklı Kahvehane"dir. Bu kahvehanelerin içinde tel kafesli odacıklar bulunur. Bu kafeslerde kuş rafları vardır ve kuşlar bu kafeslerde oynar. Şanlıurfa halkının kuşa verdiği değer ve kuşa yönelik davranışlar, geleneksel Şanlıurfa evlerindeki mimariyi de etkilemiştir. Bu evlerin hayata (avluya) bakan oda pencerelerinin üzerinde "Kuş Takaları" denilen kuş evleri bulunur. Şanlıurfa'daki kuş türleri arasında; ev kuşları (Angut), kafes kuşları, evlere alışmış yabani kuşlar (Güvercin), Halis kuşlar (eğitilmiş ve eve alışmış) ve Yapışan (taklacı) kuşları sayabiliriz.

KEKLİK

Keklik Şanlıurfa'da en sevilen kuşlardan biridir. Ötücü bir kuş olan keklik, aynı zamanda bir av kuşudur. Bir inanışa göre, ava çıkıldığında avcının önüne önce keklik çıkarsa av uğurlu, kazasız ve bereketli geçer. Çok iyi işiten, çok hızlı yürüyen ve uçarken

(144) Keklik

kanatlarının çıkardığı sestten dolayı gürültü bırakan bir kuştur. Başta Tektek Dağları olmak üzere Urfa'nın çeşitli dağlarında çayır ve süpürge otları arasında, çıplak kayalıklarda ve taşlıklarda yaşar. Tektek Dağları'nda bulunan Akkeklik çok değerlidir.

Şanlıurfa'da "Dağ Kekliği" olarak adlandırılan türünün gaga ve ayakları kırmızı, göğsünün alt kısmı ve karnı pas sarısı ile gri ve boz kahverengidir. Kuyruk kırmızı ile kahverengi arası, kuyruk altındaki üç beş tüy kül rengindedir. Her zaman dişi-erkek çift yaşayan kekliklerin dişisi erkeğinden biraz daha küçüktür. Tuzak kurulmak yoluyla canlı olarak yakalanan keklikler, "Çardaklı Kahve" denilen kuşçu kahvesinde özel kafeslerde sergilenerek meraklılarına satılır.

ARKEOLOJİ

Kuzey Mezopotamya'nın tarih ve kültür Şehri Şanlıurfa'nın il sınırları içerisinde yer alan höyükler ve diğer arkeolojik alanlar yerli ve yabancı arkeologların her zaman ilgisini çekmiş ve ilimizde 1964 yılından bu yana sürekli arkeolojik kazı gerçekleştirilmiştir. Şanlıurfa bu yönü ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde en çok arkeolojik kazı yapılan il olma özelliğine sahiptir. Şanlıurfa il sınırları içerisinde; Akarçay Höyük, Akarçay Tepe, Apemeia Antik Kenti, Bent Bahçesi, Biris Mezarlığı, Çamlık Parkı Nekropolü, Çavi Tarlası, Fıstıklı Höyük, Göbeklitepe, Gre Viriki, Gürcü Tepe, Hacı Nebi, Harabebezikan Höyük, Harran Höyük, Hassek Höyük, Kazene Höyük, Kurban Höyük, Lidar Höyük, Mezra Höyük, Mezrea-Teleilat Höyük, Nevalı Çori, Söğüt Tarlası, Sultan Tepe, Aşağı Yarımca, Şaşkan, Kumartepi, Şavi Höyük, Tilbeş Höyük, Tilmusa, Tilobur, Tilvez(Meteler), Titriş, Urfa Ulu Camii, Urfa Kalesi, Yukarı Göklü Nekropolü, Zeytinlibahçe Höyük'te yapılan arkeolojik kazılarda Paleolitik Çağ'da başlamak üzere Osmanlı dönemine kadar tüm Mezopotamya kültürüne ait bilgi ve belgeler elde edilmiştir.

Dünyanın En Eski Akeolojik Tapınağı: Göbeklitepe (MÖ 10.000)

Malta Tapınakları ve Sümerlerden 6.000,

Nuh Tufanından ve Stonehenge'den 7.000,

Mısır Piramitlerinden 7.500, Hz.İbrahim'den 8.000,

Roma'dan ve Zeugma Mozaiklerinden 10.000 yıl önce

Göbeklitepe vardı.

(145) Göbeklitepe Kazı Çalışmaları

Göbeklitepe’de yapılan kazılarda, yerleşik yaşama geçişle ilgili mevcut bilgileri alt üst edecek buluntular ortaya çıkmıştır. Göbeklitepe, MÖ 10.000 yani günümüzden 12.000 yıl öncesine tarihlenen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e ait bir inanç merkezidir. 80 dönümlük alana sahip olan ören yeri, Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2005 yılında 1. Derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir.

Göbeklitepe yerleşiminin özelliğini anlamak için öncelikle Neolitik Dönem hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Neolitik Dönem, Paleolitik ve Mezolitik Dönemlerden sonra gelir. Neolitik; “Yenitaş” anlamına gelmektedir. Bu döneme “Cıvalı Taş Devri” de denir. İnsanoğlu ilk kez, Neolitik Dönem ’de doğa ile olan ilişkisini kendi lehine çevirerek, avcılık ve toplayıcılık ile birlikte tarıma da yönelmiştir.

(146) Göbeklitepe Tapınağı

Yabani şekilde yetişen buğday, arpa, mercimek türü ürünleri deneme yanılma yoluyla ekmeye başlayan insanoğlu, zamanla en iyi ürünü bulmuştur. Yine bu dönemde hayvanların evcilleştirilmesi gerçekleşmiş, ilk dini ve sivil mimari örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

(147) Göbeklitepe’de İnsan Başı

İlimizde özellikle Harran Ovası'nı 30-40 km. mesafelerle bir hilal şeklinde çevreleyen tepelerde bulunan Göbeklitepe, Karahantepe, Sefertepe, Hamzantepe ve Balıklıgöl çevresi Neolitik Dönem'in en önemli yerleşimleridir. Bu yerleşim yerlerinin neredeyse tamamı günümüzden 12.000 yıl öncesine ait 1. Derece sit alanlarıdır.

(148) Nevali Çori'de Kalker Erkek Başı

Ayrıca aynı dönemlere tarihlenen, Hilvan ilçesine bağlı Kantara Köyü ile Süleyman Bey Mahallesi arasında yer alan Nevali Çori (Hastalıklar Vadisi), Bozova ilçesinde bulunan Biris Mezarlığı, Sögüt Tarlası ve Akarçay Tepe, son olarak Harran Ovası'nda bulunan yaklaşık 250 höyük gibi, keşfedilmeyi bekleyen birçok höyük, Neolitik Döneme ait mimari yapıların olduğu yerleşim merkezleridir.

(149) Göbeklitepe'de Aslanlı Stel

Şanlıurfa il merkezinin 18 km. doğusunda Örencik (Karaharabe) Köyü'nün 4 km. kuzeydoğusunda yer alan Göbeklitepe, adını bölgede bulunan yatır mezardan (ziyaretten) almaktadır. İlk kez 1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversitelerinin işbirliği ile hazırlanan "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Araştırma Projesi" çerçevesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, İstanbul Üniversitesinden Prehistorya Bölüm Başkanı Prof. Dr. Halet ÇAMBEL ve Chicago Üniversitesinden Prof. Dr. Robert BRAIDWOOD tarafından keşfedilmiştir.

1995 yılında Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Arkeolog Harald HAUPTMANN'ın danışmanlığında yüzey araştırmaları yapılmış ve 1996 yılından 2006 yılına kadar Şanlıurfa Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Arkeolog Klaus Schmidt danışmanlığında kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Göbeklitepedeki kazı çalışmaları, 2007 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararı ile Alman Arkeoloji Enstitüsünden Arkeolog Klaus Schmidt başkanlığında yürütülmüştür. yürütülmekteydi. Ancak 2014 kazı döneminin ardından Profesör Arkeolog Klaus Schmidt vefat etmiştir. Kazılar 2015 yılı itibariyle Şanlıurfa Müzesi Başkanlığında Arkeoloji Enstitüsü danışmanlığında devam etmektedir.

(150) Göbeklitepe'de Boğa, Tilki ve Turna Kabartmalı Stel

Göbeklitepe'de ortaya çıkarılan ilginç buluntular arasında çöl varanı, sürüngen kabartmaları, yaban domuzları, turna, leylek, tilki, yılan, akrep, koyun, aslan örümcek ve kafası olmayan insan kabartması, erkeklik organı abartılı olarak tasvir edilmiş erkek heykelleri vb. ortaya çıkan bulgular 12.000 yıl önce yerleşik hayata geçen bu dönem insanının inançlarını yansıtan önemli bulguları oluşturmaktadır.

(151) Göbeklitepe'de Aslan Kabartmalı Stel

Göbeklitepe üzerinde yapılan jeomanyetik ve georadar taramalarda çapları 20 ile 30 metreye varan daire biçimli 20 adet tapınma amaçlı kullanılan alan tespit edilmiş, bunlardan ancak bir kısmı bugüne kadar ortaya çıkarılabilmektedir. Yapılan arkeolojik kazılar, Göbeklitepe'nin olağan dışı buluntuları ile dinsel/kutsal bir buluşma merkezi olduğu kanısını uyandırmakta ve yayınlar hep bu yönde yapılmaktadır.

Göbeklitepe hakkındaki genel yanılgılardan biri; bölgenin bir yerleşim alanı olarak algılanmasıdır. Ancak bu doğru değildir. Yapılan arkeolojik araştırmalar göstermiştir ki; Göbeklitepe Neolitik Tapınak Alanı, dönem insanların belirli zamanlarda bir araya gelerek ibadet ettikleri bir yerdir. En yakın yerleşim güneybatı yönünde, 3 km. uzaklıkta bulunan Örencik köyüdür. Tapınağın bizzat onu kullananlar tarafından MÖ 8.000'lerde gömüldüğü tahmin edilmektedir.

(151-a) Göbeklitepe'de Özel Figürler

(152) Göbeklitepe'de Yılanlı Stel

(152-a) Küçük El Sanatları

(153) Göbeklitepe'de Tilki Kabartmalı Stel

Sonuç olarak:

Mimarlık tarihi, insanoğlunun avcı ve toplayıcı toplumdan yerleşik topluma geçmesi ile başlar. Göbeklitepe'de bulunan 12.000 yıllık yapılar, mimarlık tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. İnsanoğlunun tek tanrılı dinlerden önceki çok tanrılı döneme ait ilk tapınağı, MÖ 4.000 yılına tarihlenen Malta Adası'ndaki tapınak olarak biliniyordu.

(154) Göbeklitepe'de Su ve Su Kuşu Figürleri

(155) Göbeklitepe'de Hayvan ve Bitki Kabartmalı Stel

Göbeklitepedeki steller ("T" şeklindeki dikili taşlar) üzerinde bulunan kabartmalı yabani hayvan ve bitki figürleri dünyada heykeltıraşlık ve plastik sanatlarının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Yani günümüz resim sanatının taşa kazınarak yapıldığı en eski resimler Göbeklitepe'de yapılan resimlerdir.

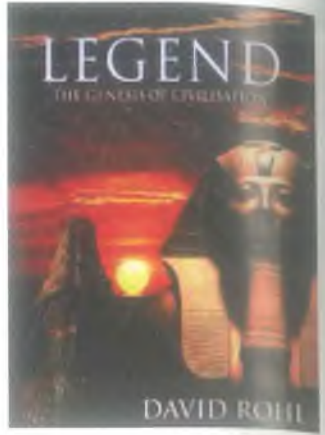
Göbeklitepe Tapınağı'nın tespiti ile bu bilgiler geçerliliğini yitirmiş ve insanoğlunun ilk tapınağının günümüzden 12.000 yıl öncesine tarihlenen "Göbeklitepe Tapınağı" olduğu bilimsel verilerle kanıtlanmıştır. Bu tespit ile birlikte arkeoloji tarihi yeniden yazılmaya başlanmıştır.

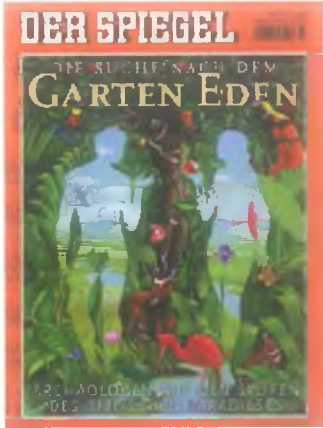
(156) Göbeklitepe'de Steller İnsan Formlu yapılmış

Göbeklitepe’de yapılan kazılar, uygarlığın bu topraklarda doğduğunu ve buradan dünyaya yayıldığını ortaya koymuştur. İngiliz yazar David Rohl, “Efsane/Legend” adlı eserinde, Adem ve Havva’nın Cennet’ten atılmasından sonra Göbeklitepe’de buluştuklarını yazar. David ROHL’e göre, Hz. Adem ve Eşi Hz. Havva, burada yaşamlarını sürdürmüşler, toprağı işlemeye başlamışlar ve dolayısıyla tarımı ilk olarak burada başlatmışlardır.

(157) Legend / Efsane

(158) Der Spiegel (3 Haziran 2006)

Almanya’da yayınlanan “Der Spiegel” dergisinin 03 Haziran 2006 tarihli 23. sayısında (sayfa 158-170) Rohl’ün kitabından alıntı yapılarak, Göbeklitepe ile ilgili 11 sayfalık bir bilgiye yer verilmiştir.

Der Spiegel dergisinde yayımlanan bu bilgi, Türkiye’de ulusal basında manşete taşınmıştır. Bunun ardından Göbeklitepe, yine Almanya’da yayınlanan Geo Magazin dergisinde işlenmiş ve tekrar dünya basınında geniş yer bulmuştur.

(159) Geo Magazin (1 OCAK 2008)

(160) Geo Magazin'de Göbeklitepe

National Geographic dergisinin Haziran 2011 sayısında, kazı ekibinin de görüşleri alınarak Göbeklitepe'nin yapım aşaması canlandırılmıştır. Böylece; başta Alman kamuoyu olmak üzere tüm dünyada geniş yankılar uyandıran Göbeklitepe Tapınağı, Türkiye ve Dünya kamuoyunda hak ettiği gündemi bir nebze olsun yakalamıştır.

(161) National Geographic'de Göbeklitepe

Dünyada kabul edilen arkeolojik görüşe göre insanoğlunun avcı ve toplayıcı yaşam biçiminden yerleşik hayata geçmesindeki en önemli faktörler; açlık korkusu ve korunma içgüdüsüdür. Ancak Göbeklitepe bu tabuyu yıkmıştır. Zira yapıldığı dönem göz önüne alındığında; yerleşik yaşama geçişte dinsel inanışların da etkisinin olabileceğini ispatlamıştır.

Anlaşılan o ki; gelecekte yapılacak kazılar, Göbeklitepe'nin kendine has birçok sırrı sakladığını ortaya çıkaracaktır.

SULTAN TEPE (HUZİRİNA)

Höyük, Şanlıurfa Akçakale yolundan gidilen Sultantepe Köyü'nde yer alır. Eyyübiye ilçe sınırları içerisinde kalan höyük merkeze 24 km. uzaklıktadır. Köyün altında bulunan höyük, yaklaşık 550 m çapında, 43 m yüksekliğinde olup bölgenin en büyük höyüğüdür. İlk kez 1946 yılında Kılıç Kökten⁶, ardından 1947 yılında A. Dönmez ve William Brice tarafından incelenmiştir. Yüzey toplamalarında; Bakır Devri'nin Geç Halaf ve Ubeyd dönemleri, Demir Devri'nin Yeni Assur Dönemi, Helenistik ve Roma Devri'ne ait çanak çömlek parçaları ele geçmiştir⁷. Eski adı "Huzurina/Hostra" olan Sultantepe'de, 1951-1953 yılları arasında, Prof. Dr. Seton Lloyd ve Nuri Gökçe tarafından yapılan kazılarda tespit edilen kerpiç mimari yapılar dışında, Helenistik ve Roma Devri kalıntılarına da rastlanılmıştır. Bu iki dönemin dışında, Demir Devri'nin Assur Dönemi'ne ait (MÖ 7.yüzyıl) yaklaşık 600 adet çivi yazılı tablet ele geçirilmiştir⁸. İçinde Gılgamış Destanı'na ait parçaların da yer aldığı bu çivi yazılı tabletler şu anda Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir⁹. Harran yerleşiminden bildiğimiz Ay Tanrısı Sin'e ait hilal kabartması ve ortasında yuvarlak bir oyugu olan büyük bir taş levha da Sultantepe'den ele geçen buluntular arasındadır¹⁰.

Ayrıca, Demir Devri'nin Assur Dönemi'nde, Sultantepe sakinlerinin Mısır'dan ithal ettikleri, fildişinden süs eşyaları, seramik kaplar ve camdan koku şişeleri de ele geçmiştir¹¹. Sultantepe Höyüğü'nde 1989 yılında Nurettin Yardımcı tarafından yapılan yüzey araştırmasında, Bakır Devri, Erken-Orta Tunç Devri, Demir Devri, Roma ve Bizans Devri'ne ait buluntulara rastlanmıştır¹².

BALIKLIGÖL NEOLİTİK ALANI

Balıklığöl'den Vali Fuat Bey Caddesi'ne çıkışın hemen sol başındaki toprak kesitinde, Harran Üniversitesi, Arkeoloji Bölümünden Dr. Bahattin ÇELİK tarafından 1997 yılında yapılan araştırmada; çakmaktaşıdan ve obsidyenden yapılmış ok uçları, mızrak uçları, delici ve kesici aletler, bazalt ezgi taşları tespit edilmiştir. Yapılan radyokarbon analizi sayesinde Neolitik Çağ'ın Akeramik evresi'ne (M.Ö.10.000) tarihlenen Balıklığöl ve çevresinin günümüzden 12.000 yıl önce iskân edildiği kanıtlanmıştır.

⁶Kökten 1947c: 162.

⁷Dönmez & Brice 1949: 44-58; Hours v.d. 1994:330.

⁸Lloyd & Gökçe 1953: 27-52; Lambert 1970:111-117.

⁹Gurney 1952: 25, 26-28.

¹⁰Lloyd & Gökçe 1953: 40, Fig. 6, Plate IV.

¹¹Lloyd & Gökçe 1953: 50, Fig.8, Plate V-VIII.

¹²Yardımcı 2004a: I, 248-252.

(162) Balıklığöl Heykeli

Balıklığöl Çevre Düzenleme Projesi kapsamında, bugünkü "Kent Platosu" olarak adlandırılan yerin 1994 yılındaki hafriyatı sırasında bulunan ve Şanlıurfa Müzesi'ne götürülen dört parça halindeki büyük kalker heykelin, Neolitik Çağ'a ait olduğu Dr. Bahattin Çelik'in bu bölgeyi kesin bir şekilde tarihlendirmiş olması ile mümkün olmuştur. Bu heykel "Dünyanın En Eski Heykeli" olma özelliğini taşımaktadır. Balıklığöl heykeli 2005 yılından Bu yana Şanlıurfa Müzesinde sergilenmektedir.

MERKEZDEKİ MÜZELER

Şanlıurfa büyükşehir olduktan sonra merkez ilçe üç ilçeye ayrılmıştır. Bu bölümde merkezdeki üç ilçeye ait müzeler işlenmektedir. Buna göre; merkezde; Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Edessa Mozaik Müzesi, Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi (Mahmud Nedim Konağı), Müslüm Gürses Müzik Müzesi, Şanlıurfa Valiliği-Şurkav Geleneksel El Sanatları Müzesi, İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi, Hacıbanlar Evi Mutfak Müzesi ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kent Müzesi (Mahmudoğlu Kulesi) ve olmak üzere yedi adet müze bulunmaktadır.

HALEPLİBAHÇE MOZAİK MÜZESİ

(162-a) Haleplibahçe Mozaik Müzesi

Şanlıurfa, "Mozaikler Şehri"dir. İl genelinde, bir müzeye sığmayacak kadar, mozaik potansiyeli vardır. İlimizde şimdiye kadar 100'den fazla mozaik keşfedilmiştir. Urfa'ya ait mozaiklerin bir kısmı kayıp, bir kısmı meraklı kişilerin koleksiyonunda, kayda geçenler ise Şanlıurfa ve İstanbul Ayasofya Müzelerinde sergilenmektedir.

(163) Edessa Mozaiklerinden Bir Örnek

(164) Cenaze Töreni Mozaiği

Büyük İskender'in istilasından sonra onun komutanlarından **Seleukos Nichator I** tarafından Urfa'da eski bir yerleşim üzerine Grek kültür ve sanatına uygun olarak MÖ 312-132 yılları arasında Seleukos Hanedanlığı kurulur. Yeni kurulan şehre İskender'in doğduğu kentin adı verilir. Yani Edessa kenti. Edessa kentinde kültür ve sanat doruk noktasına ulaşmıştır. Edessa Krallığı, Urfa tarihi ve mozaik tarihi açısından büyük önem taşır.

Şanlıurfa merkezdeki Halil'ür-Rahman Gölü (Balıklıgöl)'nün yanı başında, gecekondular altında kalan Antik Edessa kentinin Grek kültür kalıntılarından en önemlisi; çok renkli ve usta bir üslûpla yapılan Haleplibahçe mozaikleridir. Edessa kenti, arkeolojik araştırmaları beklemektedir. Grek imparatorluk mozaik geleneği, MÖ 132-MS 244 yılları arasında hüküm süren Osrhoene Krallığı Dönemi'nde yerel bir üslupla devam etmiştir.

(165) Makimu Mozaiği

(166) Ktisis Mozaïği

Bu antik kentin sınırları içerisindeki Haleplibahçe’de, 2007 yılında yapılan kazılarda, günümüzden 3.000 yıl önce Egeden, Karadeniz’e ve Anadolu’nun içlerine uzanan kültür havzasında, erkek egemenliğine karşı savaşan amazon kadınlarının av sahnesi mozaïği bulundu. Mozaiklerin ilk tespiti Yrd.Doç.Dr Bahattin ÇELİK ve Arkeolog Ali UYGUN tarafından yapıldı. Savaşçı amazon kadınları bu havza içerisindeki devletlerin ve milletlerin mitoloji, tarih ve edebiyatında efsanevi olarak anlatılır.

(167) Güvercin

Haleplibahçe Mozaiklerinin en önemli özelliği “Savaşçı Amazon Kraliçelerinin İsimleriyle Beraber Mozaïğe Resmedilmiş Dünya-daki Tek Örneği” olmasıdır. Uzmanlar, Haleplibahçe Mozaiklerini mozaik tekniği, sanatı, 4 mm² ebadında Fırat Nehri’nin orijinal taşlarından yapılması ve benzeri özelliklerinden dolayı, dünyanın en kıymetli mozaïği olarak tanımlamaktadır.

(168) Kalkanlı Eros

Haleplibahçe’de Şanlıurfa Valiliği imkânlarıyla Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi Başkanlığında ve arkeologlarımızın nezaretinde, ilk etapta 100 m²’lik mozaik gün ışığına çıkarılmıştır. Av sahnesi mozaığının kenar bordürlerinde, geometrik motifler, bitki desenleri, güvercin, kanatsız eros, sincap, ördek, keklik, ceylan ve tazi figürlerine yer verilmiştir.

(169) Edessa Güzeli

Mozaiği çevreleyen bordürün köşelerinde ise “Edessa Güzeli” diye kamuoyuna yansıyan, maska yer verilmiştir. Ayrıca mozağin genelinde doğadaki tüm renklerin kullanılması, aynı rengin farklı tonları kullanılarak verilen gölgelendirmeler, kısacası renklerin zenginliği, taşların küçüklüğü, üst seviyedeki sanatın mozaiklere resmedilmesi görenleri büyülemektedir.

Ana sahnede dört amazon kraliçesi Penthesileia (Pentesileya), Antiope, Hippolyte (Hipplüte) ve Melanipe (Melanipe) savaşçı amazon kadınlarına özgü giysileriyle, tek göğüslü olarak yaya, ya da at üstündeki av sahneleri tasvir edilip Grekçe isimlerine yer verilmiştir. Bu sahneler bugüne kadar rölyeflere resmedilmişti, kraliçelerin Grekçe isimleri ile yer aldığı av sahnesinin mozaığe resmedilmesi dünyada ilk defa Urfa’da Haleplibahçe’de ortaya çıkmıştır.

(170) Yaralı Aslan

(171) Savaşçı Amazon Kraliçesi Penthesilea

Ana sahnenin sağ alt köşesinde adının yazıldığı bölüm korunmadığı için Penthesilea (Pentesileya) olduğu tahmin edilen Amazon kraliçesi şaha kalkmış süslü bir at üzerinde, yayını germiş, geriye dönük vaziyette, ne olduğu belirlenemeyen vahşi bir hayvana okunu fırlatmak üzeredir. Önünde ise daha önce okla vurduğu leopar acı içinde kıvranmaktadır.

(172) Penthesilea

Penthesilea (Pentesileya), Ares'in kızı olup antik dönemin en önemli kahramanlarından biridir. Troia (Troya) savaşında Troialıların yardım çağrısına Savaşçı amazon kadınlarından oluşan ordunun başında savaşa iştirak etmiştir. Penthesilea (Pentesileya), Antik dönemde yarı tanrı olarak anılan ve Aşil (Akhileus) tarafından öldürülmüştür.

(173) Savaşçı Amazon Kraliçesi Antiope

Ana sahnenin sağ üst bölümünde Antiope adlı Amazon kraliçesi, elinde labris diye bilinen iki ağızlı balta ile av sahnesine katılmakta, ayı olduğu düşünülen hayvanla burun buruna gelmektedir. Halikarnas Balıkcısı'na göre iki ağızlı balta Anadolu'nun simgesidir. Antiope ırmaklar tanrısı Asaopos'un kızı olup antik dönemin bir diğer kahramanıdır. Amazon ülkesine gelen Tehes-cus (Teseus) tarafından kaçırılıp Yunanistan'ın orta batı bölümündeki Atikka'ya götürülür. Savaşçı amazon kadınları Antiope'yi kurtarmak için Atikka'ya akın eder, şiddetli çatışmalar neticesinde ne yazık ki Antiope öldürülür.

(174) Savaşçı Amazon Kraliçesi Hippolyte

Ana sahnenin sol üst bölümünde Amazon Kraliçesi Hippolyte (Hipplüte), elindeki kılıcı bir panterin boynuna saplamakta, köpeklerinden biri pantere, diğer köpeği ise kanatları açık vahşi devekuşuna saldırmaktadır. Daha önce kılıcıyla yaraladığı aslan ise Hippolyte (Hipplüte)'den uzaklaşmaktadır. Bu av sahnesinde leoparın ve aslanın korkusu, acı çekme hali, akan kanları ve gölgeleri başarıyla resmedilmiştir.

(175) Hippolyte'nin Avladığı Panter

Hippolyte (Hipplüte), Ares'in kızıdır ve antik dönemin en önemli kahramanlarından. Zeus'un üvey oğlu olan ve Herkül olarak bilinen Herakles, Hippolyte (Hipplüte)'nin altın kemerini almak için amazonlar ülkesine gitmiş ve onunla savaşa girişmiş, yapılan şiddetli çatışmada Herakles Hippolyte (Hipplüte)'yi öldürerek altın kemerini almayı başarmıştır.

(176) Savaşçı Amazon Kraliçesi Melanipe

Ana sahnenin sol alt bölümünde Melanipe (Melanipe) at sırtında elindeki mızrağı aslana saplamakta, köpeği ise aslana saldırırmaktadır. Bu av sahnesinin sağında kırmızı meyveli bir ağaç ve hemen yanında kaya parçası üzerine tünemiş bir keklik başını geriye çevirmiş olup bitenleri izlemektedir. Melanipe (Melanipe), Helenin oğlu Aiolos'un kızı olup antik dönemin bir diğer kahramanıdır. Melanipe'nin, Herkül (Herakles) tarafından esir alındığı söylenilir.

(177) Amazon Mozaikleri

Apollon ve Artemis Tapınağı, İzmir, Efes, Sinop, Samsun iline bağlı Terme Çayı yanında kurulan Themiscyria gibi yerleşimler amazon kraliçeleri tarafından kurulmuştur. Yunan mitolojisinin en önemli unsuru olan Savaşçı Amazon Kraliçeleri Şanlıurfa'nın var olan kültürel mirasına bir katkı da bizden deyip Şanlıurfa Haleplibahçe'den tüm dünyayı selamlamaktadır.

(178) Aşil Mozaiği

Haleplibahçe'de yapılan kazı çalışmaları sonucu farklı mozaikler de ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri Truva Savaşı'nın kahramanlarından Aşil (Akileus)'dir. Alanda Aşil'in hayat hikâyesini konu alan taban mozaiği, Şanlıurfa Müzesi arkeologları tarafından ortaya çıkarılmıştır.

Mozaik Müzemizde sergilenen çeşitli mozaiklerden biri ise Orpheus Mozaiği'dir. Yapılan araştırmalara göre; MS 194 yılına tarihlenen "Orpheus Mozaiği"'nin 1998'de Şanlıurfa'dan götürüldüğü belirlenmiştir.

Amerika'nın Dallas Müzesinde olduğu tespit edilen mozaik, Kültür ve Turizm Bakanlığının girişimleri ile 2012 yılında Türkiye'ye getirilerek İstanbul Arkeoloji Müzesine yerleştirilmiştir. Daha sonra bu nadide eser, Haleplibahçe'de yapımı tamamlanan Haleplibahçe Mozaik Müzesine yerleştirilmiş ve 2015'te itibaren sergiye açılmıştır. Haleplibahçe'de yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan ve Roma dönemine tarihlenen yerden ısıtmalı hamam da alanın nedenli önemli bir yerleşim yeri olduğunu gözler önüne sermektedir. Tüm bu özelliklerinden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Haleplibahçe'de biri arkeoloji diğeri mozaik müzesi olmak üzere iki adet müze yapılmasına karar vermiştir. Yeni Şanlıurfa Müzesi ve mozaikler için yapılan Haleplibahçe Mozaik Müzesi 24 Mayıs 2015 tarihinde hizmete girmiştir.

(179) Aşil Mozaïği

(180) Kentauros Mozaïği

(180-a) Orpheus Mozaïği

(181) Roma Hamamı

ŞANLIURFA MÜZESİ

2015 yılında Haleplibahçe’de hizmete açılan müzemiz, 60.000 m² alanda, eski Arkeoloji Müzesinin 12 katı büyüklüğünde, 31.000 m² kapalı alana sahip ve 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Şanlıurfa Müzesi “Türkiye’nin En Büyük Müze Kompleksi”’dir. Müzemiz, Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Demir, Helenistik, Roma, Bizans, İslami ve Peygamberler salonu olarak düzenlenmiştir. Müzemize gelen ziyaretçilerimiz, İnsan Boyutunda Yapılmış Dünyanın En Eski Heykelini, Göbeklitepe “D” Tapınağı’nın imitasyonunu, Nevalı Çori Tapınağının orijinalini, çok sayıda dönem canlandırmasını, Hz. İbrahim Animasyonunu, Müzemize özel yaklaşık 4.000 eseri ve dünyanın en estetik mozaiklerini görme imkânı bulabilir.

(182) Şanlıurfa Müzesi

1-Paleolitik Dönem Salonu

MÖ 18.000-9.500 tarihleri arasında Şanlıurfa’nın yoğun bir şekilde yaşam alanı olarak seçildiği, Bozova ilçemizde yer alan Biris Mezarlığı, Söğüt Tarlası ile Birecik ilçesinde bulunan Hortum ve Gazvek Höyüklerinden ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Salonumuzda; Kaya Altı Sığınağı, Şanlıurfa’nın Paleolitik Doğal Habitatı(florası), av sahnesi, küçük gruplar halinde açık hava yerleşim alan canlandırmaları ve el baltaları sergilenmektedir.

(183) Paleolitik Dönem Salonu Eserleri

2-Neolitik Dönem Salonu

MÖ 10.500-6.000 zaman aralığını kapsayan Neolitik Salonda; Göbeklitepe, Nevalı Çori, Akarçay Tepe, Mezra Teleilat kazı buluntuları sergilenmektedir. Özellikle Nevalı Çori ile Göbeklitepe "D" Tapınağı imitasyonu bu dönem avcı ve toplayıcı insanının anıtsal mimarisini kanıtlar niteliktedir.

(184) Neolitik Dönem Salonu Eserleri

3-Kalkolitik Dönem Salonu

MÖ 6.000-3.300 zaman aralığını kapsayan ve ticaretin sistematik bir şekilde yapıldığı bu dönemde öne çıkan höyüklerimiz; Çavi Tarlası, Hacı Nebi Höyük, Hassek Höyük ve Kurban Höyük'tür. Öne çıkan eserlerimiz ise Halaf Seramiği, asgari ücret ödemelerinde kullanılan devrik ağızlı pişmiş toprak kaplarımız, göz idollerimiz ve pişmiş toprak mozaik çivilerimizdir.

(185) Kalkolitik Dönem Salonu Eserleri

4-Tunç Dönemi Salonu

MÖ 3.300-1.110 zaman aralığını kapsayan bu dönemde öne çıkan höyükler; Lidar Höyük, Titriş Höyük, Kurban Höyük ve Gre Virike Höyük'tür. çocuk lahdi, oyuncaklar ve mezar buluntuları önemli eserler arasındadır. Müzemizin en güzel pişmiş toprak eserlerini bu salonda görmek mümkündür.

(186) Tunç Dönem Salonu Eserleri

5-Demir Çağı Salonu

MÖ 1.100-330 zaman aralığını kapsayan Demir Çağı'nda, ilimizde öne çıkan höyüğümüz Harran Höyük'tür. Demir Çağı Salonu'nda sergilenen çivi yazısı ile yazılmış Babil Nabunid Stelleri buna en iyi örnektir. Hitit Krallığının yıkılması ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Geç Hitit izlerini bu dönem salonumuzda Şanlıurfa ve çevresinden getirilen büyük boyutlu taş eserlerde görmekteyiz.

(187) Demir Çağı Salonu Eserleri

(188) Helenistik - Roma - Bizans
Salonu Eserleri

6-Helenistik - Roma - Bizans Salonu

MÖ 281 yılında General Lysimakhos'a karşı gerçekleştirilen Kouroupedion Savaşı sonrası, Seleukos yönetimi artık Anadolu ve Mezopotamya topraklarının tek hâkimidir. Urfa (Orhay) kenti Makedonya'daki başkent "Edessa" adı ile yeniden bir kale-kent olarak güçlendirilir. Edessa Krallığı, Birtha(Birecik), Batnae (Suruç) ve güneyde Karrae (Harran) gibi önemli şehirleri de kapsayan topraklarıyla varlığını MS 244 yılına kadar devam ettirecektir.

MS 296 yılında Edessa merkezli Osrhoene ve Mezopotamya olarak ikiye ayrılan bölge, Sasani ve Roma İmparatorluğu arasında bir kale-kent olarak işlevini sürdürür. Bu salonda; Roma Dönemi Cam Atölyesi ve Roma Caddesi gibi önemli canlandırmalarımız bulunmakta olup ayrıca şarklı üslupta yapılmış heykeltıraşlık örnekleri, seramik kaplar ve takı grupları önemli buluntularımız arasındadır.

(187) Demir Çağı Salonu Eserleri

7-İslami Dönem Salonu

Bu dönemde Harran önemli merkezlerdendir. Bu dönem salonunu Harran ve çevresinden ele geçen seramik kaplar, Harran Ulu Camii mimari öğeleri ve İslami Dönem mezar taşları süslemektedir. Harran'da ele geçen Abbasi Dönemi raks eden figür ve Lidar Höyük 'ten ele geçen kuş motifli tabak önemli buluntular arasındadır.

(190) İslami Dönem Salonu Eserleri

8-Peygamberler Salonu

Tarih içerisinde; Göbeklitepe Tapınakları ile başlayan inanç geleneğinin ve sonrasında devam eden pagan kültürünün etkisini yitirdiği ve tek tanrılı dinlerin yayıldığı görülmektedir. Bu salonunda; tek tanrılı dinlerin ortak atası Hz. İbrahim'in mücadelesini, Rabbini buluşunu, ateşle imtihanını, Rabb-ı Rahim'in dostunu yakmayarak ateşleri bahçeye çevirmesini görsel bir şölenle izlemek mümkündür. Bu salon ile geçmişe yaptığımız yolculuk sona ermektedir.

(191) Peygamberler Salonu Eserleri

Paleolitik Dönem 'den günümüze değin birçok eseri Şanlıurfa Müzesinde görmek mümkündür. **"12.000 Yıllık Dünyanın En Eski Heykeli : Balıklıgöl Heykeli"** müzemizde sergilenmektedir.

(192) Balıklıgöl Heykeli

Birçok ilin sahip olduğu kültür ve turizm potansiyelini o ilin müzesinde bulabilirsiniz. Ancak Şanlıurfa'nın sahip olduğu kültürel mirasını bir müzeye sığdırmak mümkün değildir. Şanlıurfa, il genelinde yapılan arkeolojik kazı sayısı ile Türkiye'nin en çok kazı yapılan ilidir. Bu bağlamda kent merkezi ve iki ilçe merkezi kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Yani Şanlıurfa adeta **"Açık Hava Müzesi"**'dir. Şanlıurfa Müzesinde yer alan önemli eserlerden bazıları şunlardır:

(193) Yeni Babil Kralı Nabonid Steli (MÖ 556-538)

(194) Kırkların Koruyucu Tanrısı
(Geç-Hitit Dönemi MÖ 1. bin)

(195) Paleolitik Dönem Çakmaktaş Aletler
(MÖ 600.000-14.000)

(196) Göz İdolları (MÖ 5. ve 4. bin)

(197) Sepet Kulplu Çaydanlık
(MÖ 3. bin)

(198) Taş Kurşun Kalıp (MÖ 3. bin sonu)

(199) Pişmiş Toprak Kule
Modeli (MÖ 3. bin)

(200) Balık Ritonu (MÖ 2.bın)

(201) El Yazması Kur'an-ı Kerim

ŞANLIURFA KURTULUŞ MÜZESİ (MAHMUD NEDİM KONAĞI)

Eski Devlet Hastanesi yakınındadır. 1903 tarihinde inşa edilmiştir. Avrupai tarzda konak mimarisi ile geleneksel tarzda Urfa evi mimarisinin kaynaştığı bir özelliğe sahip olan ve oldukça geniş bir alana yayılan konak, haremlik ve selamlık bölümlerinden meydana gelmiştir. 1940'lı yıllarda Halk Tiyatrosu bu binada gösteriler yapmıştır.

(202) Mahmud Nedim Konağı

Urfa Kurtuluş Savaşı'nda Fransızlar tarafından işgal edilerek karargâh olarak kullanılmıştır. Urfa kurtuluş milislerinin attığı mermilerin izleri hala yapının duvarlarında görülebilmektedir. Konak, Şanlıurfa Valiliği tarafından onarılmış ve 11 Nisan 2009'da "Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi" olarak hizmete sunulmuştur. Konağın bir bölümü, Devlet Türk Halk Müziği Korosuna tahsis edilmiştir. Ayrıca konaktaki bir salon Müslüm Gürses Müzik Müzesi olarak düzenlenmiştir.

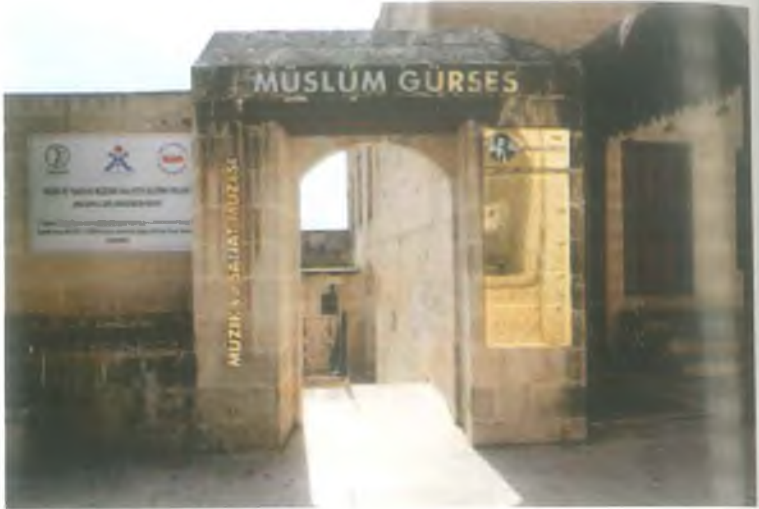

(202-a) Urfa Kurtuluşunu Örgütleyen 12'ler

MÜSLÜM GÜRSER MÜZİK MÜZESİ

Müslüm Gürses, 1953 yılında Halfeti’de doğdu. Üç yaşındayken ekonomik nedenlerden dolayı ailesi Adana’ya göç etti. Müslüm Gürses, şarkıcılığa 1965 yılında, Adana’da bir çay bahçesinde başladı, o yıllarda bir gazonada sahneye çıktı. İlkokuldan mezun olduktan sonra 14 yaşındayken, 1967 yılında Adana Aile Çay Bahçesi’nde düzenlenen yarışmaya katıldı ve birinci oldu. 1968 yılından itibaren piyasaya ilk 45’likleri çıkarmaya başladı. 1979 yılında ilk defa İsyankâr filmiyle kamera karşısına geçen Gürses, toplam 38 sinema filminde rol almıştır. Müslüm Gürses, 3 Mart 2013’te İstanbul’da vefat etti. Onun anısına Mahmud Nedim Konağı içerisindeki bir bölüm Müslüm Gürses Müzik Müzesi olarak düzenlenerek 5 Ekim 2013 tarihinde hizmete açılmıştır. Müzede, Gürses’in kişisel eşyaları, kullandığı enstrümanlar ile kasetlerinden oluşan eserler görülebilmektedir. Müzemiz hafta içi her gün ücretsiz olarak gezilebilmektedir.

(202-b) Müslüm Gürses Müzesi

ŞANLIURFA VALİLİĞİ - ŞURKAV GELENEKSEL EL SANATLARI MÜZESİ

Şanlıurfa Valiliği tarafından, Urfa kültürünün yaşatılması ve tanıtılması amacıyla kurulan Şanlıurfa Kültür Eğitim ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından satın alınan Halil-ür Rahman Gölü (Balıklıgöl)’ün kuzeyindeki bu tarihi ev, uzun yıllar “Taziye Evi” olarak kullanılmıştır. Ancak Urfa El Sanatlarını yaşatılması ve ilimize gelen misafirlerimize sergilenebilmesi amacıyla bir mekan ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu sebeple Valilik kararı ile ŞURKAV Taziye evi, Şanlıurfa Valiliği-ŞURKAV Geleneksel El Sanatları Müzesi ve Satış Merkezi olarak 24.01.2011 tarihinde hizmete açılmıştır.

(203) El Sanatları Müzesi

Üç oda ve bir salondan oluşan Müzemizde Ahşap, bakır, cülha, ehram, saraçlık, keçe kilim, halı gibi Urfa'ya ait birçok el emeği göz nuru ürünü görmek mümkündür. Girişi ücretsiz olan müzemiz, her gün 09.00-19.00 saatleri arasında açıktır.

(203-a) Teşhir Salonu

(203-b) Satış Merkezi Teşhir Salonu

İBRAHİM TATLİSES MÜZİK MÜZESİ

Müzik Müzemiz, Harran Kapı'nın bitişiğinde tescilli bir yapı olan Hacı Lütfullah Camii'nin karşısında yer almaktadır. "Yasin'in Kahvesi" adıyla yöre esnafına ve tüccarlarına hizmet eden ve Urfa kültüründe bir buluşma noktası olan bu yapı, uzun yıllar boyunca bakımsız kalmıştır.

Dönemin Belediye Başkanı A.Eşref FAKİBABA döneminde, Şanlıurfa Belediyesi tarafından kamulaştırılarak restorasyonu tamamlanan yapı, 25.09.2011'de Şanlıurfa'da düzenlenen Tarihi Kentler Birliği Buluşmaları sırasında İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi olarak hizmete açılmıştır. Müzik müzemiz ücretsiz olarak gezilebilmektedir.

(204) Müzik Müzesi

(204-a) Müzik Müzesi İç Kısım

(204-b) Müzik Müzesinde Ustalar

(204-c) Müzik Müzesinde Mevlevi

HACIBANLAR EVİ MUTFAK MÜZESİ

Hacıbanlar Evi Mutfak Müzesi, Ulu Camii'nin güneyinde Hacıban Sokağı'nda (1344. Sokak) yer alır. Geleneksel Urfa mimarisinin özelliklerini taşıyan tescilli Hacıbanlar Evi, Belediye Başkanı A.Eşref FAKİBABA döneminde, 2008 yılında Şanlıurfa Belediyesi tarafından kamulaştırılmıştır.

Restorasyon ve müze çalışmaları Şanlıurfa Belediyesinin kendi imkânları ve ekipleri tarafından yapılmıştır. Urfa mutfak kültürünü, yurt içinde ve dışında tanıtmak amacıyla düzenlenmiştir.

Mutfak Müzesi'nde yemek çeşitleri, mutfak araç gereçleri ve eskiden kalan sofra düzenini görmek mümkündür.

Hacıbanlar Evi Mutfak Müzesi, 25.09.2011'de Şanlıurfa'da düzenlenen Tarihi Kentler Birliği Buluşmaları sırasında hizmete açılmıştır. Mutfak müzemiz ücretsiz olarak gezilebilmektedir.

(205) Tandırlık

(205-a) Sofra Oturma Düzeni

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KENT MÜZESİ (MAHMUDOĞLU KULESİ)

Beykapısı mevkiinde, Haçlı Kontluğu Dönemi'nde inşa edilmiştir. Kulenin doğuya bakan kısmında oldukça yukarıda yan yana üç taşa yazılmış, beş satırdan oluşan Ermenice bir inşa kitabesi vardır. Kitabede kullanılan tarih Ermeni takviminin 571. yılıdır. Bu da miladi olarak, 19 Şubat 1122 - 18 Şubat 1123 tarihleri arasındır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kapı ağalığı Mahmudoğlu ailesine verildiğinden onların ismiyle tanınmıştır. 24 Mart 1919'da Urfa'nın İngilizler tarafından işgali esnasında, işgal komutanı Beddy tarafından kiralanmak istenmişse de, Kule sahibi Mahmudoğlu Mustafa Ağa tarafından bu teklif reddedilmiştir.

04.09.2008 yılında Belediye Başkanı Ahmet E.FAKIBABA döneminde kamulaştırılan Kulenin restorasyonu 2011 yılında başlamıştır. Şanlıurfa Belediyesi Koruma Amaçlı İmar Biriminin katkılarıyla "Mahmudoğlu Kulesi ve Doğu Surları Projesi" adlı bir proje hazırlanmıştır. Karacadağ Kalkınma Ajansı Turizm Alt Yapısı Hibe Programı tarafından desteklenen proje kapsamında Kule ve çevresindeki 24 ev ve iş yeri kamulaştırılmıştır. Restorasyon çalışmaları 2014 yılında bitmiş ve Mahmudoğlu Kulesi, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kent Müzesi olarak faaliyete girmiştir.

(206) Mahmudoğlu Kulesi

AKÇAKALE İLÇEMİZ

(207) Akçakale Treni

Akçakale ilçesi Şanlıurfa'ya 53 km. uzaklıkta olup yüzölçümü 1.950 km²'dir. 2016 nüfus sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 105.132 kişidir. 1946 yılında ilçe olan Akçakale 115 mahallelerden oluşan idari bir yapıya sahiptir. Deniz seviyesinden 385 m. yükseklikte olan ilçe, doğuda Ceylanpınar ve Viranşehir, batıda Suruç, kuzeyde Şanlıurfa merkez ve Harran, güneyde Suriye ile çevrilidir. Harran Ovası üzerinde kurulan Akçakale, kuzeyden güneye doğru açılan düz ve geniş bir ova görünümündedir. Harran Ovası'nı, Viranşehir Ovası'ndan kuzey-güney doğrultusunda geniş bir sıra halindeki Tektek Platoları ayırmaktadır. Ayrıca ilçenin doğusunda kuzey-güney doğrultusunda Nemrud Dağları uzanmaktadır. Bu dağların yüksekliği 600 m yi aşmamaktadır.

İlçe topraklarını Fırat Nehri ile birleşen Culap ve Belih Suyu sulamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki Aşağı Fırat Projesi içerisinde kalan Atatürk Barajı ile Urfa Tüneli ilçenin tarımsal üretimini arttırmıştır. İlçede karasal iklim hüküm sürmekte olup yazlar sıcak ve kurak, kışlar nispeten ılık ve az yağışlı geçer. İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında arpa, buğday, mercimek ve pamuk gelmektedir. Atatürk Barajı nedeni ile sulama olanağının artmasından ötürü son yıllarda pamuk ekimi artmıştır.

İlçe MÖ 2000'de Asurluların egemenliği altında idi. MÖ 612'de Babillilerin sınırları içerisinde kalmıştır. Daha sonra Medler ve Persler yöreye egemen olmuş, Büyük İskender'in MÖ 332'de Anadolu'daki Pers hâkimiyetine son vermesinden sonra Urfa yöresi ile birlikte Akçakale de Makedonya Krallığının egemenliği altına girmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Seleukoslar yöreye hâkim olmuş, bunu Osrhoene Krallığı ve Romalılar izlemiştir. Roma'nın 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmış, Bizanslılar ile Sasaniler arasında sık sık el değiştirmiştir. Yöre MS 640 yılında Arap-İslam akınlarını görmüş, 661 yılında Emevilerin, 750'de Abbasilerin hâkimiyeti altına girmiştir.

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Selçuklular buraya kadar uzanmıştır (1087). Urfa'nın Zengilerin eline geçmesinden sonra Urfa yöresi ile birlikte Musul Atabeylerinin eline geçmiş, daha sonra Eyyubiler ve Selçuklular arasında el değiştirmiştir. 1244 yılında Tatarlar, 1260'da ise Moğollar tarafından tahrip edilen ilçe, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi (1517) sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Osmanlı döneminde küçük bir köy niteliğindeki Akçakale'nin, Türkiye-Suriye sınırı çizilmeden önce Tel Ebyâd (Beyaz Tepe) olan ismi, 1921'de Akçakale olarak değiştirilmiştir.

(208) Akçakale Sınır Kapısı

AYN-EL URUS

Hz. İbrahim(a.s) Haran'dan Şam'a göç ederken amcası kızı Hz. Sare ve beraberindeki kabile ile birlikte Akçakale'nin 3 km. güney batısındaki (Suriye sınırı içinde) bir su kaynağında konaklar. Hz. İbrahim(a.s) ve Hz. Sara'nın evlilik töreni burada yapılır. Evlilik töreninin yapıldığı yere "düğün gözü" anlamında Ayn-el Urus" adı verilir. Halen halk arasında bu isimle anılmaktadır. Bir diğer adı ise "Ayn Halil ür Rahman"dır. Halil ür Rahman kaynağı ve gölü anlamındadır. Bu gün yarısı Akçakale ilçemizde yarısı da Suriye topraklarında kalmıştır. Bu su kaynağı bir vaha görünümünde olup Hz. İbrahim makamı olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

CUDİ ŞEHİRİ VE CUDİ DAĞI

Urfa'dan Akçakale'ye giden yolun 32. kilometresinden itibaren 5 km. batıya giderek Cudi Deresi'ne ulaşabilirsiniz. Cudi Deresi'nin başlangıcından güneye doğru vadiyi izleyerek giderseniz Cudi Dağı'na ve Cudi Şehri kalıntılarına ulaşabilirsiniz.

Halk tufandan sonra Hz. Nuhun gemisinin Cudi Dağı'na indiğine inanmaktadır. Bu dağ deniz dalgalarını andıran çok değişik bir yüzey şekline sahiptir. Yöre halkı bu konuda kesin kanaate sahiptir.

500x500 m²'lik arazide tarihi şehrin kalıntıları, birçok taş ocağı, kaya mezarlar hamam ve kule kalıntıları görülebilir. Cudi Deresi boyunca büyük taş ocakları da bulunmaktadır. Taş ocaklarından çıkan taşlar Harran'ı da kapsayan komşu yapılarda kullanılmıştır.

(209) Mezar Kabartmaları

BİRECİK İLÇEMİZ

(210) Fırat'ta Gün Batımı

Birecik ilçesi Şanlıurfa'ya 80 km. uzaklıkta olup yüzölçümü 852 km²'dir. İlçe merkez belediye ile birlikte 82 mahalleden oluşmaktadır. Birecik kuzeyde Halfeti, kuzeydoğuda Bozova, doğuda Suruç ilçeleri, güneyde Suriye, batıda Gaziantep iliyle çevrilidir. 2016 nüfus sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 93.668 kişidir.

Daha çok dalgalı bir düzlük niteliğindeki ilçe toprakları Şanlıurfa platosunun güneybatı kesimini oluşturur. Bu topraklar batıdaki doğal sınır olan Fırat Irmağı kıyısına doğru gidildikçe alçalır. Fırat Irmağı boyunca uzanan düzlükler ilçenin en önemli tarım alanlarıdır. İlçedeki temel ekonomik etkinlik tarım ve tarıma dayalı küçük sanayidir. Bitkisel üretim oldukça çeşitlenmiştir. İklimin ve toprakların elverişliliği nedeniyle buğday ve arpa gibi tahılların yanı sıra mercimek, pamuk ve fıstık gibi ürünlerde yetiştirilir. Şanlıurfa ilinde zeytinciliğin en fazla yapıldığı yer Birecik'tir. İlçede hayvancılıkta önemli bir geçim kaynağıdır. En çok küçükbaş hayvan beslenir; yağ, peynir, yün, yapağı gibi hayvansal ürünler elde edilir. Sanayi, başta dokuma ve gıda olmak üzere, yetiştirilen tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan küçük tesislerden oluşur. Birecik, yüzey şekillerinin elverişliliği ve Fırat Irmağı kenarında önemli bir köprübaşı olması nedeniyle eski çağlardan beri çeşitli yerleşmelere sahne olmuştur. Hititlerin egemenliğinde yörenin adının "Birthe" olduğu söylenir. MÖ 9 yüzyılda Asurların eline geçen Birecik, daha sonra sırasıyla Pers, Makedonya, Roma ve Bizans egemenliklerini yaşadı. 780'de Ara-

pların hâkimiyetine giren ilçe, 11. yüzyıldan sonra Selçuklu egemenliğinin ardından yeniden Bizans hâkimiyetine girmiştir. Artuklu, Eyyubi, Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerini, 1502'de başlayan Safevi egemenliği izledi. 1517'de Osmanlı topraklarına katılan ilçe 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayetinin Urfa sancağına bağlı bir kaza olmuştur. 1919'da bir süre İngiliz işgalinde de kalmıştır. Fırat Irmağı'nın üzerindeki ulaşım etkinliği ve buna bağlı olarak gelişen ticaret ve sanayi, Birecik kentine eskiden beri damgasını vurmuştur. 16. yüzyılda Birecik'te ırmak gemileri yapan bir tersanenin olduğu bilinmektedir. Birecik 1956'da Fırat üzerine o dönemde Türkiye'nin en uzun köprülerinden biri olan BirecikKöprüsü'nün yapımıyla yeniden gelişmeye başladı. Böylece daha önce Fırat'ın kabarma ve taşmalarına bağlı olan ulaşım, doğal koşulların sınırlamalarından kurtuldu, ülke pazarıyla bütünleşme süreci hızlandı, ticaretle birlikte tarımsal etkinlik de canlandı. Birecik soyu tükenme tehlikesi altındaki Kelaynak kuşlarının göç merkezi olması dolayısıyla da önemli bir yerdir.

BİRECİK SURLARI

İlçeyi kuşatan surlar günümüze büyük bir tahribatla ancak bazı burç kalıntıları ve kısmen ayakta kalan iki kapısıyla gelebilmiştir. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen surların, iki kapısı, bir burcu ve bir duvarında kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelere dayanarak 1483 yılına, Memluklu dönemine tarihlenmektedir. Birecik surlarının günümüze gelebilen iki kapısı; Urfa Kapı ve Meçan Kapı'dır. Bağlar Kapısı ve Meydan Kapısı ise günümüze ulaşmamıştır.

(211) Birecik Surları

URFA KAPI

Sağlam durumda günümüze ulaşabilen tek şehir kapısıdır. Sur dışına açılan doğu kapısını boydan boya dolaşan şerit kitabeye göre 1483'te Memluklu sultanı Kayıtbay tarafından Yunus eş-Şerefi'nin yönetiminde yaptırılmıştır. Urfa kapının ana yapım malzemesi kesme taştır.

MEÇAN KAPI

Kısmen yıkılmış bir bölümü günümüze kadar gelebilmiştir. Kapıyı batı ve güneyden kuşatan şerit kitabeye göre, bu kapının da Memluklu sultanı Kayıtbay'ın emriyle Yunus es- Şerefi'nin yönetiminde yapıldığı anlaşılan kapının yapılış tarihi 1484'tür. Bugün bakımsız bir durumda olan Meçan Kapı'nın kuzeybatı ve doğu duvarları tümüyle, güney duvarı ise kısmen ayakta.

BİRECİK KALESİ

İlçe merkezinde Fırat Nehri'nin doğu yamacında doğal, sert kalker kayalık tepe üzerine kurulmuştur. Kalenin ilk inşa tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Üzerinde inşa edildiği beyaz kalker tepeden dolayı **Beyaz Kale (Kal'etül Beyza/Beyda)** denilen yapının 13. yüzyılda inşa edildiği kabul edilir. Birecik Kalesi Romalılar, (MÖ 30 - MS 395) Franklar (MS 1098 - 1150) ve Memlükler dönemi (1277-1484) olmak üzere üç defa onarım görmüştür.

(212) Birecik Kalesi

FIRAT NEHRİ

Mezopotamya bölgesinin can damarı olan Fırat Nehri, Karasu ve Murat sularının birleşmesiyle oluşur. Tarihî ilk dönemlerinde Sümer, Babil gibi Mezopotamya devletlerinin yasalarına girecek kadar önemli bir nehirdir. Tarihçi Herodot, Babillilerin Fırat Nehri üzerinde bentler yaptığından söz etmektedir. Siverek ilçesinin Dağbaşı Bucağı yakınındaki Mektalan Geçidi'nden Şanlıurfa topraklarına giren Fırat Nehri, bu noktadan güneye akarak Adıyaman-Urfa sınırını oluşturur. Şanlıurfa toprakları içinde uzunluğu 270 km'yi bulur. Düzensiz bir akış rejimine sahiptir. Nisan ayında en üst seviyeye çıkan su yükselmesi mayıstan itibaren alçalmaya başlar ve eylül ayında en düşük seviyeye iner.

(213) Birecik Köprüsü

Fırat Nehri'nin toplam yatak uzunluğu 2800 km'dir. Kollarıyla birlikte 1263 km. boyunca Türkiye topraklarında akar ve Birecik ilçesinin batısından Suriye topraklarına girer. Suriye topraklarını da suladıktan sonra Irak'ta El Kurra bölgesinde Dicle Nehri ile birleşerek **Şattü'l Arap** (Arap Körfezi) adını alır ve Basra Körfezi'ne dökülür. Türkiye'nin en büyük projesi olan GAP'ın dayanağı olan Fırat Nehri üzerinde, Keban, Karakaya, Atatürk Barajı, Birecik Barajı ve Karkamış Barajı olmak üzere 5 baraj kurulmuştur.

KELAYNAK

Kelaynak, dünyada sadece Birecik ve Kuzey Afrika'ya üremek için gelen, göçmen kuş türüdür. Nesli tükenme tehlikesinde olan bu kuşlar, genelde "İbis" olarak bilinirken, Latince "**Geronticus Eremita**" olarak adlandırılır. Kelaynak kuşlarına yörede "**Keçelaynak**" denilmektedir. 25-30 yıl yaşayabilen bu kuşlar, şubat ortalarında Birecik'e gelip kayalıklara yerleşirler. Üreme döneminden sonra, temmuz ortalarında yavrularıyla birlikte Birecik'ten ayrılırlar. Kışları Kızıldeniz kıyılarında yaşadıkları tespit edilmiştir.

1956'ya kadar sayısı binlerle ifade edilen bu kuşlar; çeşitli nedenlerle beslenme kaynaklarını kaybedince, yok olmaya başlamışlardır. Kelaynaklar 1977 yılında Orman Genel Müdürlüğü tarafından kurulan **Kelaynak Üretim ve Koruma İstasyonu**'nda koruma altına alınmışlardır. Üretim İstasyonu 08.00-17.00 arası ücretsiz olarak gezilebilmektedir.

(214) Kelaynak

KELAYNAK ÇEVRE FESTİVALİ

Yörede bolluk ve bereketin sembolü olarak görülen ve kutsal sayılan kelaynaklar adına 1984 yılından beri düzenlenmekte olan bir festivaldir. Festivalin amacı ilçe ekonomisine katkı sağlamak, turizm faaliyetlerini yörede canlandırmak ve bir çevre koruma bilinci oluşturmaktır.

KENDİRCİLİK

Fırat kıyısında yetişen kendir bitkisinin işlenmesi bu zanaatı geliştirmiştir. Genellikle evlerde kadınlar tarafından işlenen kendir bitkisi nehir kıyısında kurulan "Kabiye" lerde işlenerek halat haline getirilmektedir. Çok az sayı da usta tarafından sürdürülen bu el sanatı bütün fabrikasyon ürünlerine rağmen hala yaşamaya devam etmektedir.

BOZOVA İLÇEMİZ

(215) Atatürk Barajı

Bozova İlçesi Şanlıurfa merkez ilçesine 38 km. uzaklıkta olup yüzölçümü 1.550 km²'dir. 2016 nüfus sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 54.641 kişidir. İlçe merkez belediye ile birlikte 88 mahalleden oluşmaktadır. İlçe batısında Halfeti, güneybatısında Birecik, güneyinde Suruç, güneydoğu ve doğusunda Şanlıurfa merkez, kuzeydoğuda Hilvan, kuzeyinde de Adıyaman ili ile çevrilidir. İlçenin kuzeyi ve doğusu dağlık, güneyi daha alçak ve düzlüktür. İlçenin batısını Arat Dağları'nın uzantıları, güneyini de Kaplan Dağları çevreler. İlçenin kuzeydoğusu ise Hilvan Ovası'nın devamı niteliğindedir. İlçenin bitki örtüsü step görünümünde olmakla birlikte, ilçe topraklarını Fırat Irmağının kollarından Bitik Deresi ve Macunlu Deresi sulamaktadır. Dere boylarında söğüt, kavak gibi ağaç toplulukları görülmektedir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü ilçede, yazları kurak ve çok sıcak, kışları yağışlı ve kısmen ılıman geçer. Yöredeki Kurban Höyük, Lidar Höyük'te yapılan arkeolojik kazılarda ilçede Tunç Çağı'nda da (MÖ 5500-3200) yerleşim olduğunu göstermiştir. Halap, Samsat ve Malatya yolu üzerinde kurulan ilçe, taşıdığı ticari önemden dolayı çeşitli kavimlerin istilâsına uğramıştır. Asurluların Asurinalar, Romalılar ve Ermenilerin Tormenapa, Arapların ise Tell-Hüvek adını verdikleri ilçe 1326'ya kadar Araplar, yerli Ermeni prensleri ve Mardin Artukluları arasında el değiştirmiştir. 1389'da Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılan Bozova, Timur istilasından sonra 1526'da yeniden Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir.

Türkmenler tarafından Yaylak, Osmanlılar tarafından ise Bozâbâd olarak adlandırılmış ve son olarak Bozova adı ile ilçe statüsünü kazanmıştır. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında, kenevir ve meyve gelmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında olan ilçede tarım üretimi sürekli artış göstermektedir. Hayvancılık ilçe halkı için önemli bir geçim kaynağı olup, dağlık ve engebeli kesimde sığır, koyun ve keçi yetiştirilir. Yağ, peynir, yün ve kıl üretimi çok önemlidir.

İlçe Türkiye'nin en büyük barajı olan Atatürk Barajı'nı ve hidroelektrik santralini bünyesinde bulundurması nedeniyle çok önemli bir yere sahiptir.

KURBAN HÖYÜK/BOZOVA

Bozova ilçesine bağlı Kurban Höyük'te 1980-1984 yıllarında yapılan kazılarda üç kültür tabakası tespit edilmiş olup bunlar sırasıyla MÖ 5000-3000 yılı Kalkolitik (Bakır-Taş) Dönem, MÖ 3000-2000 yılı Eski Tunç Dönemi ve MÖ 2000-1500 yılı Orta Tunç Dönemi'dir. En önemli buluntular arasında pişmiş topraktan yapılmış bina modelleri sayılabilir. Buluntular Şanlıurfa Müzesine gönderilmiştir. Höyük, Atatürk Barajı gölalanı altında kalmıştır.

TİTRİŞ HÖYÜK/BOZOVA

Bozova ilçesine bağlı Titriş Höyük'te 1981-1982 yıllarında yapılan kazılarda; MÖ 3000-2000 yılı Eski Tunç Çağı'na tarihlenen mezarlıkta 38 mezar bulunmuştur. Gömü hediyeleri arasında türban başlı iğneler, gümüş yüzükler midye kabuğundan yapılmış kolye ve küpeler, pişmiş topraktan yapılmış vazolar, kâseler, bardaklar, taş idoller bulunmuştur.

Titriş Höyük Mezarlığı, Güneydoğu Anadolu'nun ilk Tunç Çağı ölü gömme adetleri hakkında bilgi vermiştir. Aynı yerde, 1991 yılındaki kazısında, höyüğün ilk Tunç Çağı (MÖ 3000-2000)'ndan Ortaçağ (395-1453)'a kadar kesintisiz iskan edildiği tespit edilmiştir.

(216) Titriş Höyük

ÇARMELİK KERVANSARAYI (BÜYÜKHAN KÖYÜ HANI)

Suruç ilçesine bağlı Aligör (11 Nisan) Köyü'nün kuzeyinden geçen eski Bozova yolunun 10. km'sinden batıya sapan yol 4 km sonra Çarmelik Kervansarayı'nın bulunduğu Büyükhani Köyü'ne ulaşır. Yapının, kesin inşa tarihi ve kim tarafından yapıldığı bilinmemekte olup plan ve inşa tarzına bakılarak Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kareye yakın dikdörtgen planlı avlu, avlu ve güneydeki kapalı bölümden oluşan karma tipteki hanların anıtsal bir örneğidir.

Evlîya Çelebi Seyahatnamesinde, Suruç'tan kalkarak batıya doğru iki saatte Çar Melik Kalesi'ne ulaştığını, burasının dört hükümdar (Çar Melik) kardeş tarafından yapıldığı için bu ismi aldığını belirtir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinden daha çok Suriye geleneklerinden izler taşıyan özgün konumu ve yöredeki "Han" yapılarının en erken tarihlisi olması bakımından çok önemli bir eserdir.

63.40x65.20 metre boyutlu bir avluya sahip olan kervansaray, güney cephesi dışında büyük ölçüde tahrip olmuştur.

(217) Çarmelik Kervansarayı

LİDAR HÖYÜK/BOZOVA

Bozova ilçesinin 23 km. kuzeybatısında, Dikili Köyü'ndedir. Yörenin en büyük höyüğü olan Lidar' da, Kalkolitik (Bakır-Taş) Dönem'den Selçuklu dönemine kadar devam eden bir yerleşim birimine rastlanmıştır. 11. ve 12. yüzyıllara tarihlenen ilk katlarda çeşitli amaçla kullanılan odalardan oluşan, etrafı duvarlarla çevrili evler bulunmuştur. Höyük çevresinde yapılan kazılarda ise, ilk Tunç Çağı kültürüne ait bir fırınlar grubu ortaya çıkarılmıştır. Her birinde iki ateşleme odasının bulunduğu nal biçimli 3 fırın ve 5 ocak ilk Tunç Çağı'nda fırınların çeşitliliğini göstermesi açısından önemlidir. Höyük Atatürk Barajı gölalanı altında kalmıştır.

TÜRKİYE’NİN GURURU ATATÜRK BARAJI

(218) Atatürk Barajında Su Kayağı

Türkiye’deki elektrik üretimini artırmak ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 9 ili kapsayan tarım arazilerini sulamak amacıyla 1958 yıllarında Fırat Nehri’nden yararlanarak bir baraj yapılmasına karar verilir. 1960 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü, projeyi başlatır. 10 Ocak 1991 tarihinde Atatürk Baraj’ında su tutulmaya başlanır. Haziran 1992’de ise elektrik üretimine geçilir. Tamamı Türk mühendisleri tarafından gerçekleştirilen Atatürk Barajı, dünyanın en verimli arazilerinden biri olan Harran Ovası’nı sulamaya başlamıştır.

Bunun neticesinde nadasla 2 yılda 1 ürün alınan bu bereketli topraklardan, yılda 2 ürün alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında ürün deseni çeşitlilik göstermiş, pamuk başta olmak üzere soya, defne, mısır, ayçiçeği gibi birçok ürünün de ekimi yapılmaya başlanmıştır.

Atatürk Barajı gövde dolgusu bakımından dünya 6.’sı; Türkiye’nin ise en büyük barajıdır.

Turizme olumlu katkı sağlayan bu hayati proje kapsamında baraj gölünde, yelken, kano, yüzme gibi birçok su sporuna yönelik organizasyonlar yapılabilmektedir.

(219) Halfeti Genel Görünüm

CEYLANPINAR İLÇEMİZ

(220) Ceylanpınar

Ceylanpınar Şanlıurfa merkez ilçesine 140 km. uzaklıkta olup yüzölçümü 2003 km²'dir. 1982 yılında ilçe statüsüne kavuşan Ceylanpınar'ın komşu il ve ilçelere ulaşımı karayolu ve demiryolu ile sağlanmaktadır. Ceylanpınar 2016 nüfus sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 84.727 kişidir. İlçenin idari yapısı merkez belediye dışında 49 mahalleden oluşmaktadır. Ceylanpınar doğuda Kızıltepe, batıda Akçakale, kuzeyde Viranşehir ilçeleri, güneyde ise Suriye ile çevrilidir.

İlçe iklimi yaz ayların çok sıcak ve kurak, kış aylarında ise serindir. Kasım ayında başlayıp nisan ayına kadar süren düzensiz yağışlar mevcuttur. Ceylanpınar' da ekonomik hayatın gelişimi tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğüne (TİGEM) ait alanlarda verimli ziraat yapılmaktadır. İlçede tarım modern usullerle yapılmaktadır. Ekonomide, tarımdan sonra ikinci büyük pay hayvancılığa ait olup büyük ölçüde TİGEM tarafından yapılmaktadır.

MÖ XV. yüzyılda Mitanni Krallığı'na bağlı olan yöre, daha sonra Asurluların eline geçince "Riş Ayna" olarak çağrılmış ve bu isim Süryanice'ye Reş Ayna olarak geçmiştir. Bu isim daha sonra Arapça'ya Ra's el-Ayn (Kaynakbaşı) olarak geçmiş ve zamanımıza kadar devam etmiştir.

639 yılında Şam ordusu komutanı İyad b. Ganem tarafından Urfa ve Harran'dan sonra ele geçirilmiştir. Bizans İmparatoru I. İoannes Çimişkes, 959 yılında Diyarbakır ve Nusaybin'i ele geçirdikten sonra Ceylanpınar'ı da yağma ve tahrip etmiştir. Yöre, Ocak 1394 yılında Suriye Seferi'ne giden Timur'un da yağma ve tahribine maruz kalmıştır. 1921 yılında Türkiye-Suriye sınırı çiziminden sonra ülkemizde kalan kısmına ceylanlarının çokluğundan dolayı Ceylanpınar adı verilmiş ve 1981 yılında ise ilçe

(221) Ceylanlar

CEYLAN

Ceylanın anavatanı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. Türkiye'de sadece Şanlıurfa'nın, Ceylanpınar ilçesi ve çevresinde bulunur. Göz pınarlarından üst dudağa inen çizgiler ceylanın gözlerini olduğundan daha da güzel gösterir. Bu bakımdan şiirlere şarkılara konu olmuş "**Ahu gözlü, gazal gözlü**" tabirleri kullanılmıştır. Şanlıurfa yöresinde ceylanlarla ilgili birçok türkü ve şarkı beselenmiştir.

1940-1960 yıllarında Ceylanpınar'da ve Suruç-Cizre arasındaki topraklarda 500'lük, 1.000 başlık sürüler halinde dolaştıkları çok görülmüştür. Erkekleri dişilerini koruma özelliğindedir. Gebelik süreleri 5-6 aydır. 1 yavru doğurur. Ana ile yavru 1 yıl beraber yaşarlar. Yavrusunu yanından ayırmaz. Ot, yonca ve besi yemleri ile beslenirler. İnsanlar, ceylanları eti ve derisi için avlarlar. Ateşli silahlar, tuzaklar, yırtıcı kuş ve köpekler hep bu masum hayvanlar için kullanılır. Zamansız avlanma ve yavruların toplanması sonucu ceylanların nesli tükenecek hale gelmiştir. 1970'li yıllarda koruma çalışmalarına başlanmış ve Ceylanpınar Tarım İşletmesi bünyesinde 26 hektarlık bir alan çitle çevrilerek koruma sahası oluşturulmuştur.

AYN-ÜL ZUHUR EFSANESİ

Urfa'nın Ceylanpınar ilçesinin diğer bir adı Ayn-ül Zuhur'dur. Arapça bir kelime olup "açıkgöz anlamına gelmektedir. Ayn "göz" zuhur ise "açık" anlamındadır.

Ayn-ül zuhur bölgede hüküm süren kralın kızının adıdır. Bunlar Ceylanpınar'dan daha güneyde Suriye topraklarında oturuyorlarmış. Bir bahar günü gezmek için bozkır çiçekleriyle rengârenk olan Ceylanpınar'ın kuzeyindeki "Tepez Tepesi"ne gelip çadır kurmuşlar. Çevre o kadar güzel görünüyormuş ki kralın kızı burayı çok beğenmiş ve uzun süre kalmak istemiş kral bu yöreye kızının adını vermiş. Her bahar gelip konaklamak için Kepez Tepesi'nde bir saray yaptırmış. O günden sonra Ceylanpınar ve çevresinin adı Ayn-ül zuhur diye söylenmiş.

CEYLANPINAR EFSANESİ

Urfa'nın önemli ve şirin ilçelerinden biri olan Ceylanpınar, daha çok dünyaca meşhur TİGEM çiftliğiyle tanınır. Tarihi geçmişi çok eskilere dayanan bu ilçemiz, adını dağlarında gezen ceylanlardan almıştır. Hatta Urfa'nın meşhur türküsü Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar türküsünün ilham kaynağı yine bu ilçedeki ceylanlardır.

“Urfa dağlarında gezer bir ceylan
Yavrusunu kayıbetmiş ağlıyor yaman
Yavrunun derine bulunmaz derman
Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anaydan babaydan yardım ayrı koyarlar”

Ceylanların sürü halinde gezdiği bu ilçede bir de ceylanların su içtiği bir pınar varmış. Anlatıldığına göre Ceylanpınar ve yöresi eskiden yemşemiş. Hurma ağaçları orman gibiymiş, asmalar, nar bahçeleri, ceylanların yavrularıyla birlikte sabah erkenden, bir de gün batarken gelip su içerlermiş pınarda. Ceylanpınar adını işte bu pınardan su içen ceylanlardan almıştır.

(222) Ceylan

CEYLANPINAR TARIM İŞLETMELERİ MÜDÜRLÜĞÜ (TİGEM)

Ceylanpınar Tarım İşletmesi, ilk kez 1943 yılında Zirai Kombinalara bağlı “Urfa Grup Amirliği” adı altında çalışmalara başlamıştır. 01.03.1950’de yürürlüğe giren 5433 sayılı yasa ile adı Devlet Üretim Çiftlikleri olmuştur. 20.05.1983’te gerçekleştirilen yasal düzenleme ile kurumun statüsü yeniden değiştirilmiş ve adı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü olmuştur. İşletmenin bitkisel üretim çalışmaları arasında pamuk, ayçiçeği, yonca, soya, yem bitkileri, sebze ve meyve ürünleri vardır. İşletmenin hayvancılık alanındaki çalışmaları arasında ceylan, sığır, koyun, arı üretiminin yanında süt ürünleri üretimini de sayabiliriz.

(223) Tigem

HALFETİ İLÇEMİZ

(224) Halfeti

Şanlıurfa'ya 112 km. mesafede olan ilçenin yüzölçümü 646 km²'dir. İlçe; merkez belediye ile 45 mahalleden oluşmaktadır. Batısında Gaziantep iline bağlı Araban, Yavuzeli ve Nizip ilçeleri, kuzeyinde Adıyaman iline bağlı Besni ilçesi, doğusunda Bozova, güneyinde ise Birecik ilçesi bulunan Halfeti'nin denizden yüksekliği 525 metredir. 2016 nüfus sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 38.294 kişidir. İlçe merkezinin Fırat sahili yeşil bir kıyı şeridi şeklindedir. İlçe merkezi bu kıyı şeridi üzerinde ve sarp kayalıkların yamacında kurulmuştur. İlçe de hububat, Urfa fıstığı ve üzüm üretimi önemli bir yer kaplamaktadır. Halfeti arazisindeki ekilebilir alanlar dışındaki taşlık ve kıraç araziler, halkı küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine yöneltmektedir. İlçenin iklimi Fırat Nehri'nin etkisiyle Akdeniz iklimi karakteristiği gösterir. Halfeti, 28 ülkenin yer aldığı Cittaslow (Sakin Şehir) programına kabul edilmiş, böylece Türkiye'deki 9 Cittaslow (Sakin Şehir) şehrinden biri olmuştur.

(225) Değirmendere

İlçe MÖ 855 yılında Asur Kralı III. Salmanassar tarafından zapt edildiği zaman "Şitamrat" adını taşıyordu. Yunanlılar bunu değiştirerek "Urima" adını vermişlerdir. Süryaniler ise, ilçe için "Kal'a Rhomeyta" ve "Hesna d'Roma-ye" adlarını kullanmışlardır. Arapların eline geçtikten sonra "Kal'at-ül

(226) Değirmendere

Rum" adı takılmıştır. XI. yüzyılda Bizanslıların eline geçince bu kez "Romaion Koyla" adını almıştır. 1290 yılında Memluk Sultanı Eşref tarafından fethedilen ilçeye "Kal'at-ül Müslimin" adı verildi. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlıların egemenliğine geçen ilçe, günümüzde de kullanılan "Urungala" ve "Rumkale" adlarını almıştır.

İlçenin bir kısmı Birecik Barajı'nın göl suları altında kalmıştır. Yeni yerleşim yeri olarak ilçe merkezine 7 km. mesafedeki Karaotlak mevki seçilmiş ve yerleşime açılmıştır. Kentin simgesi haline gelen 'siyah gül' yerli yabancı tüm konukların ilgisini çekmekte, önemli bir ticaret potansiyeli içermektedir. Bir saat süren tekne yolculuğu ile Rumkale'ye ve sular altındaki tarihi Savaşan Köyü'ne geziler yapılabilmektedir.

SİYAH GÜL

Türkiye'de sadece Halfeti'de yetişen "siyah gül"ün, Halfeti'de ne zamandan beri görüldüğü ya da nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Aslında siyaha yakın koyu kırmızı renkli olan bu güller, ilk ve son baharda çiçek açmaktadır. İlçenin büyük bir kısmının Birecik Barajı'nın suları altında kalması nedeniyle 10 km. yukarıda bulunan yeni yerleşim alanına ilçe sakinleri tarafından siyah gül götürülmüşse de orada bitkinin siyah olarak açmadığı tespit edilmiştir.

(227) Siyah Gül

RUMKALE

Rumkale, Birecik Ovası'nın ve Halfeti'nin kuzeyinde, Fırat Nehri'nin kıyı kesiminin doğusunda, Şanlıurfa yoluna bakan bir tepe üzerindedir ve Birecik'i kuzeyinden ve kuzeydoğusundan sınırlar. 12. yüzyılda Ermeni Piskoposluğu'nun merkezi haline gelmiştir. 1292 yılında Memluklu Sultanı Melik el-Eşref tarafından ele geçirilmiştir. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğine giren Rumkale, Halep eyaletine bağlanmıştır. Rumkale'de bugün gezilip görülebilecek eserler şunlardır: Kale, Aziz Nerses Kilisesi, Barşavma Manastırı kalıntıları.

(228) Rum Kale

(228-a) Savaşan Köyü

AZİZ NERSES KİLİSESİ

12. yüzyılın sonlarında Rumkale'de ölen Patrick Nerses(Nerses Şnorhali) tarafından veya onun anısına inşa edilmiştir. Urfa'nın İmadeddin Zengi tarafından ele geçirilmesi üzerine yazdığı manzum mersiyesi ile tanınan bu kişi 1166-1173 arasında Rumkale Ermeni Katalikosluğu görevinde bulunmuştur. Sur içinde, kalenin güneyinde yer alan kilise, 1292'ye kadar Ermeniler tarafından Katolikosluk makamı olarak kullanılmıştır. Rumkale Türkler tarafından 17 yüzyılda ele geçirilince kilise, camiye çevrilmiştir. Yapı günümüzde doğu cephesinin yamaca yaslanan bölümü dışında yıkık bir durumdadır. Yapının doğu cephesindeki süslemeli iki levha, Ermeni "Kaçkarları" (Taş levhalar)'nın tipik bir örneğidir.

BARŞAVMA MANASTIRI

13 yüzyılda Rumkale'de yaşayan Yakubi Azizi Barşavma tarafından kendi adına inşa ettirdiği manastırdır. Yapının birbirine bitişik iki yapısından bazı bölümler günümüze kadar gelebilmiştir. Manastırın inşasında büyük bloklar halinde kesme taşlar, düzgün kesme taşlar, kemer ve örtü sisteminde ise tuğla görünümü verilmiş kesme taşlar kullanılmıştır. Manastırın içinde ayrıca bir kuyuda bulunmaktadır.

NORHUT KİLİSESİ

İlçenin Norhut Köyü'nde yer alan, üç nefli bazilikal planlı 5. yüzyıl Bizans Dönemine tarihlenen bir kilise kalıntısıdır. Önemli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır.

FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI

Halfeti yöresinin ileri gelenlerinden Feyzullah Efendi tarafından 1901 yılında(H. 1319) inşa edilmiştir. İnşaatı iki yıl sürmüştür. 1000 m2 bir alan üzerinde iki katlı olarak yapılmış olan bina, ilk katta 10, ikinci katta ise 4 oda olmak üzere toplam 14 odalıdır. Birecik Barajı suları altında kalacağından dolayı Harran Üniversitesi tarafından, taşları numaralandırılarak Mardin yolu üzerine yapılan Osman Bey Kampüsüne taşınmış ve aslına uygun olarak inşa edilmiştir.

(229) Feyzullah Efendi Konağı
(Harran Üniversitesi/ Osmanbey Kampüsü)

KANTARMA HANI

Kantarma Mezrasında yer alan hanın kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Yöre halkı tarafından "**Selçuklu Hanı**" olarak isimlendirilmiştir. Avlu ve kapalı bölümden oluşan karma tipte bir han olduğu kalıntılarından anlaşılmaktadır. Süsleme öğelerinin kullanılmadığı büyük boyutlu kesme taşlardan inşa edilen tarihi yapının malzeme ve teknik özellikleri Orta Çağ'a ait bir han olduğunu düşündürür.

(230) Kantarma Hanı

HARRAN İLÇEMİZ

(231) Üniversite Alanı

Şanlıurfa merkeze 48 km. mesafede olan ilçenin, 2016 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 83.072 iştir. 1987 yılında ilçe olan Harran idari yapı merkez belediye ile birlikte 111 mahalleden oluşmaktadır. Harran kuzeyden Şanlıurfa il merkezi, batıdan Akçakale, doğudan Ceylanpınar ve güneyden Suriye ile çevrili olarak, kendi adıyla anılan Harran Ovası'nın merkezinde kurul-

muştur. İlçenin yüzölçümü 704 km² olup topraklarını doğudan kuzeye doğru Tektek Platosu şekillendirir. İlçe ekonomisi tarım, hayvancılık ve turizme dayalıdır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler; arpa, buğday, mercimek ve pamuk olup, turizm açısından yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken tarihi ve kültürel alt yapısına sahiptir.

Harran MÖ 2.000'de Asurluların hâkimiyeti altında iken, MÖ 612'de Babillerin sınırları içerisinde kalmıştır. Daha sonra Medler ve Persler yöreye egemen olmuş, Büyük İskender'in MÖ 332'de Anadolu'daki Pers hâkimiyetine son vermesinden sonra Urfa yöresi ile birlikte Harran da Makedonya Krallığının egemenliği altına girmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Seleukoslar yöreye hâkim olmuş, bunu Osrhoene Krallığı ve Romalılar izlemiştir.

Roma döneminde Carrhae adı ile anılan Harran, İlk Çağ'da Nini ve'den Karkamış'a uzanan yol üzerindeki stratejik bir konumda idi.

Roma'nın 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalan Harran, Bizanslılar ile Sasaniler arasında sık sık el değiştirmiştir. Yöre MS 639 yılında Arap fetihleriyle İslamiyetle tanışmıştır. Bu dönemde Harran devrin önemli bir kültür merkezi konumuna gelmiştir. 661 yılında Emevilerin, 750'de Abbasilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Emevi Halifesi Mervan başkentini Harran'a taşımış (744-750), burada kurulan Harran Üniversitesinde din, astronomi, tıp, matematik ve felsefe konularında çalışmalar yapılmıştır. Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Selçuklular buraya kadar uzanmıştır (1087). 12. yüzyılda Nurettin Zengi, Selahattin Eyyubi, 13. yüzyılda Moğollar, 14. yüzyılda Moğolları yenen Memlükler buraya hâkim olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi (1517) sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Harran, etimolojik yapısı itibarıyla eski uygarlıklarda "yolların kavuştuğu yer", "kavşak" anlamına gelmektedir. Önsaya dili

(232) Harran Genel Görünümü

olan Akatça'daki "Harranu" sözcüğüyle "Seyahat ve Kervan" anlamına gelir. Sosyolojik ve tarihsel düşünüldüğünde ise, Medeniyetlerin Doğduğu ve Buluştuğu Kent anlamını içermektedir. Harran'ı sadece ilçe merkezi ile sınırlamadan çevresi ile birlikte hatta ova ile birlikte algılamak, anlamak ve tanımak gerekir. Harran, özellikle Assur Ticaret Kolonileri Devri'nde Anadolu ile sıkı ticari ilişkiler yürütmüş olan Assurlu tüccarların uğrak yeri olmuştur.

Paleolitik Dönem'de gezer göçer olarak yaşama başlayan insanoğlu, daha sonra barınma ihtiyacıyla mağaralarda yaşamaya başlamıştır. Şanlıurfa ve Harran çevresinde Paleolitik Döneme ait birçok mağara vardır. Neolitik Dönem'de yerleşik hayata geçen insanoğlu, mimarlık ve resim sanatının ilk örneklerini vermeye başlar. Harran'ı bir hilal şeklinde çevreleyen Göbeklitepe, Hamzantepe, Karahantepe, Sefertepe ve Balıklıgöl'ün yanı başındaki Yenimahalle, tespit edilebilen, günümüzden 12.000 yıl öncesine ait Neolitik yerleşimler ve yapılarıdır.

TEL İDRİS

Harran'ın güneyinde ve hemen yanı başındaki Tel İdris'te Arkeolog Dr. Nurettin Yardımcı başkanlığında 2006 yılında yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bulgulara göre MÖ 7.000, günümüzden 9.000 yıl öncesinde Telidris'te Neolitik döneme ait yerleşik bir hayatın olduğu kesin olarak tespit edilmiştir.

Aynı ekip tarafından Harran ve çevresinde 1983 yılından buyana yapılan yüzey araştırmalarında Harran Ovası'nda Neolitik'ten başlayarak İslam dönemine kadar çeşitli kültürlerin yaşadığı çoğu höyük olan 208 eski yerleşme yeri tespit edilmiştir. Bu bilimsel tespitten sonra MÖ III bin bilgileri çöpe atılmış ve Harran tarihi yeniden yazılamaya başlanmıştır.

(233) Tel İdris

Ebla tabletlerinde (MÖ 3.000) en önemli dini merkezlerden biri olarak geçen Harran, Asur Dönemi'nde bu özelliğini korumuştur. MÖ 3. bine tarihlenen çivi yazılı Ebla tabletlerinde Harran, en önemli dini merkezlerden biri olarak gösterilmektedir. Harran, Eski Assur devrinden süregelen kült (din) merkezi özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Harrandaki Sin Tapınağı'nda Hitit Kralı Şuppiluliuma ile Mitanni Kralı Mattivaza arasında Ay Tanrısı Sin ile Güneş Tanrısı Şamaş adına bir antlaşma imzalanmıştır. Bu tapınağa Akatça "Tanrı'nın Evi" anlamına gelen E-HUL-HUL denilmiştir. Sin Tapınağı'na ait, Babil Kralı Nabunid'in ağzından yazılmış adak kitabelerindeki çivi yazılarının okunmasıyla, bu tapınağın Harran'ın içine yaptırıldığı öğrenilmiştir.

(234) Şamaş ve Sin Kabartması Fotoşu

HAYAT EL - HARRANİ (HZ.)

Hayat el-Harrani, Harran'da doğmuştur. Asıl adı, Şeyh Yahya Hayat b.Abdulaziz'dir. Hayat el-Harrani olarak tanınmıştır. Öldükten sonra tasarrufunun devam ettiğine inanılan, keramet sahibi, önemli bir şahsiyettir. Kendisiyle çağdaş olan Sultanlar mutlaka Hz. Şeyhi ziyaret etmiş, onunla görüşmekten şeref duymuşlar ve hayır duasını almışlardır.

Selahatin-i Eyyubî, Halep hükümdarı ve Urfa fatihi Nureddin Mahmud Zengi Hz. Şeyhi ziyaret eden İslam fetihlerinin önemli komutanlarıdır.

(235) Şeyh Hayat El-Harranî Camii ve Türbesi

Şeyh Hayat el-Harranî'nin kuraklık günlerinde cemaatiyle birlikte yağmur duasına çıktığında asla boş dönmez, Allah'ın inayetiyle mutlaka yağmur yağardı. Şeyh Hayat el-Harrani 1185 yılında vefat etmiş ve mescidinin yanına defnedilmiştir. Şeyhin vefatından 10 yıl sonra türbesi inşa edilmiştir. Cami ve türbe, Harran şehir surlarının dışında yer almaktadır.

(236) Şeyh Hayat El-Harrani Turbesi Sandukası

HZ. YAKUB KUYUSU

Şeyh Hayati el- Harrani türbesinin kuzeyinde yer alan çevrilmiş alandaki tarihi kuyu, Hz. Yakub Kuyusu (Bir-i Yakup) olarak bilinmektedir.

(237) Hz. Yakub Kuyusu

HARRAN HÖYÜĞÜ

Arkeolog Dr. Nurettin Yardımcı başkanlığında 2003 yılından bu yana höyükte yapılan kazı çalışmaları çeşitli devirlere ait eserler ortaya çıkarılmıştır. Höyükteki kazılarda, MÖ 7. bine Halaf devrine tarihlenen buluntuları, Eski Tunç devri'ne ait figürin ve figürin başları, MÖ 1.950 Eski Assur dönemine tarihlenen silindir mühürler, MÖ 6. yüzyıla tarihlenen Kral Nabuna'id ve Sin Mabedi'nden bahseden çivi yazılı pişmiş toprak tablet ve adak kitabeleri bulunmuştur. Höyük ve çevresi tarih öncesi çağlardan beri Halaf, Ubeyd, Uruk, Hitit, Hurri, Mitanni, Assur, Babil, Helenistik, Roma, Bizans ve İslam devrinde de Emeviler, Abbasiler, Fatimiler, Zengiler, Eyyubiler ve Selçuklular gibi önemli uygarlıkları sinesinde barındırmıştır. Kazılardan elde edilen eserler Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir. İslam devrine ait şehir kalıntıları arasında ortaya çıkan mimari yapılar, dar sokaklara açılan bitişik nizamlı ve avluya açılan odaları bulunan dikdörtgen ve kare planlı evlerden oluşmaktadır. Mimari kalıntılar arasında insan gücüyle döndürülen değirmenler, zamanın öğütme sanayisi hakkında bilgi vermektedir. Açığa çıkarılan kent kalıntıları, ayrıca gelişmiş bir şehir planlamacılığı ve o devrin sosyo-ekonomik yaşam düzeyi hakkında da bilgi vermektedir.

Harran, ilkel dinlerden, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlere ait inançların ve bu inançlarla bağlantılı kültürlerin yüzyıllarca yoğun olduğu, kaynaştığı tarihi bir kent... Harran, Hz. Adem (a.s.)'in Hindistan'dan göç ederek gelip çiftçilik yaptığı bereketli ova... Harran, Nuh Tufanı'ndan sonra kurulan ilk şehirlerden biri... Harran, Hz. İbrâhim (a.s.)'in büyük dedesinin ve amcasının adı... Harran, Hz. İbrâhim (a.s.)'in amcalarının ve eşi Sare'nin yurdu... Harran, Hz. İbrâhim (a.s.)'in ateşten kurtulunca sığındığı ve bir süre ikamet ettiği şehir... Harran, Hz. İbrâhim (a.s.)'in Filistin'de ve-fat etmeden önce oğlu İshak (a.s.)'ı evlenmek üzere gönderdiği ve Hz. İshak (a.s.)'in baba vasiyetine uyup gelip yerleştiği ve dayısı kızı ile evlendiği ata yurdu...

(238) Harran Höyüğü

Harran, Hz. Yakub (a.s.)'un Ken'ân ilinde iken kardeşi İs'in katletme girişiminden kaçarak, Hz. İshak (a.s.)'ın vasiyetiyle gelip yerleştiği yurt... Harran, Hz. Yusuf (a.s.)'un doğduğu şehir... Harran, Hz. Şu'âyb (a.s.)'ın yurdu... Harran, Hz. Musa (a.s.)'nın Firâvun'un zulmünden kaçtıktan sonra yerleştiği şehir (Şu'âyb Şehri)... Harran, Şeyh Yahya Hayat El- Harranî (k.s.)'nin, 12 imamdan İmam Bakır'ın yaşadığı ve defnedildiği (İmam Bakır Köyü) tarihi şehir... Harran, evliyalık ve enbiyâlar diyarı...

(239) Kazı Alanındaki Ev ve Sokaklar

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

Harran, tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete beşiklik etmiş önemli bir şehir... Dünyanın ilk üniversitesinin Harran'da kurulduğu yönünde araştırmalar vardır. Abbasi Dönemi ile başlayan Harran Okulu, ünlü Tıp ve Matematik bilgini Sâbit bin Kurrâ'nın; dünya ile ay arasındaki mesafeyi ilk olarak doğru hesaplayan ünlü astronomi bilgini El-Battanî'nin; atomun ve cebir ilminin mucidi sayılan Cabir bin Hayyan'nın; ünlü din bilgini Şeyhü'l İslam İbn-i Teymiyye gibi birçok bilim adamının yetiştiği ve ders verdiği okuldur. Harran, özü itibarı ile Medeniyetlerin Doğduğu ve Buluştuğu Kent'tir. Harran, dünyadaki üç büyük felsefe ekolünden "Harran Ekolü"nü merkezidir. Urfa tarihini incelediğimizde "Harran Felsefe Ekolü" ve "Urfa (Edessa) Felsefe Ekolü" olarak ortaya çıkan iki düşünce mektebini görmekteyiz. Bu ekollerin oluşmasında Harrandaki mütercimlerin, Yunan Felsefesi konulu Latince yazılmış eserlerden Arapça'ya yaptıkları çeviriler önemli rol oynamıştır.

Böylece Batı felsefesi yeniden yorumlanarak İslam medeniyetinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Daha sonra Batı, aydınlanma çağında İslam âlimlerinin yorumladığı Batı felsefesini kendi dillerine çevirerek bugünkü Batı medeniyetini oluşturmuşlardır. Halen Batı üniversitelerinde Tarihi Harran Üniversitesi'nde yetişmiş olan bilginlerin eserleri ders kitapları olarak okutulmakta ve adlarına kürsüler bulunmaktadır.

(240) Harran Üniversitesinin Kurulduğu Alan

HARRAN ŞEHİR SURLARI VE KAPILARI

Harran şehri, elips şeklinde bir alanın üzerinde kurulmuştur. Şehir, bazı kaynaklara göre 6 bazı kaynaklara göre 7 adet kapısı, 187 adet burcu olan, kesme taşlardan inşa edilmiş bir sur ile çevrilmiştir. Surların uzunluğu yaklaşık 4 km., yüksekliği ise 5 m dolaylarındadır. Seton Lloyd ve W.C.Brice 1951 yılında yayınladıkları şehir planında; doğuda Bağdat Kapısı, Musul Kapısı, Aslanlı Kapı, batıda Halep Kapısı, kuzeyde Anadolu (Rum) Kapısı ve güneyde Rakka Kapısı olmak üzere Harran şehir surlarının 6 kapısını işaretlemişlerdir.

(241) Şehir Surları

D.C.Rice ise yayınladığı planda bu kapılara ilave olarak kale-nin güneyine bitişik gösterdiği Niyar Kapısı'nın da adını vererek surların 7 kapısı olduğunu belirtmiştir. Bugün şehir kapılarından sadece Halep Kapısı ayaktaadır. Kapı alınlığındaki 588/1192 ta-rihli kitabede Selahaddin Eyyubi'nin kardeşi el-Melik el-Adil'in adı geçmektedir.

(242) Halep Kapısı

HARRAN ULU CAMİİ

Geç Assur Dönemi'nde kısa bir süre başkent olan Harran, daha sonra İslam devrinde Emeviler Dönemi'nde son halife II. Mervan zamanında da bir süre başkent olmuştur. Hz. İbrahim'in bir süre Harran'da kaldığı Tevrat'ta geçmekte, burada evlendiği ve adına bir mescit yapıldığı da bilinmektedir. Harran, MS 639 yıl-larında Halife Hz. Ömer zamanında İslam hâkimiyetine geçmiştir. Harran, İslam devrinde Emeviler Dönemi'nde son halife II. Mervan zamanında da bir süre başkent olmuştur. İslam devrinin önemli eserlerinden olan Ulu Camii veya Cennet Cami, Harran Höyüğü'nün kuzeydoğu eteğinde yer alır. Caminin doğu cephesi, mihrabı, şadırvanı ve minaresinin büyük bir bölümü korunmuş-tur. Türkiye'de İslam mimarisinde yapılmış en eski cami olan Harran Ulu Camii, MS 744-750 tarihleri arasında Emeviler Dev-ri'nde Halife II. Mervan tarafından yaptırılmış ve daha sonra çeşitli zamanlarda onarımlar görmüştür. Ulu Camii 104x107 m. ebadında bir alanı kaplar, minarenin zaman içinde yok olan ah-şap merdivenleri, aslına uygun bir şekilde 105 basamaklı olarak yeniden yapılmıştır. Ulu Camii, 33.30 m yüksekliğindeki minare-si ile geçmişteki ihtişamına tanıklık etmektedir.

(243) Harran Ulu Camii

Eyyubiler zamanında parlak bir devir yaşayan Harran, şehirciliğin, sanat ve tekniğin doruk noktasına ulaşmıştır. Harran şehrini değişik zamanlarda birçok seyyah ve araştırmacı gezmiş, kentin tarihini açıklayan ve ortaçağdaki ihtişamını anlatan yazılar yazmışlardır. MS 1184'te Harran'a gelen Seyyah İbn Cubeyir, halkının çok misafirperver olduğunu belirterek, buradaki cami, mescit, medreselere değinip kentin görkeminden bahsetmektedir. Harran kenti, MS 1260'da Moğollar tarafından işgal edilmiş, daha sonra şehri ellerinde tutamayacaklarını anlayan Moğollarca, tamamen yakılıp yıkılmıştır. Harran, Moğol istilasından sonra eski durumuna dönemeyip önemini yakınında bulunan Edessa'ya yani bugünkü Şanlıurfa'ya kaptırmıştır.

(244) Harran Ulu Camii Minaresi

HARRAN KÜMBET EVLERİ

Harran'la özdeşleşen kümbet evlerin (Konik Evler) büyük çoğunluğu hala mevcudiyetini korumaktadır. Bu evlerin benzerlerine, Şanlıurfa'ya bağlı Suruç ve Birecik kırsalındaki köylerde de rastlamak mümkündür. Ancak, Harrandaki evlerin diğerlerinden ayrılan bariz farkı, üst örtüsünde tuğla kullanılmasıdır. Harrandaki evlerinin tuğla ile örtülmesinin iki sebebi vardır. Biri, bölgenin çöl olmasından dolayı ağaç malzemenin bulunmayışı, diğeri ise, Harran'da bol miktarda bulunan tuğla malzemedir. Evlerin yüksekliği içerden en fazla 5 metredir. Konik külahlar, 30-40 tuğla dizisi ile örülmüştür. Örgüleri düzensiz bir şekilde balçık sıva ile bağlanan üst örtü ve duvarlar, içerden ve dışarıdan yine bu harçla sıvanmıştır. Harran evleri bölge iklimine uyumlu olarak yazın serin, kışın sıcaktır.

(245) Harran Kümbet Evleri

HARRAN KALESİ

Harran Kalesi, şehrin güneydoğusunda şehir suruna bitişik olarak inşa edilmiştir. İslami kaynaklarda kalenin yerinde bir Sabii tapınağının bulunduğu bahsedilir. Emevi halifesi II. Mervan'ın 10 milyon dirhem altın harcayarak yaptırdığı sarayın, kalenin esasını oluşturduğu tahmin edilmektedir. 90x130 metre boyutlarındaki kale üç katlıdır. Düzensiz dikdörtgen planlı kalenin dört köşesinde onikigen birer kule bulunmaktadır.

(246) Harran Kalesi

İMAM BAKIR (HZ.) CAMİİ VE TÜRBE Sİ

Harran'ın 3 km. kuzeydoğusunda İmam Bakır Köyü'nde 12 imamdan beşincisi olan Ebu Ca'fer İmam Muhammet Bakır'a atfedilen bir türbe ve bitişğinde onun adını taşıyan bir cami yer alır. Halife Hz.Ömer zamanında (miladi 639'da) Urfa ve Harran'ın fethi savaşına katılan Ebu Ca'fer İmam Muhammet'in kopan bir parmağının buraya gömölerek üzerine türbenin yapıldığı ve köye "İmam Bakır" adı verildiği söylenilmektedir.

İmam Muhammed Bakır, 721 yılında vefat etmiş ve Medine'de Cennet-ül Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bazı kaynaklarda bu türbenin Hz. Abbas'ın torunlarından İmam İbrahim b. Muhammed'e ait olduğu ve bu kişinin, Abbasi ayaklanmaları sırasında Emevi Hükümdarı Mervan b. Muhammed tarafından Harran'da öldürüldüğü ve buraya defnedildiği yazılıdır.

(247) İmam Bakır Camii

(247-a) İmam Bakır Türbe Sandukası

ÇOBAN MAĞARALARI (KEŞİŞ MAĞARALARI)

Harran-Hanel Ba'rur yolunun 14. km.sinde Roma Dönemi'ne tarihlenen ve Çoban Mağaraları olarak adlandırılan 10 adet mağara Çoban Mağaraları yer alır. Roma Dönemi'ne tarihlenen 10 adet mağaradan oluşan bir bölgedir. Bu mağaraların Roma Dönemi'nden kalma kaya mezarı olduğu yönünde görüşler vardır. Roma Dönemi mezarlarının yerleşim alanının hemen dışına yapıldığı bilinmektedir. Ancak, mağaraların çevresinde Roma dönemi'ne tarihlenen herhangi bir yerleşim yerine henüz rastlanılmamıştır. Bu nedenle, Çoban Mağaraları'nın kaya mezarı olma ihtimali çok zayıftır. Daha çok keşişlerce ibadet ve barınma amaçlı kullanıldıkları tahmin edilmektedir. Öte yandan, bu mağaraların, Tek Tek Dağları'nda hayvanları güden çobanların geçici süre ile kullandıkları mekânlar olduğu da rivayet edilmektedir.

(248) Çoban Mağaraları

BAZDA MAĞARALARI

HHarran-Han el-Ba'rur yolunun 16. km. sinden itibaren yolun her iki tarafında tarihi taş ocakları bulunmaktadır. Bazda Mağaraları 19.km.de yolun sağındadır. Bazda, "Albazdu", "Elbazde"

(249) Bazda Mağaraları

veya "Bozdağ Mağaraları" adıyla bilinir ve tanınır. Kayalara yazılmış Arapça kitabelerden, bu taş ocağının 13. yüzyılda "Abdurrahman el-Hakkâri", "Muhammet İbn-i Bakır", "Muhammed el-'Uzzar" gibi şahıslar tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Çevredeki Harran, Şuayb Şehri ve Han el-Ba'rur yapıları için yüzlerce yıl taş alınması neticesinde her iki mağarada da çok sayıda meydan ve tünel oluşmuştur. Bunlardan özellikle büyük olanı yer yer iki katlı bir şekilde oyulmuş ve yükseklikleri 10-15 metreye varan ayaklar bırakılarak ortada meydanlar oluşturulmuştur. Ayrıca uzun galeri ve tünellerle dağın çeşitli yönlerine doğru çıkışlar sağlanmıştır.

HAN EL-BA'RUR

Harran'ın 26 km. güneydoğusundaki Göktaş Köyü'nde bulunan Han El-Ba'rur, Eyyubiler Dönemi'ne tarihlenmektedir. Tektek Dağları olarak anılan dağlık bölgede Harran-Bağdat yolu güzergâhında bulunan kervansaray; mescit, muhafız odası, ahırlar, hamam ve yazlık odalardan oluşmaktadır. Yapı, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının tüm özelliklerini taşımaktadır. 43.30x44.80 metre ölçülerinde kareye yakın bir avluyu çevreleyen kervansarayın biri kuzeyde, diğeri de batıda olmak üzere iki kitabesi bulunmaktadır. Giriş kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre kervansaray, İsa oğlu İmad oğlu Hacı Hüsameddin Ali Bey tarafından 1219 yılında yaptırılmıştır. Hanın ismi olan "Ba'rur" kelimesi Arapçada "**Keçi gübresi**" anlamındadır. Rivâyete göre, hanı yaptıran kişi, burayı kuru üzümle doldurmuş, yoldan geçen veya kervansarayda konaklayan misafirlerine ikram edermiş. Geleceğe dönük olarak "**Benden sonra gelenler burayı keçi gübresi ile dolduracaklardır.**" demiştir. Yapı, Moğol istilasından sonra harap hale gelmiş ve yerli halk tarafından uzun yıllar ahır olarak kullanılmıştır.

(250) Han El-Ba'rur

ŞUAYB ANTİK ŞEHİRİ

Şuayb Antik Şehri, Hanel Ba'rur'dan 13 km. sonradır. Harran'a ise 39 km uzaklıktadır. Şuayb Antik Şehri, Geç Roma Dönemi'ne (MS 4-5. yüzyıl) tarihlenen bir yerleşim yeridir. Hz.Şuayb Peygamber'in bir dönem burada yaşadığına inanılır. Bu antik kent ismini bu rivayetten alır. Halen bölgedeki bir mağara Şuayb Peygamberin makamı olarak ziyaret edilmektedir. Bu yerleşim yerinde çeşitli tarihlerde bilim adamlarının yaptığı araştırmalar sonucu varılan ortak görüş, Şuayb Şehri isminin Arapça'da "Eski İnsan Şehri" anlamına geldiği ve bu yerleşim içinde yer alan evlerin ise Harran Ovası'nda yaşayan insanların yazlıkları olduğu şeklindedir.

(251) Şuayb Antik Kenti

Buradaki evler tipik Roma evleri tarzında yapılmış olup üçgen alınlıklı, çatılı ve etrafı duvarla çevrili bir avlu ve evin altında yer alan ana kayaya oyulmuş bir kilerden oluşmaktadır. Her evin içinde bir su kuyusu bulunmaktadır. Evlere girişler avlu duvarlarında yer alan kapılardan yapılmaktadır. Bu kapılar ise ızgara planlı sokaklara açılmaktadır.

Rivayetlere göre; Hz.Musa(A.S), ünlü atasını Şuayb Şehri'nde çobanlık yaparken, Hz.Şuayb Peygamberden alır. Buradan Tur Dağı'na çıkan Hz.Musa, ilk vahiyi alıp kavmine peygamber olarak görevlendirilir. Şuayb Antik Şehri'nde bugüne kadar kapsamlı bir arkeolojik araştırma yapılmamıştır. Yapılacak arkeolojik çalışmalar bu antik kentin bilinmeyen gizemli yönlerini ortaya çıkaracaktır.

(252) Hz.Şuayb Mağarası

SOĞMATAR ANTİK ŞEHİRİ

Eyyübiye ilçemize bağlı olan Soğmatar Antik Şehri, idari olarak Harran ilçe sınırları içine girmese de Harran-Eyyubnebi Turizm yolu güzergâhında olduğu için burada işlenmektedir. Şuayb Antik Şehri'nden 18 km. sonra, Soğmatar Antik Şehri'ne varılır. Burası, Harran'a 57 km. mesafededir. Roma Dönemi'ne (MS 2. yüzyıl) tarihlenen bölgenin, Abgar Krallığı Dönemi'nde Harranlıların Tektek Dağları bölgesinde; ay ve gezegen tanrıları için tapındıkları bir kült merkezi olduğu kabul edilmektedir.

(253) Sin Tapınağı

Soğmatar kült yerinde; Ay tanrısı Sin'e tapınılan bir mağara (Pognon Mağarası), yamaçlarında yer yer tanrı kabartmalarının ve zemine kazılmış yazıtların olduğu bir tepe (Kutsal Tepe), 6 adet kare ve yuvarlak planlı mozole (anıt mezar), iç kale ve ana kayaya oyulmuş çok sayıda kaya mezarı bulunmaktadır.

(254) Tanrı Kabartmaları/Sin

(254-a) Sin Tapınağı

Soğmatar kült yeri, özellikle MS 165 yıllarında Partların (İranlılar) Urfa bölgesine yaptıkları yoğun saldırılardan dolayı bölgeden kaçan halk tarafından kurulmuş ve İslam dönemine kadar kült merkezi özelliğini korumuştur. Şuayb Şehri yerleşimindeki insanların Soğmatar'ı mezarlık ve ibadet yeri olarak kullandıkları Soğmatar'da bulunan bazı dinsel motiflerin bulunmasından anlaşılmaktadır.

(255) Venüs Anıt Mezarı

Soğmatar'da, Şuayb Şehri gibi su ihtiyacını karşılamak için ana kayaya oyulmuş su kuyuları bulunmaktadır. Soğmatar Antik Kentindeki tarihi kuyunun Hz. Musa Kuyusu olduğu rivayet edilir.

Soğmatar'dan sonra devam eden yol 35 km. sonra sizi Urfa-Viranşehir yol kavşağına çıkarır. Bu yoldan doğuya, Viranşehir istikametine 29 km. gidilince Eyyub Nebi Beldesi yol ayrımı karşınıza çıkar. Yol ayrımından 16 km. sonra ise Sabrın Sultanı Hz. Eyyub Peygamberin defnedildiği mukaddes beldeye varırsınız, Eyyubnebi Beldesi...

SENEMİĞAR (SENEM MAĞARA - SANEM MAĞARA)

Soğmatar'ın 29 km. kuzeyinde yer alan Büyük Senem, Mığar Köyü'ndeki mevcut mimari kalıntılar ve kayadan oyma yapılar, burasının Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Köy içerisindeki tepe üzerinde yer alan, kesme taşlardan yapılmış üç katlı anıtsal yapının bir manastır ya da saray kalıntısı olduğu tahmin edilmektedir. Bu yapının doğu cephesinin kuzey kesimindeki yuvarlak kemerli kapının kemer silmeleri MS 435'e tarihlenen Urfadaki Aziz Stefanos Kilisesi'nin Karanlık Sokak'a açılan avlu kapısı ile büyük benzerlik göstermektedir. Ayrıca Senem Mağaradaki bu kapının içersinde bulunan ikinci kapının lentosu ortasındaki akantus yapraklı dairesel rozet, yine Aziz Stefanos Kilisesi'nin Yıldız Meydanı'na açılan avlu kapısı lentosundaki rozet ile üslûp benzerliğine sahiptir. Bütün bunlara dayanarak Senem Mağara yapılarını 5. yüzyıl başlarına tarihlemek mümkündür. Bu anıtsal yapının kuzeyin-

(256) Senem Mağara

de, kayalara oyulmuş kiliseler yer almaktadır. Bu kiliselerden birinin kayadan oyulmuş saçığına (sundurma) 5. yüzyıl Bizans Sanatı özelliklerini yansıtan haç motifleri, antrolac'lar (düğüm-ler), hayat ağacı motifleri, baklava dilimleri, bir vazodan çıkan üzüm salkımlı asma dalları ve simetrik kuş motifleri işlenmiştir. Süslemeli bu saçığın doğusuna bitişik büyük bir kaya mezarı yer almakta, ayrıca üç katlı anıtsal yapı ile kaya kilise arasındaki kayalık zeminde, tahrip edilmiş kaya mezarları dikkati çekmektedir.

MÖ 400 - MS 200 yılları arasında Paganistlerin merkezi olması-na karşın, Senem Mağara'nın bölgedeki Hristiyan Süryanîlerin önemli merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira Soğma-tar'da tanrısal gücü olduğuna inanılan gök cisimlerinin heykel-lerine yer verilmişken, Senem Mağara'da Hristiyanlığın sembolü haç motiflerine yer verilmiştir.

ÇİMDİN KALE (ÇEMDİN KALE - ESKİ KALE)

Şanlıurfa-Viranşehir karayolunun 61. km. sinden güneye sapa-rak 9 km lik bir mesafeden sonra ulaşılan tarihi bir kaledir. Vi-ranşehir sınırları içinde yer almaktadır. Etrafı derin savunma hendeği ile çevrili bu kalenin, Eyyubiler Dönemi'nde (13.yüzyıl) yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapıda bir türbe mevcuttur. Tür-be kitabesinde Peygamber soyundan İbrahim oğlu Mesut Ali'nin kabri olduğu yazılıdır. Çimdin Kale'nin batıdaki girişi altında bü-yük mağaralar yer alır. Memlükler Dönemi'nde restore edilen kale üzerinde bir de su kuyusu bulunur.

(257) Çimdin Kale

HILVAN İLÇEMİZ

(258) Hilvan

Şanlıurfa merkez ilçesine 56 km. mesafede olan ilçenin, 2016 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 44.562 kişidir. 1927 yılında ilçe olan ve Hilvan adını alan yöre, güneyinde Şanlıurfa, kuzey ve kuzeydoğusunda Siverek, kuzey ve batısında Atatürk Baraj Gölü, güneybatısında Bozova ilçesi çevrelenmektedir. 1278 km² lik yüzölçümüne sahip Hilvan'da idari yapı; 1 belediye ve 70 mahalleden oluşmaktadır.

İlçe 1820 yılında göçebe aşiretlerin yerleşmesiyle "Karacurun" adıyla köy olarak kurulmuş olup sonraki süreçlerde başka aşiretlerin gelmesiyle gelişim göstermiştir. İlçede başta hububat olmak üzere kırmızı mercimek, nohut, susam, pamuk, meyve ve sebze tarımı yapılmaktadır.

NEVALI ÇORI

Nevalı Çori adıyla tanınan yerleşme Fırat Nehri'nin sağ kıyısında ve onun bir kolu olan Kantara Deresi'nin yanında yer alır. Hilvan ilçesine bağlı olan Kantara Köyü'nün sınırları içindeki bir yerleşme yeri, kireç bir tepenin altında uzunluğu 100 metre, genişliği 50 metre olan kurumuş iki dere tarafından sınırlanan bir terasın üzerinde bulunur. Şanlıurfa Müzesi ile Almanya/Heidelberg Üniversitesi arasında ortaklaşa olarak 1983 yılında başlatılan Nevalı Çori kazısı, 1989 yılında kazı alanı genişletilerek devam etmiş ve 1991 yılında baraj sularının yükselmesi nedeniyle sona erdirilmiştir.

(259) Nevalı Çori'de Tanrı Başı

MÖ 8.000 - MÖ 7.000 yıllarında ve MÖ 3.000 - MÖ 2.800 yıllarında sürekli olarak iskân edilen bu alanda küçük buluntu olarak çakmaktaşıdan yapılmış ok uçları ve kazıcı aletler bulunmuştur. Bunun yanında, kadın ve erkek figürinleri, kireçtaşından hayvan figürinleri ve çok sayıda insan başına rastlanmıştır. Nevalı Çori yerleşmesi, insanların, yerleşik hayata geçmeye başladığı, yoğun avcılığın yanı sıra bitki ve hayvanları evcilleştirmeye çalıştığı bir dönemi yansıtır. Depo olarak kullanılabilecek çok sayıdaki taş yapının, bilinen en eski taban mozaığının, taş yontularla donanmış kült yapısının ve birçok sanat eserinin bulunmuş olması, bu yerleşmenin bu geçiş dönemine ait merkezi bir yer olduğunu göstermektedir. 2015 yılında Haleplibahçede yeni müze binasının yapılmasıyla Nevalı Çori Tapınağı buraya taşınmıştır. Halen Şanlıurfa Müzesinde ziyaretçilerini beklemektedir.

(259-a) Nevalı Çori'de İnsan Başı

(259-b) Nevalı Çori Buluntuları

KANTARA KÖYÜ EFSANESİ

Hilvan'ın batısında merkeze yaklaşık üç dört kilometre uzaklıkta bulunan çok eski bir yerleşim yeri vardır. Anlatıldığına göre eskiden şehrin merkezi burasıymış. Şu anda harabe ve mezarlık olan bu yerin adı Kantara imiş. Çevre köylerden insanlar buraya gelip killi toprak götürüyorlarmış. Bir höyük olan Kantara'nın toprağıyla çok iyi sıva yapılyormuş. Yapılan kazılar esnasında insan kemikleri çıkıyormuş.

Geceleri bu civardan geçenler zaman zaman hayalet görüyor-muş. Bunlar bazen sekiz on yaşında çıtırçıplak bir erkek çocu-ğu, bazen başıboş dolaşan bir oğlak, bazen bir domuz bazen de boğa görüyorlarmış.

Hatta bazen de yılan şeklinde insanlara rastladıkları oluyormuş. İnsanlara görünen bu hayvan şeklindeki yaratıklar onlarla konuşup “Sakın buradan geçmeyin!” diye de uyarıyorlarmış. Çünkü buraların kendilerinin olduğunu söylüyorlarmış. Şu anda bile insanlar mecbur olmadıkça Kantara’dan geçmezmiş. Bu hayaletleri gördükten sonra artık orada kazı yapmıyorlarmış.

KARA CURUN EFSANESİ

Curun, kocaman siyah taştan içi oyularak yapılmış, hamamlarda kurnaya benzeyen eski zamanlara mahsus, içinde buğday dövülen bir taş. Siyah curun demelerinin sebebi, delikli (dişi) kara taştan yapılmış olmasıdır. Urfa’nın Hilvan ilçesinde bugün halen mevcut olan, ilçeyi tanıtan sembollerden biri haline gelen Kara Curun ile ilgili efsane şöyle: Aşırı bir yağmurda kalkan sel ile birlikte yuvarlana yuvarlana yüklenen bugün bulunduğu yere kadar gelen Curun’un gizemine inanan halk, şehri bu Curun’un bulunduğu yere kurmuşlar. O günden bu güne Hilvan bu Curun’un çevresinde şekillenip büyümüş. Bilindiği gibi Antik çağlarda şehirler kutsal mekânlara kurulurmuş. Hilvan’ın da gizem yüklenen bu Curun çevresinde kurulması aynı inanışın bir sonucudur.

SİVEREK İLÇEMİZ

(260) Siverek

Şanlıurfa merkez ilçesine 96 km uzaklıkta olan ilçenin 2016 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 250.100 kişidir. İlçe batısında Adıyaman’ın Kâhta ilçesi, batıdan kuzeye doğru ise Atatürk Baraj gölü, kuzeyinde Adıyaman’ın Gerger ilçesi ile Diyarbakır’ın Çermik ve Çüngüş ilçeleri, doğusunda Diyarbakır, güneydoğusunda ise kısa bir sınır ile Mardin ili, Viranşehir ve Hilvan ilçeleri ile komşudur. 4314 km² lik yüzölçümüne sahip Siverek’te idari yapı; 1 belediye ile 177 mahalleden oluşmaktadır. Bölge

arazisinin çoğunluğunun taşlık olması, halkı öncelikle küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine yöneltmiştir. Tarım ürünleri arasında hububat, üzüm ve sebze yetiştiriciliği önemli bir yere sahiptir. İlçe MÖ 3000 yıllarına ait bir yerleşim alanıdır. Siverek geçmişten günümüze kadar Sevaverak, Sebabarak, Sebabarok, Sevaverag, Severags ve Suveyda adlarıyla anılmıştır. Hurri-Mitanni, Hitit, Arami, Asur, Keldani, Med ve Pers egemenliğine geçen ilçe, MÖ 331'de Büyük İskender'in istilasına maruz kalmıştır. MÖ 305'te Seleukoslar'ın eline geçen yöre, Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar Edessa, Roma, Bizans ve Sasani krallıkları arasında el değiştirmiştir.

640 yılında Şam ordusunca fethedilen Siverek, 660'ta Emeviler, 750'de ise Abbasilerin eline geçmiştir. 1065-1066 yıllarında Selçuklu hâkimiyetine giren ilçe uzun bir zaman Bizanslıların hâkimiyeti altında kalmıştır. 11. yüzyıl sonunda Urfa Haçlı Kontluğu, 1182'de de Eyyubiler'in hâkimiyetine giren ilçe, 1400 yılında Timur tarafından zapt edilmiştir. 1451 yılında Safevi hâkimiyetine giren Siverek, 1517'de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı döneminde Diyarbakır vilayetine bağlı bir kaza olan Siverek, 1926 yılında Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir.

KARACADAĞ KAYAK MERKEZİ

Şanlıurfa sınırları içinde kar tutan ender yerlerden olan Karacadağ'da Valilik tarafından kayak pistleri düzenlenmiştir. 600-700 m. uzunluğunda pistler için 250m'lik bir lift yapılmıştır. Siverek ilçemize 60 km. mesafede olan kayak merkezinde 60 m²'lik bir kafeterya ile 30 m²'lik bungalov tipi hizmet evi bulunmaktadır. Kasım ayından itibaren dört aylık kayma sezonu vardır.

(261) Karacadağ Kayak Merkezi

SİVEREK ESKİ HÜKÜMET KONAĞI

1907 yılında Siverek İdadisi (Şimdiki Gazi Paşa İlkokulu) ile birlikte yapımına başlanan tarihi bina 1908 yılında tamamlanmıştır. 1926 yılından itibaren hükümet konağı olarak kullanılmaya başlanmış, 1976 yılında yeni hükümet binası yapılmasına kadar da bu amaçla kullanılmıştır. 1980 yılında çıkan yangında ahşap kısımları tamamen yanarak harap duruma gelmiştir. Şanlıurfa Valiliği tarafından onarımı yapılarak 1999 yılında İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmete sunulmuştur.

(262) Siverek Eski Hükümet Konağı

GAZİ PAŞA OKULU

1903 yılında yapımına başlanan bina 1908 yılında lise olarak kullanılmış, 1926 yılında Gazi Paşa İlkokulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1966 yılından sonrada, önce Kız Meslek Lisesi daha sonra İmam Hatip Lisesi olarak kullanılan yapı, uzun bir süre bakımsız kalmış ve 2001 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilmiştir. Bu gün anaokulu olarak hizmet vermektedir.

(263) Gazi Paşa Okulu

SİVEREK ULU CAMİİ

Selçuklu Dönemi'ne ait olduğu tahmin edilen camii 982 (M 1701) tarihinde kiliseden camiye çevrilmiştir. Minaresi üzerindeki kitabe, minarenin Hamdullah Bey adlı biri tarafından yaptırıldığı ve 1574 yılında tamir gördüğü hakkında bilgi vermektedir.

(264) Siverek Ulu Camii

CUDİ PAŞA KONAĞI

Siverek şehir merkezi girişinde, Gazipaşa Anaokulu bitişiğinde yer alan ve han olarak inşa edilen yapının, yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1903 yılında dönemin Osmanlı Paşası Cudi Paşa tarafından tren istasyonu olarak tamir ettirilmiştir. Belediye Başkanı Yılmaz FATTAHLIGİL tarafından ikinci katı yaptırılan han, belediye hizmetlerinde kullanılmıştır. Son olarak 2006-2007 yıllarında Belediye Başkanı Hasan ÇELEBİ döneminde kamulaştırılmış ve turizmin hizmetine sunulmuştur. Bugün yapının bir bölümü lokanta, bir bölümü ise kafe olarak işletilmektedir.

(265) Cudi Paşa Konağı

SURUÇ İLÇEMİZ

(269) Suroç Meydanı

Şanlıurfa merkez ilçesine 43 km uzaklıkta olan ilçenin 2016 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 102.356 kişidir. İlçe bir belediye ve 96 mahalleden oluşmaktadır. İlçe batısında Birecik, doğusunda Akçakale, kuzeyinde Bozova İlçesi, kuzeydoğusunda Şanlıurfa, güneyinde Suriye Sınırı ile çevrili olup batı, kuzey ve doğudan Güvercik, Cudi ve Depreş Dağları ile çevrilidir. Bu dağlar arasında bulunan ve 706 km²'lik düz bir araziye sahip olan Suroç, önemli bir tarım merkezi durumundadır. İlkçağın OSRHONE ülkesinin şehirlerinden, ANTHEMUZIA veya BATNEA'nın yerine geçtiği MATF SUHUNH; İpek Şehri'dir. Bir zamanlar, oradaki ileri ziraatın eseri olarak ipekçiliğin çok geliştiği ve sanayinin kurulduğu şehir, bugünün Suroç'udur. Kaynaklarda SERUĞ diye geçen bu şehrin İbrahim Peygamberle ile çok yakın ilişkisi vardır. İbrahim Peygamberin babası Azer, dedesi Nahor'un babası SERUĞ' dur. Tarihte adı SERUĞ olan bu ilçemiz ile İbrahim Peygamberin atası SERUĞ aynı adı taşımaktadır. SERUÇ, bu ilçenin asıl adıdır. Bu yöre, eskiden beri cins at yetiştiriciliği ile meşhurdur. Atların eğeri ile uğraşan ve imal eden kişilere "Saraç" denilmektedir. Suroç bu kelimenin çoğulu olup, İlçenin isminin bu kelimeden geldiği tahmin edilmekte; Saraçlar anlamında, Suroç olarak söylene gelmektedir.

Sümerler ve Akad Türkleri, Saruğ Ova'sında Suroç ilçesini BATNA ismi ile anmışlardır. Daha sonraki süreçte İskit ve Asur egemen-

liğine giren Suruç "Tepartip" adıyla anılmıştır. Roma İmparatoru Büyük Konstantine MS 35 yılında Suruç'u Şanlıurfa (Rüha) İline bağlamıştır. Sonraki süreçlerde Kudüs Krallığı'nın, Abbasilerin, Zengilerin yönetimine girmiş Moğol istilasına uğramıştır. Memlûklular üzerine sefere çıkan Yavuz Sultan Selim tarafından 1517 yılında Suruç, Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Halep Vilayeti'nin Urfa Sancağı'na bağlı bir kasaba durumunda olan Suruç, 1918'de İngilizlerin, 1919'da da Fransızların istilasına uğramıştır. 11 Nisan 1923'te düşmandan kurtarılmıştır. Suruç, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, 1923 yılında ilçe olmuş ve Şanlıurfa iline bağlanmıştır.

MÜRŞİTPINAR KÖYÜ (MÜRŞİTPINAR SINIR KAPISI)

ilçenin 18 km güneyinde Suriye sınır çizgisinde yer alan bir yerleşim birimidir. Mürşitpınar Köyü, Suriye sınır kapısının bulunması ve Gaziantep-Kurtalan demiryolu üzerinde bir istasyon olmasından dolayı ticaret ve ulaşım açısından doğu-batı arasında bir bağlantı noktasıdır. Urfa'nın Akçakale ve Ceylanpınar'dan sonra Suriye topraklarına açılan diğer bir sınır kapısıdır. Ankara Antlaşması'yla tren hattı sınır olarak kabul edildiğinden, ikiye bölünmüş, büyük bir kısmı Suriye topraklarında kalmıştır.

(270) Mürşitpınar Kapısı

AHMED-İ BİCAN CAMİİ

İlçe merkezinde ticaret faaliyetlerinin yapıldığı işyerleriyle çevrili durumdaki cami Yeni Camii ile aynı avlu içindedir. İnşa kitabesi bulunmayan caminin 5 ramazan 1304/1882 yılında Kürkcüzade izzetli Ahmet Bican Efendi tarafından inşa ettirildiği söylenmektedir. Bu tarihi yapı "Suruç Kaymakamlığı tarafından 1996 yılında büyük çapta onarılmıştır.

Bu onarımda özgün yapısını kaybeden yapının; yedi basamakla çıkılan ve "Köşk Minare" denilen minaresi silindirik kaide üzerine altıgen kesitli altı sütunun taşıdığı bir kubbe ile örtülüdür.

(271) Ahmed-i Bican Camii

(271-a) Yatırtepe Köyü Konik Kulaanlı Evleri

ŞEYH MÜSLÜM TÜRBESİ (ZİYARET KÖYÜ ŞEYH MÜSLÜM KÜLLİYESİ)

Suruç ilçesinin 5 km güneydoğusunda yer alan cami, iki türbe, minare vb. çeşitli birimlerden oluşan bir yapı topluluğudur. Ziyaret ilçesinde doğan ve orada vefat eden tasavvuf büyüklerinden Na'me es-Seruci oğlu Şeyh Müslüm Efendi adına yaptırılmıştır. Şeyh Müslüm Efendi 1168 yılında vefat etmiştir. İnşa kitabesi bulunmayan yapının camii, zaviye tekke ile birlikte 1168-1169 yılında inşa edildiği kabul görmektedir. Kitabesine göre; türbesi 1538(H.945)'de Şeyh Muhammed oğlu Şeyh Hasan tarafından yaptırılmıştır. Yapı 1867 (H.1284) yılında onarım görmüştür. Birçok hastalık için şifaya vesile olduğuna inanılan türbe, daha çok çocuğu olmayan kadınlar ve akıl sağlığını yitirenlerin getirildiği bir ziyaretgâhtır.

(272) Şeyh Müslüm Türbesi

(273) Şeyh Müslüm Türbesi İçten Görünüm

11 NİSAN BELDESİ (ALİGÖR)

Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun 45. km.sinde, Suruç ilçesine 5 km uzaklıkta, ilçenin kuzeyinde yer alan bir yerleşim birimidir. Eski adı Ekili'dir. Bu beldeden 1940 yıllarda MÖ 8. yüzyıla tarihlendirilen bir stel bulunmuştur. Bu stel halen Anadolu Medeniyetler Müzesindedir. Uzun yıllar ulaşım yolları üzerinde olması nedeniyle gelişmiş ve nüfusu artmıştır. Ancak yeni yapılan otoyolun beldenin dışından geçmesi nedeniyle Aligör önemini yitirmiştir.

VİRANŞEHİR İLÇEMİZ

(274) Tella (Dikmeler)

Şanlıurfa merkez ilçesine 91 km uzaklıkta olan ilçenin 2016 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 189.174 kişidir. İlçenin doğusunda Kızıltepe, kuzeydoğusunda Derik, Mazıdağı (Mardin), kuzeyinde Çınar, Diyarbakır, batısında Şanlıurfa, kuzeybatısında Siverek, güneyde Ceylanpınar, güneybatısında Harran yer almaktadır. İlçe 5.498 km²'lik yüzölçümüne sahip olup, idari yapı olarak; 1 belediye ve 144 mahalleden oluşur.

Viranşehir-Şanlıurfa Karayolunun 6. km'sinden kuzeye sapılarak 16 km'lik asfalt yol ile Eyyubnebi Köyüne ulaşılır. Burada; Hz. Eyyub Peygamberin, eşi Hz. Rahime'nin ve Hz. Elyasa Peygamberin türbeleri bulunmaktadır. Viranşehir ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Viranşehir'in geniş ve verimli bir ovaya sahip olması, tarım sektörünü geliştirmiş ve Karacadağ eteklerinde bulunan verimli meralar ise hayvancılığın gelişmesini sağlayarak ilçenin geçim kaynağını tarım ve hayvancılığa yöneltmiştir.

Hurri-Mitanni, Hitit, Asur, Med-Pers ve Keldani hâkimiyetlerini gören ilçe, MÖ 331'de Makedonya imparatorluğuna, MÖ 163'te de Roma idaresine girmiştir. Bizans İmparatorluğunun ilk dönemlerinde Tella (Tepe) olarak tanınıyordu, sonra İmparator Konstantin tarafından bazı şehirlerin adları değiştirildi. İlçeye de Konstantina adı verildi. 640 yılında Şam ordusu tarafından fethedilmiş ve Tell-Muzin adını almıştır.

Sonraki dönemlerde yine Araplar tarafından Tell-Mavzen ve Tell-Mavzelath isimleri de kullanılmıştır. 660 yılında Emeviler, 750 de Hamdaniler ve Abbasiler arasında el değiştiren Viranşehir, Türkmenler tarafından son kez kurulmuş ve Ören şehir adını almıştır. Ancak 1258'de Hülagu ve 1400 yılında da Timur tarafından yağma ve tahrip edilen yöre 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılarak, 1792'den sonra Mardin'e, 1924 yılında da Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir.

TELLA MARTYRIONU (Dikmeler)

Eski Paşalar Okulu'nun batısında bulunur. Hristiyanlık dönemi yapılarının önemli örneklerindendir. Sekizgen planlı(Oktagonal) olan yapının 4.-5. yüzyıllarda bir Azizin anısına Martyrion olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir. Tamamı 8 adet olan dikmelerden bu güne sadece bir tanesi gelebilmiştir. Kalıntılar arasında bulunan çok sayıdaki mozaik tanesinden yapının zengin mozaik süslemeli olduğu anlaşılmaktadır.

İBRAHİM PAŞA KONAĞI

İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Paşa Konağı ve Paşalar Okulu olarak da bilinen yapı uzun yıllar eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır. 1923'ten 1940'lı yılların sonuna doğru eğitim ve öğretimin yürütüldüğü bu tarihi yapı, 1970 yıllarından itibaren kaderine terk edilmiştir. 2000 yılında özel idare tarafından korunmaya alınmış olan yapı, restore edilmiştir. Bugün İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

(275) İbrahim Paşa Konağı

EYYUBNEBİ BELDESİ

(276) Eyyub Peygamber Türbesi

Urfa-Mardin karayolunun 85 km'sinden sola sapan 16 km'lik asfalt yolun sonunda (Şanlıurfa'ya 101 km.) Eyyüpnebi Beldesi'ne varılır. Burada; Hz. Eyyûb'un ve eşi Hz. Rahme'nin türbeleri ile Hz. Eyyûb'u görmeye gelen Hz. Elyesa Peygamberin makamı, Hz. Eyyûb'un güneşlenirken sırtını dayadığı taş bulunmaktadır.

Hz. Eyyub'u görmeye gelen Hz. Elyesa (a.s.) Peygamberin türbeleri bulunmaktadır. Bu beldenin 400 yıldan beri Eyyüpnebi adıyla anıldığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Bağdat seferi sırasında bu köye uğrayarak mezarları ziyaret eden Osmanlı padişahı **4. Murat**, çevredeki 17 köyün gelirini bu türbelerin bakımı için vakfetmiştir. Yüzlerce yıldır bilhassa dini bayramlarda ve arife günlerinde bu mezarlar binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Efsaneye göre, Hz.

(277) Elyesa Peygamber Türbesi

(278) Rahime Hatun Türbesi

Eyyub'un otururken sırtını dayadığına inanılan büyük bir bazalt taş ise, "**Sabır Taşı**" olarak bilinir ve ziyaret edilir.

KAPLICALAR

KARAALİ KAPLICALARI

Şanlıurfa'nın 40 km. güneydoğusunda bulunan Karaali Köyü'ndeki sıcak su kaplıcası, pamuk sulama amacıyla yapılan sondaj esnasında tesadüfen bulunmuştur. Yapılan etütler sonucunda bölgede 90.000 dekarlık bir alanın sıcak su rezervini kapsadığı tespit edilmiştir. Kaplıca Otel Tesisleri ve Kapalı Havuz Tesisleri İl Özel İdaresi tarafından yapılmış olup 34 odalı 68 yataklıdır. 150.000 m³/saat sıcak su kapasitelidir. 1997 yılında hizmete açılmıştır. 54 daireden oluşan bir apart otel de Şubat 2000 'de hizmete açılmıştır. 49-55 derecedeki sıcak suyun, sinir sistemi, eklem, cilt, dolaşım ve benzeri hastalıklar için şifa özelliği taşıdığı tespit edilmiştir. Karaali Kaplıcaları, kaplıca turizmi dışında seracılık amaçlı da kullanılmaktadır.

(279) Karaali Kaplıca Tesisleri

(279-a) Karaali Kaplıca Tesisleri

GAP

(280) Atatürk Barajı

Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir. Proje alanı Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili kapsamaktadır (Şanlıurfa, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak).

1970'lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980'lerde çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Kalkınma programı, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktadır. Su Kaynakları Programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmüştür. Toplam maliyeti 32 milyar ABD doları olan Proje'nin, Enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 MW olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi öngörülmektedir. Bu çerçevede 15 baraj tamamlanmış, GAP Bölgesi'nde 2008 yılı itibarıyla Fırat ve Dicle havzasında toplam 272 bin 972 hk alan sulamaya açılmıştır. Yani, sulama yatırımlarının ancak yüzde 15'i gerçekleştirilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda da ifade edildiği gibi, GAP çalışmaları devam etmektedir. GAP projesi, artık, sadece enerji ve sulama yatırımlarından oluşan bir altyapı projesi olarak değil, yeni kurulacak kalkınma ajanslarının ortak işbirliği platformundan da yararlanarak yerel girişimleri harekete geçiren entegre bir bölgesel gelişme programı olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda, modern sulama tekniklerinin uygulanması, ulaşım ve konut altyapısının tamamlanması, rekabetçi ürün türlerine geçiş, pazarlama olanaklarının genişletilmesi, insan kaynakları ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi, doğal ve kültürel dokunun değerlendirilmesi gibi ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeyi kolaylaştırıcı yeni politikalar uygulanarak bölgenin rekabet güdününün desteklenmesi hedeflenmektedir.

ŞANLIURFA GAP ULUSLARARASI HAVAALANI

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde yapımına 9 Mayıs 1998 tarihinde başlanan GAP Uluslararası Havalimanı 16 Temmuz 2007 tarihinde hizmete girmiştir. 4 kilometrelik pisti ile Türkiye'nin en uzun pistine sahip Havalimanı olma özelliğini taşıyan Şanlıurfa GAP Uluslararası Havaalanı, iç ve dış hat olarak hizmet vermektedir. Aslında, ağır kargo uçaklarının iniş ve kalkışına dahi imkân sağlayacak şekilde inşa edilen ve genişliği 45 metreyi bulan pistin yanı sıra havaalanında, tüm ihtiyaçlara cevap verilebilecek düzeyde altyapı ve destek birimleri bulunmaktadır. 12.000 m² bir alana kurulu olan havaalanı terminal binası, 2.5 milyon yolcu kapasiteli iç-dış hat terminal binası, ısı güç merkezi, kaza yangın binası, garaj, gümrük-emniyet binası, akaryakıt tesisleri ve diğer destek binalarından oluşmaktadır. 825 rakımlı havaalı şehir merkezinden 35 km. uzaklıktadır.

(281) Gap Uluslararası Havaalanı

(281-a) Gap Uluslararası Havaalanı

URFA TÜNELLERİ

Şanlıurfa tünelleri, dünyanın en uzun kapalı alan sulama tünelleridir. Beton kaplamalı 2 adet tünelden oluşmaktadır ve her birinin iç çapı 7,62 m ve uzunluğu 26,4 km.dir. ATATÜRK BARAJI gölünden alınan $328 \text{ m}^3/\text{sn.}$ su Urfa-Harran Ovası'na aktarılarak 476.374 hektar alanın sulanması sağlanmaktadır. Tüneller, Atatürk Barajı Gölü'nden saniyede 328 m^3 suyun alınmasını sağlayacaktır. Urfa-Harran Ovası'nın sulama tünel çıkışından itibaren 4km.'lik isale kanalından sonra yapılan Şanlıurfa Hidroelektrik Santralinde elektrik üretimi için kullanılacaktır. 50 MW gücündeki santral, tamamlandığında yılda 124 GWH elektrik üretecektir. Su, enerji santralinden sonra ikiye ayrılacaktır. Şanlıurfa ana kanalı yaklaşık 50.000 hektarlık, Harran ana kanalı ise, 100.000 hektarlık araziye cazibeyle sulayacaktır. Bu iki kanalın sulayacağı arazi, tarihsel olarak "Yukarı Mezopotamya" olarak bilinen bölgenin en verimli kısmıdır.

(282) Tünel Çıkış Ağızı

TARIM ŞEHİRİ URFA

Toprak ve insan buluşmasının 12.000 yıllık tanığı...

Bu topraklarda doğup gelişen ve zirveye ulaşan sayısız medeniyetin beşiği...

Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölgenin yüzyıllarca parlayan tek yıldızı...

Buğdayın anavatanı...

GAP'ın başkenti...

Türkiye'nin ikinci büyük tahıl ambarı...

(283) Buğday Tarlaları

Topraklarının bereketini Fırat'ın suları ile taçlandıran Şanlıurfa, Mezopotamya'nın en önemli kenti Şanlıurfa, 19.020 km² yüzölçümü ile GAP'ta en geniş yüzey alanlarına sahip bir il olarak konumunu korumaya devam etmektedir. İlin toplam tarım alanı Türkiye tarım alanının % 4,9'u, GAP bölgesi tarım alanının ise % 42,4'ünü oluşturmaktadır. İlde toprak işlemeye elverişli olan arazi 1.036.040 hektardır. Bu alan, ilin toplam arazi varlığının % 55,75'ini oluşturmaktadır. Şanlıurfa, birinci sınıf arazi varlığı oranı bakımından Adana'dan sonra Türkiye'nin ikinci ilidir.

Tarımı, hayvancılığı, dağları, ovaları, Atatürk Barajı ve Ceylanpınar Tarım İşletmesi ile önemli bir potansiyele sahip olan Şanlıurfa ülke tarımına yön vermeye devam ediyor.

Kılcal Damarlar gibi Harran Topraklarını boydan boya saran ve suya hasreti bitiren GAP ve Atatürk Barajı...

Hayatın, umudun, başarının adı...

Kalkınmanın, ilerlemenin, yükselmenin hareket noktası...

Topyekun tarımsal kalkınmanın vazgeçilmez temel unsuru...

ATATÜRK BARAJI

(284) Türkiye'nin En Büyük Barajı Atatürk Barajı

Şanlıurfa ilinin sınırları içerisinde yer alan Atatürk Barajı, Türkiye'nin en büyük barajıdır. Dünyanın en büyük altıncı kaya dolgu barajı olan Atatürk Barajı, ülkemizin sulama ve hidroelektrik enerji üretimi için şimdiye kadar inşa edilmiş en büyük eserdir.

Atatürk Barajı ile gem vurulan Fırat'ın coşkun suları şimdi Harran, Suruç, Viranşehir ovalarına hayat vermektedir.. Harran Ovası, Şanlıurfa'nın en önemli ovalarından birisidir. Ortalama yüksekliği 375 m olan Harran Ovası Şanlıurfa'nın en alçak ovasıdır. Harran Ovası arazi tasnifi yapılmış 225.109 hektar alanı kaplamaktadır. Ovanın % 80'inde toprak derinliği 150 cm'den daha fazladır. Genellikle arazinin eğimi sulamaya elverişli ve genel eğim % 0-2 arasında değişmektedir. GAP projesi ile birlikte sulamaya açılan ovada ürün deseni değişmiş ve ülke tarımına yön verecek konuma gelmiştir. Bugün Harran Ovası'nda yılda iki ürün almak mümkündür.

Harran Ovasında Sulama Öncesi, Öngörülen ve Gerçekleşen Ürün Deseni (%)			
Ürün	Sulama Öncesi	Öngörülen	Gerçekleşen
Buğday	49.0	20.0	23.5
Arpa	20.0	3.2	2.5
Baklagiller	8.0	8.0	-
Pamuk	21.0	45.2	76.0
Sebze	2.0	9.1	3.5
Mısır (2.Ürün)	-	9.5	2.6
Yem Bitkileri	-	5.1	-
Meyve	-	8.3	-
Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü			

(285) Harran'da 2.Ürün Mısır

Türkiye'de Ege, Çukurova ve Antalya bölgelerinde pamuk tarımının geçmişi oldukça eski olmasına rağmen, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sulama olanaklarının gelişmesi ile bu bölgede üretim alanları artmış ve bölge pamuk üretiminde ön plana çıkmıştır. 2009 sezonunda toplam pamuk üretiminin %52'si Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Bölge içinde Şanlıurfa 188.650 hektar alan ekimi ve 1.819.000 ton üretim ile Türkiye pamuk

(286) Harran'da Pamuk

üretiminin yaklaşık %54'ünü oluşturmaktadır.

Buğdayın anavatanı olan Şanlıurfa 1.442.884 ton üretimiyle ülke buğdayının % 8' ini karşılamaktadır.

(287) Harran'da Buğday

Arpa, nohut, mercimek gibi ürünlerin yanı sıra meyvecilik ve sebzeçilikte de ülke tarımına katkı sağlamaktadır.

(288) Harman Yeri

İlde yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler üzüm, nar, zeytin, erik, kaysı, elma, ceviz, badem ve fıstıktır. Özellikle fıstık yetiştiriciliğinde Şanlıurfa büyük bir potansiyele sahiptir.

(289) Fıstık Hasatı

(289-a) Dalında Fıstık

77.069 hektar alanda 15.780.408 adet meyve veren fıstık ağacı ile Şanlıurfa ülkemizde ilk sırada yer almaktadır. Bu sayı Türkiye'nin %51'lik oranını oluşturmaktadır. Toplamda 21.698 (2008'de) ton ürün elde edilen fıstıkta Şanlıurfa'nın önemi büyüktür.

(290) Türkiye Fıstığının % 51'i Urfa'da

Baharatın önemli bir yer tuttuğu Şanlıurfa mutfağında çiğköftenin özel bir yeri bulunmaktadır. Çiğköftenin en önemli malzemesi olan isot, GAP'la birlikte başlayan sulama sonucunda üretimi giderek artan bir ürün haline gelmiştir. 18,900 dekar alanda ekilmekte olan isot yıllık üretimi 76.885 tondur.

(291) Isot

Son yıllarda Şanlıurfa'da seracılık giderek yaygınlaşan bir üretim biçimi olmaya devam etmektedir. Harran Ovası'nın tam ortasından çıkan termal suyu ile Karaali bölgesi, seracılığın merkezi olmaya adaydır.

(292) Serada Yetişen Isot

Şanlıurfa'nın kuzeyinde birçok yükseltiye sahip dağ ve tepeler yer alır. Bu dağlardan en önemlisi sönmüş bir volkanik dağ olan Karacadağ'dır. Bu yüzden Şanlıurfa'da hayvancılık genelde meraya dayalıdır. Hayvan ırkları içinde yerli ırklar önemli oranda olduğundan birim hayvan başına verim düşüktür. Küçükbaş hayvancılık ön plana çıkmakta ve ivesi ırkı bölge şartlarına uyum göstermektedir.

(293) Urfa İvesi Irkı Koyun

Ancak Safkan Arap atı yetiştiriciliğinde ise Urfa ülkesindeki mevcudun %60' ına sahiptir. 2007 yılında; 2360 adedi pedigri olan (soy kütüğü bellidir) 3500 adet safkan Arap atına sahip Şanlıurfa'da ayrıca 391 safkan İngiliz atı pedigri olarak yetiştirilmektedir.

(294) Safkan Arab Atı

Şanlıurfa'nın güneydoğusunda yer alan ve 1.761.261 dekar arazi varlığı ile azımsanmayacak bir alan kaplayan Ceylanpınar Tarım İşletmesi, Türkiye'nin en büyük tarım işletmesidir.

(295) Ceylanpınar Üretim Çiftliğinde Ceylanlar

1943 yılında Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde kurulan ve ülkenin umudu haline gelen Ceylanpınar Tarım İşletmesi doğu-batı istikametindeki boyu 80 km. güney-kuzey istikametindeki eni ise 40 km'dir. TİGEM arazilerinin % 47'sini teşkil eden Ceylanpınar Tarım İşletmesi; mevcut arazi varlığı ile Şanlıurfa'nın % 9,3'ünü, GAP ile sulanacak arazilerin ise % 4,5'ini teşkil etmektedir. Tarımı ve hayvancılığı, dağları ve ovaları, Atatürk Barajı ve TİGEM'i ile hiçbir zaman önemini kaybetmeyecek olan Şanlıurfa bugün olduğu gibi gelecekte de GAP'ın ve ülkenin tarımsal potansiyeline katkı sağlamaya devam edecektir.

Şanlıurfa'nın geleceği; tarım, tarıma dayalı sanayi ve turizmdir...

TARIMA DAYALI HEDİYELİK ÜRÜNLER

(296) Kurutulmuş Ürünler

URFA MUTFAĞI

(Kaynak: Urfa'da Pişer Bize de Düşer-Urfa Mutfağı/Halil SORAN-Munise YETKİN SORAN/Alfa Yayınları/İstanbul/2009)

URFA MUTFAĞI HAKKINDA ÖZET BİLGİLER

Mutfak kültürü geçmişten geleceğe aktararak gelen en zengin kültürel mirasımızdır. Bir ülkenin, bir coğrafyanın veya bir yörenin mutfak kültüründen bahsederken tarihin derinliklerine inerek beslendiği kaynaklardan da bahsetmek gerekir. Dünyanın ilk beş mutfağı içinde sayılan Türk mutfağı ve özelde Urfa mutfağı, mutfak kültürümüzün en önemli temel taşlarından biridir. Urfa mutfağı genelde dünyada, özelde Türkiye'de müstesna bir yere sahiptir. Urfa mutfağını böylesine müstesna hale getiren, sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikimidir. Şanlıurfa sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikimi ile dünya kültürel mirasına giren bir şehirdir. Dünya coğrafyasında kuruluş tarihi bilimsel olarak tespit edilemeyen birkaç şehirden biridir. Yani kuruluş tarihi kesin olarak tespit edilemeyen en eski şehirlerden biri... Neredeyse yapılan her yeni arkeolojik kazıda Urfa'nın tarihinin biraz daha eski olduğuna dair deliller elde ediliyor. Görülen o ki zaman ile-ri doğru gittikçe Urfa'nın tarihi eskiye doğru gitmektedir.

(297) Hz.İbrahim'in Tenceresi

Urfa mutfağında; Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Süryani, Ermeni, Yezidi, Türk, Arap, Kürt vb. her millettten ve her kültürden izler bulabilirsiniz. "Tırt", "Çıkıfte", "Keşkek", "Yahudi Kıftesi", "Şıllık", "Kübü Lebeni", "Borani" bunlara en güzel örnektir. İnsan, hayatını yemekle devam ettirmek mecburiyetindedir. İnsanın var oluşuyla birlikte insan boğazı da var olmuştur. Onun için Urfa yemek kültürünün tarihi, Urfa tarihi kadar eskidir.

İnsanlık geliştikçe buna paralel olarak insan damak zevkini de geliştirmiştir. Urfa, dünya tarihinin yazılmasında kaynak teşkil ettiği gibi insanlığın damak zevkine, sofrasına, mutfağına da kaynaklık etmiştir. Sadeyağ, acı isot, bulgur, frenk suyu (domates salçası) Urfa mutfağının vazgeçilmezleridir. Baharat, un ve pirinç ikinci planda; sebze üçüncü planda kullanılır. Sebze yemek çeşitlerimiz sayıca çok olmasına rağmen Urfa mutfağında et ağırlıklı yemekler ile köfte ve kebab çeşitleri daha çok kullanılır.

Urfa mutfağına baktığımız zaman, bir sebzenin veya kesilen bir hayvanın her yerinin değerlendirildiğini görürüz. Örneğin bir bağ pencerin (pazı) yaprakları sarma, sarma yapmaya uygun olmayan parçalanmış yaprakları kavurma, sapından ise boranı yapılır. Bir oğlak veya kuzu kesilince etinden kavurma yapılır ve misafire ikram edilirken; kellesi ve ayaklarından “Kelle-Paça”; karnından

“Kırk Kat” veya “Karın Dolması”; bağırsağından “Mimbar”, iç yağından “Lıklıkı”, ciğerinden “Ciğer Kebabı”, dalağından “Dalak Dolması”, derisinden “Tuluk”, “Post”, “Kürk” vb. yapılır.

Urfa mutfağında, yemekleri genelde kadınlar yapar, yani mutfak kadınlara aittir. Evde yapılan kebab çeşitlerini ve misafir için yoğrulan çiğköfteyi ise çoğunlukla erkekler yapar. Bazen erkekler kendi aralarında, bayanlar olmadan bağa veya dağa giderler. Bu durumda haliyle yemeği ve tatlıyı erkekler yapar. Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren annelerinin eli altında çalışarak her türlü ev işlerinin

yanında yemek malzemesini hazırlama, servis yapma, sofrayı düzenini oluşturma, misafir ağırlama ve en önemlisi sofrada adabını öğrenirler. Ramazanda iftar yemekleri hazırlanırken oruçlu anneler yemeğin tadını, pişme kıvamını çocuklara tattırarak ayarlarlar. Kız çocukları için böylece küçük yaşlardan itibaren kalite kontrol, diğer bir deyişle uzmanlık görevi başlamış olur.

(298) Kırk Kat

(299) Mimbar

Urfa mutfağında yemek pişirirken tuz, şeker, yağ, su ve diğer malzemelerin ölçüleri el ayarı göz kararı metodu ile yapılır. Ölçü ayarı anlatılırken hep “yetecek kadar”, “yeterince”, “göz kararı” ifadesini kullanırlar. Ölçü aleti olarak kullanılan kaşık, kâse, bardak, sahan vb. mutfak gereçlerinin ebatları farklılık gösterdiği için el ve göz yordamının kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Örneğin: 1 yemek kaşığı salça, kaşığın ve salçanın çeşidine göre 25 gr ile 75 gr arasında değişebilmekte, kaşığın az ya da çok doldurulması, salçanın katılığı, salçanın cinsi (ev salçası veya konserve salçası), ekşiliği, tuzu ölçüyü etkiler. Biberin acılığı veya tuzluluk oranı; tencerenin bakır, çelik, düdüklü tencere olması; ocağın hızlı veya yavaş olması, tencerenin ağzının açık veya kapalı olması da ciddi şekilde sonuca etki eder.

(300) Borani

Yemekte o kadar çok etken var ki malzemeden doğramaya, tencereden ocağa, pişiriciden damak zevkine kadar hepsinin rolü bulunmaktadır. Tüm bu değişkenleri hesaba katarak yemeği hazırlamak elbette ki tecrübe ister, ustalık ister. Kısacası yemek yapmak bir sanattır. Bu bakımdan net ölçü vermek kesin çözüm değildir. Pişirici yaklaşık ölçüleri ve nerede nasıl yapacağını bilmeli, işin inceliğini, damak zevkine uyarlamayı tecrübeyle elde etmelidir.

(301) Söğülme

(302) Ciğer Kebabı

ÇORBALARDAN SEÇKİLER

Ayran Şorbası, Büşürük Şorbası, Etli Lebenı, Kübü Lebenı (et-siz), Lebenı, Pıtpıt Aşı, Sarı Şorba, Kabırğa Suyı Şorba, Şöşbe-rek, Paça, Çırış Şorbası, Çırış Şorbası, Terbiyeli Şorba, Tavıh Suyı Şorba, Kübü Lebenı (etli), Kurut Şorbası, Malhuta, Hamırlı (Ka-şığa Binen).

KABIRĞA SUYI ŞORBA

Malzeme

4 su bardağı kabur-ga tiridi (et haşlama suyu), 2 su bardağı su, 3 çorba kaşığı un, 1 adet yumurta, 1 adet limon, 300 gr koyun yoğurdu, 1 el kadar tırnaklı ek-mek, 1 cay barda-ğı sadeyağ, 1 çorba kaşığı nane, 1 çorba kaşığı isot.

(303) Kabırğa Suyı Şorba

MALHUTA

Malzeme

5 litre su, 3 su bar-dağı kırmızı, mer-cimek, 1 su bardağı pilavlık bulgur, 1 su bardağı ev şehriyesi, 1,5 çorba kaşığı tuz, 2 adet orta boy so-ğan, 1,5 cay bardağı sadeyağ

(304) Malhuta

ET YEMEKLERİ

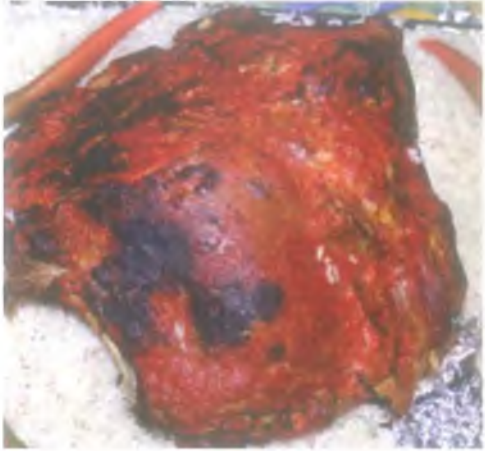
Beyın Tava, Ciger Yahni, Kızartma, Çöz, Kabırğa, Kelle, Kıymalı Yımırta, Sını Darahlığı, Sac Kavurması, Kuş Dolması, Miftahi Tas Kebabı, Sıhma, Tavıh Dolması, Kuzı Dolma, Kapama, Paşa Kebabı, Yoğurtlu Et Kavurması, Zevzir Kavurması, Tırıt, Zığzığ, Boyın Dolması, But Sarması, Tavıhlı Kabırğa, Pırzola, Terbiyeli Pırzola, Ciger Kavurma,

KABIRĞA

Malzeme

2 adet kuzu kaburga-sı, 3 çorba kaşığı domates, salçası, 1 su bardağı sadeyağ.

İç malzeme: 1 çay bardağı iç badem, 3 su bardağı pirinç, 1 çay kaşığı karabiber, 2 çorba kaşığı hapsir, 1 çay bardağı Urfa fıstığı, 1 çorba kaşığı tuz.

(305) Kabırğa

Sos: 1 çorba kaşığı domates salçası, 7 su bardağı su.

SINI DARAHLIĞI

Malzeme

1,5 kg pırzolalık et, 3 çorba kaşığı sadeyağ, 2 adet büyük boy kuru soğan, 4-5 adet taze kırmızı isot (varsa), 2 çorba kaşığı, domates salçası, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı tarçın, 2 tatlı kaşığı tuz.

(306) Sını Darahlığı

MİFTAHİ TAS KEBABİ

Malzeme

1 kg kuzu eti, 300 gr arpacık soğan, 1 çorba kaşığı tuz, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay bardağı su, 250 gr kuyruk yağı, 10-12 sap yeşil soğan, 1 demet maydanoz, 1 kahve fincanı nar pekmezi.

(307) Miftahi Tas Kebabı

(307-a) Tirit

TİRİT

Malzeme

750 gr kuzu eti, 100 gr kuzu kuyruğu, 2 parça ilikli olan kemik, 1 çorba kaşığı tuz, 1 çorba kaşığı sarıkök (zerdecal), 6 diş sarımsak, 1/2 kg koyun yoğurdu, 6 adet acık ekmek, 2 adet limon.

BUT SARMASI

Malzeme

1 kg kuzu but eti, 100 gr kuyruk, Yeteri kadar diş karanfil, 1 çorba kaşığı Urfa fıstığı, 1 baş sarımsak, 3 çorba kaşığı sadeyağ, 2 çorba kaşığı domates salçası, 1 tatlı kaşığı tuz.

(307-b) But Sarması

SEBZE VE BAKLİYATLAR

Arap Tavası, Patates Aşı, Çağala Aşı, Bamya Tavası, Çölmek, Çağala Otırtması, Bamya, Balcan Fırenk Kavurması, Balcan Otırtması, Bütün Balcan, Çöp Kebabı (Saplama), Datlı Bamya, Dorğama, Elma Aşı, Erik Aşı, Helep Müsekke'e'sı (Helep Otırtması), İncaz Tavası, Fırenk Tavası, Helep Tavası, Kabah İçi Kavurması, Kabah Otırtması, İsoT Çölmegı, Karnıyarık, Kazan Kebabı, Keme Boranısı, Keme Kavurması, Kemeli Tas Kebabı, Kenger Aşı, Kış Kabağı Aşı, Kıymalı Söğülme, Kömeç Kavurması, Müsekke'e, Pakla Aşı, Pakla Boranısı, Pencere Kavurması, Pencere Boranısı, Pencere Sapı Kavurması, Samırsak Aşı, Soğan Aşı (Soğan Tavası-Kışa Aşı), Söğülme, Sacbastı (Saca Basma), Su Kabağı, Tepsi Kebabı, Fırenklı Yımırta, Yarpız Aşı, Eşkıly Yahni (Soğan Yahnisi veya Kıfteli Yahni), Bahçaçı Kebabı, Hıttı Bastırması, Keşkek, Basalla, Pırpırım Aşı, Yımırtalı Patates Kavurması, Fırenk Aşı, Tezze Fasulye, Kuru Fasulye, Pür Lezzet, Pencere Aşı, Has Dolması,

PENCER BORANISI

Malzeme

1/2 su bardağı nohut, 750 gr pazı(pencer) sapı, (1300 gr kadar yapraklı

pazının sapı), 1/2 kg kuzu eti, 4 corba kaşığı sadeyağ, 1/2 su bardağı börülce, 1 corba kaşığı tuz, 1 tatlı kaşığı domates salçası, 5-6 diş sarımsak, 1/2 kg koyun yoğurdu, 1 tabak (350 gr kadar)

(307-c) Pencere Boranısı

ÇAĞALA AŞI

Malzeme

1/2 kg parça kuzu eti, 1 kg çağla, 3 çorba kaşığı sadeyağ, 4 çay kaşığı tuz, 5-6 diş sarımsak.

Çağala: (Amygdalus communis) Badem ağacının henüz olgunlaşmamış yeşil meyvesi.

(308) Çağala Aşı

BAMYA TAVASI

Malzeme

750 gr bamya, 3 adet kuru soğan, 1/2 kg orta yağlı kıyma, 1 çorba kaşığı domates salçası, 1 çay kaşığı tarcın, 1/2 cay kaşığı karabiber, 2 kg domates, 1 çorba kaşığı tuz, 2 çorba kaşığı sadeyağ.

(309) Bamya Tavası

İSOT ÇÖLMEĞİ

Malzeme

3-4 adet ekşi nar, 3 adet kuru soğan, 2 kg kırmızıbiber, 1/2 kg yağsız tarafından, parça et (kuzu veya koyun), 2 adet domates, 150 gr sadeyağ, 1 çorba kaşığı tuz.

(310) Isot Çölmeği

Biber çömleğini, çarşı fırınlarının tadını vermemekle beraber, evde yapmak da mümkündür. O zaman çömleğin içine konulan malzemeler bir tencereye konulur, ateşe verilir. 30 dakika piştikten sonra bir tepsiye aktararak fırına sürülür. Suyunu çekinceye kadar orta ateşte pişirilir. Evde pişirilecekse 2 su bardağı yerine 1 su bardağı su koymak daha uygundur.

KAZAN KEBABI

Malzeme

1 adet büyük boy soğan, 1/2 kg kıyma et(kuzu veya koyun), 2 çorba kaşığı domates salçası, 1 tatlı kaşığı tuz, 1 cay kaşığı tarcın, 1/2 cay kaşığı karabiber, 6 adet orta büyüklükte (1 kg) patlıcan, 2 çorba kaşığı sadeyağ.

(310-a) Kazan Kebabı

KIYMALI SÖĞÜLME

Malzeme

1 kg yağsız kıyma et (kuzu veya koyun), 250 gr sadeyağ, 1 çorba kaşığı tuz, 6 adet büyük boy patlıcan

4-5 diş sarımsak. Pazara yetişinceye kadar gördüğü ezilme ve sıkılmalarından “vareste” olan patlıcanları ancak tarlasında bulmak mümkündür. Onun için “bahçecilerin” özel misafirlerine en makbul ikramları “sögülme”dir. Kıymalı olup olmaması önemli değildir. “Bahçeci söğümesi” yememiş olan “sögülme”nin lezzetini tam olarak bilemez.

(310-b) Kıymalı Sögülme

PİLAVLAR

Tavıhlı Pilav, Ağ Burğul Aşı, Bademli Pilav, Balcanlı Burğul Aşı, Beyaz Pilav, Buhara Pilavı (Mığırılı veya Pırçıklı Pilav), Cigerli Burğul Aşı, Duvahlı Pilav, Etli Nohutlu Burğul Aşı, Fırenkli Burğul Aşı, Fırık Aşı, Gezve Pilavı, Kemeli Burğul Aşı, Kervan Aşı, (Kırık Mecmekli Burğul Aşı), Paklalı Burğul Aşı, Müceddeleli Burğul Aşı, (Bütün Mecmekli veya Hesbeli Burğul Aşı), Meyhana Pilavı, Kuzı İçı, Sebzeli Burğul Aşı, Üzlemeli Pilav, Tas Kebabı, Şe’reli Burğul Aşı, Şe’reli Pilav, Tavıhlı Burğul Aşı, Etli Nohutlu Fırık Aşı, Tavıhlı Fırık Aşı, Etli Nohutlu Pilav.

BADEMLİ PİLAV

Malzeme

2 su bardağı iç badem, 1 çorba kaşığı sadeyağ, 1/2 kg yağsız kıyma, 1 su bardağı su, 1 tatlı kaşığı tuz, 1 cay kaşığı karabiber.

Pilav için: 1 çay bardağı sadeyağ 3 su bardağı pirinç, 1 tatlı kaşığı tuz

(311) Bademli Pilav

(312) Buhara Pilavı

BUHARA PİLAVI

(Mığırılı veya Pırçıklı Pilav)

Malzeme

1/2 kg parça et (kuzu veya koyun), 1 su bardağı nohut, 1 çorba kaşığı tuz, 1 kg yerli ve sarı havuç

150 gr (1,5 cay bardağı), sadeyağ, 750 gr pirinç(önceden 15-20 dakika ıslatılmış).

KEBAPLAR

Soğanlı Tepsi Kebabı, Balcanlı Kebab, Ciger Kebabı, Yoğurtlu Kebab, Elmalı Kebab, Fırenklı Kebab, Haşhaş Kebabı, Kemeli Kebab, Kıyma Kebab, Patatesli Kebab, Soğanlı Kebab, Tıke Kebabı,

KEMELİ KEBAP

Malzeme

1 kg az yağlı et ,(koyun veya kuzu) ,1,5 kg keme, 2 tatlı kaşığı tuz ,10 adet yeşil soğan ,1 demet maydanoz ,Mangal, kömür ve kebab şişleri

(318) Kemeli Kebab

(319) Balcanlı Kebab

BALCANLI KEBAP

Malzeme

1 kg yağlı et ,(koyun veya kuzu) ,10 adet (3 kg) eğri olmayan düzgün, iri ve uzun patlıcan 2 tatlı kaşığı tuz, mangal, kömür ve kebab şişleri

FIRENKLI KEBAP

Malzeme

1 kg az yağlı et (koyun veya kuzu), 2 kg orta büyüklükte Domates ,2 tatlı kaşığı tuz ,12 adet yeşil soğan ,1 demet maydanoz ,1-2 adet limon ,Mangal, kömür ve kebab şişleri

(320) Fırenklı Kebab

HAŞHAŞ KEBABI**Malzeme**

1,5 kg az yağlı kuzu eti (boşluk kısmından) ,10 adet yeşil soğan ,1 demet maydanoz, 1 adet limon, 2 tatlı kaşığı tuz, Mangal, kömür ve kebab şiş-leri

(320-a) Haşhaş Kebabı

YOĞIRTLI KEBAP**Malzeme**

1,5 kg az yağlı et (koyun veya kuzu) ,150 gr sadeyağ , 3 adet tırnaklı ekmek ,1 kase et suyu ,1 kg koyun yoğurdu ,1 çorba kaşığı isot, tuz

(320-b) Yoğirtli Kebab

TIKE KEBABI**Malzeme**

1,5 kg yağsız kuzu eti (bel veya bonfile eti) ,250 gr kuyruk yağı ,1 adet büyük boy soğan ,1 çorba kaşığı tarcın ,1 çay kaşığı karabiber ,1 çorba kaşığı tuz ,1 çay bardağı domates salçası ,10 adet yeşil soğan ,1 demet maydanoz ,1 çay bardağı isot ,2 adet limon ,Mangal, kömür ve kebab şişleri

(320-c) Tike Kebabı değişik

KÖFTELER

Aya Kiftesi, Basma Kiftesi (İki Parmak), Çıkıfte, Dolmalık Kifte, Eşkıllık Kifte, Fırenk Kifte, İçli Kifte (Kıymalı Aya Kiftesi), Kemeli Kifte, Kıyma, Lıklık, Kübab, Mecmekli Kifte, Tırtıllık Kifte, Yağlı Kifte, Yahudi Kiftesi (Masluka), Yımırtalı Kifte, Yuvalah, Boranı Kiftesi, Nohıtlık Kifte (İçli), Sını Kiftesi, Nohıtlık Kifte,

AYA KIFTESİ

Malzeme

200 gr kara et (yağı, siniri alınmış etten yapılan kıyma), 1 kg köftelik bulgur, 150 gr isot, 2 tatlı kaşığı tuz, 2 adet orta boy soğan, 1 çay bardağı un, 2,5 su bardağı sıvı yağ. (İçli), Sını Kiftesi, Nohıtlık Kifte,

(321) Aya Kiftesi

(322) Çıkıfte

ÇIKIFTE

Malzeme

240 gr dovulmuş kara et (yağı siniri alınmış et), 1 adet (120 gr) kuru soğan, 3 diş sarımsak, 120 gr yeşil soğan, 1 demet maydanoz, 120 gr isot, Tuz, 1 çay kaşığı tarcın, 300 gr su, 300 gr köftelik bulgur, 1 çorba kaşığı (40 gr), domates salçası, bir tutam karabiber

DOLMALI KIFTE

Malzeme

300 gr kuru soğan, 1/2 kg orta yağlı koyun kıyması, 100 gr ceviz içi, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı alat (yenibahar), 3 tatlı kaşığı tuz, 400 gr kara et (dövülerek, macun haline gelmiş yağ, siniri alınmış et), 1 kg köfte-lik bulgur, 150 gr isot, 1 çay bardağı un.

(323) Dolmalık Kifte

İÇLİ KIFTE (KIYMALI AYA KIFTESİ)

Malzeme

1/2 kg koyun kıyması, 100 gr ceviz içi ,1 tatlı kaşığı tuz, 1 cay kaşığı yenibahar, 1/2 cay kaşığı karanfil. 1 adet orta boy soğan, 200 gr dövülmüş kara et, 1 kg köftelik bulgur, 150 gr isot, 1 çorba kaşığı tuz, 1 çay bardağı un. 1/2 litre sıvı yağ.

(323-a) İçli Kifte

(323-b) Yahudi Kiftesi (Masluka)

YAHUDI KIFTESİ (MASLUKA)

Malzeme

750 gr ciriş, 1 çorba kaşığı isot, 1 çay kaşığı tuz. 1/2 kg kıyma et, 1 tatlı kaşığı domates salçası, 1 cay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı tarçın, 1 çay kaşığı tuz, 1 tatlı kaşığı isot, 1 adet orta boy kuru soğan, yarım bağ maydanoz. Malzemelerin içine, ayrıca bir çay bardağı köftelik bulgur da konulabilir. 3 çorba kaşığı sadeyağ, 1 çorba kaşığı domates salçası.

HAMUR İŞLERİ

Ağzı Açık, Ağzı Yumış, Bazlamaç, Behsimet, Bışe, Hitap, Lehme-
cun (Kıymalı), Kıymalı Semsek, Külinçe, Mecmek Unı Ekmegi,
Pendırlı Ekmek (Acılı), Pendırlı Ekmek (Şekerli), Pendırlı Sem-
sek, Sac Semseği, Şekerli Semsek, Yağlı Döğmeç, Dorğamaç,
Döğmeç, Ekmek Aşı, Eşkılı Yımırta, Yağlı Pendır Döğmeci, Şe-
kerli Kehke, Haşhaş Kehke, Behsimet Kehke,

AĞZI AÇIK

Malzeme

10 su bardağı un, 1 su barda-
ğı yoğurt, 1 tatlı kaşığı tuz,
1 çorba kaşığı sadeyağ. 3
adet orta boy kuru soğan, 1
kg yağsız kıyma (koyun, veya
kuzu), 4 çorba kaşığı isot, 2
çorba kaşığı domates salçası,
2 adet yumurta, 1 su bardağı
un, 1 tatlı kaşığı tuz, 1 çay
kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı
karanfil 1 çay kaşığı tarçın,
3,5 su bardağı sıvı yağ.

(324) Ağzı Açık

AĞZI YUMIŞ

Malzeme

1 kg un, 100 gr yoğurt, 1 çor-
ba kaşığı sadeyağ, 1 çay ka-
şığı tuz. 750 gr yağsız kıyma,
(koyun veya kuzu), 1 çay bar-
dağı sadeyağ, 1 tatlı kaşığı
tuz, 1 çay kaşığı karabiber.
3,5 su bardağı sıvı yağ.

(325) Ağzı Yumış

LEHMECUN (KIYMALI)**Malzeme**

1 kg kuru soğan, 3 adet domates, 3 çay bardağı isot, 1 çorba kaşığı tuz, 1 çay kaşığı tarçın 1/2 çay kaşığı karabiber, 1 çorba kaşığı domates salçası, 750 gr orta yağlı kıyma et (koyun veya kuzu).

(326) Lehmeçun (Kıymalı)

(326-a) Kıymalı Semsek

KIYMALI SEMSEK**Malzeme**

1 kg un, 1 çorba kaşığı sade yağ, 1 çay kaşığı tuz. 1 adet büyük boy, kuru soğan, 1/2 kg kıyma et (koyun veya kuzu), 1/2 demet maydanoz, 1 tatlı kaşığı tuz, arzuya bağlı tarçın veya karabiber, sıvı yağ.

YAĞLI PENDİR DÖGMECİ**Malzeme**

300 gr Urfa peyniri, 1 kg domates, 1/2 bağ pırpırım (yabani semizotu), 300 gr kuru soğan, 1 demet maydanoz, 4 adet kuru ekmek (yufka ekmek), 150 gr isot.

(326-b) Yağlı Pendir Döğmeci

SALATALAR

Bostana, Eşkılı Salata, Has (Marul) Cacığı, Hiyar Cacığı, Patates Bostanası, Yımirta Bostanası, Zeytun Bostanası, Paşa Salatası, Fırenk Suyı Bostana, Lolaz Dürmıgı, Eşkılı, Çoban Salata, Pakla Bostanası, Sıhtışor, Bahçaçı Bostanası,

BOSTANA

Malzeme

4 adet olgun kırmızı domates, 1 adet orta boy kuru soğan, 2 adet yeşilbiber, 1/2 demet maydanoz, 1/2 kahve fincanı nar pekmezi, 1 adet limonun suyu, 3 çay kaşığı tuz.

(327) Bostana

(328) Yımirta Bostanası

YIMIRTA BOSTANASI

Malzeme

5-6 adet yeşil soğan, 1/2 demet maydanoz, 10 adet yumurta, 1 tatlı kaşığı tuz, 1 çorba kaşığı isot.

PAŞA SALATASI

Malzeme

1 adet orta boy patlıcan, 1 çay bardağı sıvıyağ, 3 adet orta boy domates, 3-4 adet orta boy biber, 1 adet orta boy kuru soğan, 1 çay kaşığı karabiberle tarçın, 1 tatlı kaşığı tuz.

(329) Paşa Salatası

(329-a) Lolaz Dürmıgı

LOLAZ DÜRMİGİ

Malzeme

1 kg lolaz (kuru börülce), 1 çay bardağı isot, 1 çorba kaşığı tuz, 1 tabak zerzevat. 1 adet küçük turp, 100 gr yeşil soğan, 1 demet maydanoz, 6-7 dal herdel(hardal), 6-7 dal nane.

TATLILAR

Arap Şıllığı (Fekir Şıllığı-Cemile), Balcan Reçeli, 'Eşir Aşı, Bastıh Kavurması, Çekçek Kavurması, Bastıh, Çekçek, Daş Ekmegi, Harbıl Hurması (Harbıl Datlısı veya Hurma Datlısı), Haytalya, Hırtlevık(Sarğılı Burma-Sarğılı Burma), Kebbat Reçeli, Kedayıf, Kedayıf Sarması, Demır Datlısı, Kesme, Ketmer, Kuymah, Küncılı Akıt, Kıрма Kedayıf, Mehellebye, Leppık, İncir Reçeli, Mehellebyeli Ketmer, Nışe Helvası, Pendırlı Helva, Palıza, Bekmezli Yımırta, Sucıh, Südlü, Şıllık, Şıre Bulamacı, Teh Palızası, Un Bulamacı, Zerde, Yoğırt Datlısı, Zıngıl, Kara Bekmez, Gün Bekmezi, Karlamaç, Kadı Benı, Koruh Şurubu, Küncılı Helva, Pendır Datlısı, Cevizli Lokum, Tel Helvası, Paklava, Cevız Reçeli, Nuska, Ezme, Tut Kavurması, Hurma Kavurması.

'EŞİR AŞI

Malzeme

1/2 kg dövme, 200 gr nohut, 100 gr fasulye, 50 gr lolaz (kuru börülce), 100 gr kuru bakla, 50 gr pirinç 1 kg İzmir üzümü, 1/2 kg pekmez, 1400 gr şeker, 300 gr iç ceviz, 200 gr küncü (susam), 250 gr kuru incir, 100 gr Urfa fıstığı, 50 gr kuru kayısı, 50 gr badem, 50 gr fındık.

(330) 'Eşir Aşı

(331) Kedayıf

KEDAYIF

Malzeme

300 gr şeker, 1 su bardağı su, 1 dilim limonun suyu, 1/2 kg (tuzsuz), Urfa peyniri, 350 gr kadayıf teli, 1 tatlı kaşığı pekmez, 1 su bardağı (200 gr) sadeyağ, 2 adet kadayıf tepsi.

KESME

Malzeme

40 kg üzüm, 1,5 kg pirinç(-veya pilavlık bulgur), 2 su bardağı buğday nişastası, 2 su bardağı un, 1 çorba kaşığı tarçın, 1 tatlı kaşığı karabiber, 1 tatlı kaşığı alat (yeni-bahar), 1/2 çay kaşığı karanfil, 2 avuç havara, 1 demet südlüğü.

(332) Kesme

(333) Küncü Akıt

KÜNCİLİ AKIT

Malzeme

2 su bardağı susam, 1 su bardağı gün pekmezi, 1/2 çay bardağı toz şeker, 100 gr iç ceviz.

PENDİRLİ HELVA

Malzeme

1,5 su bardağı sadeyağ, 4 su bardağı un, 1 su bardağı su, 2,5 su bardağı şeker, 400 gr tuzsuz Urfa peyniri

(333-a) Pendirli Helva

PALIZA

Malzeme

(333-b) Palıza

1 su bardağı buğday nişastası, 3 su bardağı toz şeker, 0,5 çay kaşığı kırmızı ruh.

Kırmızı Ruhu: Kırmızı renk veren bir çeşit şeker boyası.

(333-c) Şıllık

ŞILLIK

Malzeme

5 su bardağı un, bir tutam tuz, 1 su bardağı süt, 9 su bardağı su. 750 gr dövülmüş iç ceviz, 1 tatlı kaşığı tarçın, 1 çay bardağı şeker 4 su bardağı şeker, 4 su bardağı su, 1 dilim limon suyu, 1 tatlı kaşığı sadeyağ. 100 gr kuyruk

DİĞER TÜRLER

Bıyambalı, İsot Reçeli, Buğda Hedıgı, Hedık (Nohıt Hedıgı), Kay-
ğanah, Kurut, Mıkla, Pakla Hedıgı, Fırenk Suyı, Yoğirtlı Yımırta,
Nar Bekmezi, Kavurğa, Şe're, Kuru isot,

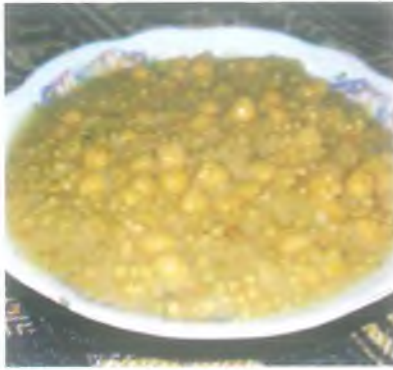
İSOT REÇELİ

Malzeme

50 kg taze kırmızı isot (Urfa biberi), 1 su bardağı zeytin-
yağı, 1 çay bardağı tuz.

(334) Isot Reçeli

(335) Hedik (Nohıt Hedıgı)

HEDİK (NOHİT HEDİGİ)

Malzeme

2 su bardağı nohut, 1,5 su
bardağı buğday, tuz, karabi-
ber.

KURU İSOT

Kırmızı Urfa isodu alınır. Doğranmadan önce yıkanır. Çünkü doğ-
randıktan sonra yıkamada isodun acısı gittiği gibi, kuruduktan
sonra ağızdaki lezzeti de farklılaşır. İyi bir usta, isodu yediği
vakit, doğrandıktan sonra yıkandığını rahatlıkla anlayabilir.
İsotlar yıkandıktan sonra sapı ve tohumları ayıklanarak altı-yedi
parçaya bölünür. Temiz bir bez üzerine ince bir kat serilerek
güneş altında kurumaya bırakılır. Beton ve toprak zemin üze-
rine serilmemesi uygundur. Güneşin şiddetine bağlı olarak 2-3
gün geçtikten sonra karartmak amacıyla üzeri naylon bir ör-
tüyle örtülür veya 60x100 santim ebadındaki naylon torbalara
konularak ağzı bağlanır. Güneş altında bırakılır. Böylece hava
almaması ve terlemesi sağlanır. Bir yandan terletilerek kendi

öz suyuna güneşin vurmasıyla karartılması amaçlanır. Günlerce torbaya koyup çıkararak renginin koyulaşması gerçekleştirilir. Ancak bu torbalama işlemleri esnasında isodun ekşitilmemesi, hatta kurtlanmaması gerekmektedir. Karartacağım diye isodun kalitesini bozmak çok yanlıştır. Kaldı ki koyu renkli fakat siyah olmayan isot daha makbuldür. Çünkü zorlamalarla yapılan karartmada mutlaka isodun kalitesi bozulmaktadır. En iyi isot güneşin altında kendi kendine koyulaşan isottur. İsotlar iyice kuruduktan sonra, dövülerek veya büyük robot ya da mikserlerde çekilerek iri elek veya ince kalbur ile elenir. Elenen isot iri olmamalı fakat toz gibi veya un gibi de olmamalıdır. Kurutulan bu isot bir yıl boyunca köftenin birçok çeşidinde kullanıldığı gibi, bazı yemeklerin içine konur veya yanında kullanılır. Urfa'da biber isot derler. İsot denince biberin her çeşidi anlaşılır; yani tazesı kuruşu hepsine isot denir. Ancak bu isot, Urfa'ya has olan isottur. Zamanımızda ulaşım kolaylaştı, pazarlama gelişti. Artık bir yerde yetişen ya da üretilen herhangi bir şey dünyanın her yerine rahatlıkla ulaştırılabiliyor. Bugün Urfa'da da Türkiye'nin birçok yerinden gelen biberi bulmak mümkündür. Hâlbuki Urfa isodunun tadı çok farklıdır. İçerdiği maddeler ve şeker oranı diğer biberlere benzemez. İşlenmesi de diğerlerine göre oldukça zordur. Dışarıdan gelen biberlerin kurutulmasından elde edilen isot, çiğköftenin tadını bozmaktadır. Bu bakımdan isot denilince Urfa isodu akla gelmelidir. Eskiden ilkel usullerle kurutulan isot, artık isot fabrikalarında el değmeden, fırınlama sistemiyle kurutulmaktadır. Bu iyi gelişmeye rağmen, isot fabrikaları, kalitede standardı henüz yakalayabilmiş değillerdir. Ciddi bir laboratuvar ve ehil bir eksperle bu işin üstesinden gelineceği günü beklemek durumundayız...

(336) Kuru Isot

RAKAMLARLA URFA

- Şanlıurfa 18.765 km²'lik alanı ile Türkiye'nin 7. , Nüfus bakımından ise 9. büyük ilidir.
- Şanlıurfa "ekilen" tarım arazisinde 898.160 hektar ile Türkiye'de 2. sırada yer almaktadır.
- Şanlıurfa ilinin merkezde 3 ilçe olmak üzere toplam 13 ilçesi, 14 belediyesi, 1402 mahallesi bulunmaktadır.

İlçelere Göre Belediye, Mahalle, Bucak, Köy ve Mezra Sayıları					
İlçeler	Belediye Sayısı	Mahalle Sayısı	Bucak Sayısı	Köy Sayısı	Mezra Sayısı
MERKEZ	1	0	0	0	0
AKÇAKALE	1	115	0	0	0
BİRECİK	1	82	0	0	0
BOZOVA	1	88	0	0	0
CEYLANPINAR	1	49	0	0	0
HALFETİ	1	45	0	0	0
HARRAN	1	111	0	0	0
HİLVAN	1	70	0	0	0
SİVEREK	1	177	0	0	0
SURUÇ	1	96	0	0	0
VİRANŞEHİR	1	144	0	0	0
HALİLİYE	1	169	0	0	0
KARAKÖPRÜ	1	100	0	0	0
EYYÜBİYE	1	156	0	0	0
TOPLAM	14	1.402	0	0	1.416

NÜFUS

İLİN YILLARA GÖRE NÜFUS YAPISI			
Yıl	İl Nüfusu	İl Yıllık Artış Hızı	Türkiye Nüfusu
1927	207.487		13.648.270
1935	229.614	%10,66	16.158.018
1940	245.398	%6,87	17.820.950
1945	263.855	%7,52	18.790.174
1950	298.394	%13,09	20.947.188
1955	348.199	%16,69	24.064.763
1960	401.919	%15,42	27.754.820
1965	450.798	%12,16	31.391.421
1970	538.131	%19,37	35.605.176
1975	597.277	%10,99	40.347.719
1980	602.736	%0,91	44.736.957
1985	795.034	%31,90	50.664.458
1990	1.001.455	%25,96	56.473.035
1997	1.311.334	%30,90	63.745.000
2000	1.443.422	%10.07	67.803.927
2007	1.523.099	%5.55	70.586.256
2008	1.574.224	%3,302	71.517.100
2009	1.613.737	%2,479	72.561.312
2011	1.716.254	%3,1	74.724.269
2012	1.762.075	% 3	75.627.384
2015	1.892.230	%7,4	78.741.053
2016	1.940.627	%2,55	79.841.871

2016 YILI ŞANLIURFA İLÇE BELEDİYE VE KÖY NÜFUSLARI

İLÇELERE GÖRE İL/İLÇE MERKEZİ ve BELDE/KÖY NÜFUSU 2016			
	TOPLAM		
Şanlıurfa	Toplam	Erkek	Kadın
Akçakale	105.132	53.331	51.801
Birecik	93.668	46.690	46.978
Bozova	54.641	27.227	27.414
Ceylanpınar	84.727	42.580	42.147
Eyyübiye	372.134	187.710	184.424
Halfeti	38.294	18.591	19.703
Haliliye	369.082	185.330	183.752
Harran	83.072	41.466	41.606
Hilvan	44.562	23.799	20.763
Karaköprü	153.685	77.800	75.885
Siverek	250.100	126.637	123.463
Suruç	102.356	51.702	50.654
Viranşehir	189.174	94.075	95.099
Toplam	1.940.627	976.938	963.689

2016 yılı Aralık ayı sonu itibarı ile Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı'na göre Şanlıurfa'nın;

- 2015 yılına göre 2016 yılında toplam nüfus 48.307 kişi artarak 1.940.627 kişi,
- 2016 yılında nüfus artış hızı % 2,5'dir.
- Şanlıurfa, Türkiye'de, nüfus büyüklüğü bakımından 9 uncu sıradadır.
- Şanlıurfa, GAP Bölgesinde nüfusun %22,5'ine sahiptir. Gaziantep ilinden sonra bölgenin ikinci en büyük nüfusuna sahiptir.

SAĞLIK TESİSLERİ

Yataklı Sağlık Kurumları

İlimizde 11 Devlet Hastanesi, 2 Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 1 Üniversite Araştırma ve Uygulama Hastanesi ve 5 özel hastane, Sağlık Bakanlığı'na bağlı 13 olmak üzere; toplam 19 yataklı sağlık kurumu hizmet vermektedir.

İlimizde Sağlık Bakanlığı'na bağlı 13 yataklı sağlık kurumunun mevcut yatak sayısı 2.627'dir.

Yataklı sağlık tesisleri ve yatak kapasiteleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir:

Kuruluşun Adı	Yatak Sayısı
Şanlıurfa Eğitim Araştırma Hastanesi	800
Şanlıurfa Mehmet Akif İnan Araştırma Hastanesi	802
Şanlıurfa Balıklıgöl Devlet Hastanesi	182
Akçakale Devlet Hastanesi	100
Birecik Devlet Hastanesi	100
Ceylanpınar Devlet Hastanesi	60
Harran Devlet Hastanesi	40
Hilvan Devlet Hastanesi	50
Siverek Devlet Hastanesi	200
Suruç Devlet Hastanesi	50
Viranşehir Devlet Hastanesi	200
Bozova Devlet Hastanesi	18
Halfeti Devlet Hastanesi	25
Harran Üniv. Arş. Hastanesi	664
Özel Şanmed Hastanesi	117
Özel Acedemia Hastanesi	84
Özel Meydan Hastanesi	86
Metrolife Hastanesi	110
Özel Urfa Lotus Hastanesi	75
TOPLAM	3.763

• İlimizde 2016 yılı TÜİK nüfusuna göre 1 yatağa düşen nüfus sayısı 516'dır.

PERSONEL DURUMU

Sağlık Bakanlığı 2016 yılı sonu itibarı ile (kadrolu ve sözleşmeli) personel sayısı 6.330 iken 2017 yılı ilk 6 ay sonu itibarıyla 7.105 olmuştur.

Sağlık Bakanlığına Bağlı Personelin Unvanlarına Göre Dağılımı:
Uzman hekim sayısı 855, pratisyen hekim sayısı 857, diş hekimi sayısı 186, hemşire ve ebe sayısı 2.782 ve 2.425 diğer personel olmak üzere toplam 7.105 personel görev yapmaktadır.

ŞANLIURFA İLİ YILLARA GÖRE SAĞLIK TESİS SAYILARI

Tesisin Adı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Devlet Hastanesi	13	13	13	13	13	13	11	11
Eğitim ve Araştırma Hastanesi	1	1	1	1	1	1	2	2
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	1	2	2	4	4	5	1	1+1
Verem Savaş Dispanseri	3	3	3	3	3	3	3	3
A.Ç.S/A.P.Merkezi	4	4	4	4	4	4	4	4
Halk Sağlığı Lab.	1	1	1	1	1	1	1	1
Sağlık Evi	39	41	41	40	40	40	40	38
Aile Sağlığı Merkezi	116	123	128	133	142	147	161	166
Harran Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi	1	1	1	1	1	1	1	1
Özel Tıp Merkezi ve Dal Merkezi	32	36	47	60	53	49	31	9
Özel Hastane	2	4	5	5	5	7	4	5

SAĞLIK EVLERİ

İlimizde 40 adet olan sağlık evlerinden binası kullanılmaz atıl durumda bulunan, sağlık personeli olmayan veya bulunduğu bölgede sağlık ocağı olan 80 adet sağlık evi 04.05.2010 tarih ve 22802 sayılı Sağlık Bakanlığı kararı ile kapatılmıştır. Mevcut 38 sağlık evinden 1 adet sağlık evinin sağlık personeli bulunmaktadır.

EĞİTİM

İlimize 29.265 norm kadro ayrılmış olmasına rağmen 24.856 öğretmen mevcut olup 4.409 öğretmene daha ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca 483 öğretmenin ataması da yapılmış ancak henüz göreve başlama süreci devam etmektedir. Bu öğretmenlerimiz de göreve başladığında net olarak öğretmen ihtiyacımız 3.926 ya düşmüş olacaktır.

OKUL TÜRÜ	OKUL SAYISI			DERSLİK SAYISI			ÖĞRENCİ SAYISI		
	RESMİ	ÖZEL	TOPLAM (RESMİ+ÖZEL)	RESMİ	ÖZEL	TOPLAM (RESMİ+ÖZEL)	RESMİ	ÖZEL	TOPLAM (RESMİ+ÖZEL)
OKUL ÖNCESİ (BAĞIMSIZ ANAOKULU VE OKUL / KURUM BÜNYESİNDEKİ ANASINIFLARI)	876	37	913	1.464	135	1.599	39.734	864	40.598
İLKOKUL VE ORTAOKUL	1.947	28	1.975	12.173	385	12.558	421.816	4.076	425.892
ORTAÖĞRETİM	197	36	233	4.126	537	4.663	100.752	11.870	112.622
AÇIK ORTAOKUL VE LİSE	0	0	0	0	0	0	0	0	44.232
GENEL TOPLAM	2.216	96	2.312	17.763	1.057	18.820	562.302	16.810	623.344

*Anaokulu ve Anasınıfı verileri birlikte alınmış ve MEB dışı okul öncesi verileri de dahil edilmiştir.

*Bütün veriler 14.06.2017 tarihli Bakanlığın Resmi (Meis) İstatistiki verileridir.

*Toplam okul sayısında anasınıfı olan okullar düşülmüştür.

İlimizde 2.312 tane okul, 18.820 derslik ve 579.112 (açık ortaokul ve lise hariç) öğrenci bulunmakta olup derslik başına ortalama 30,77 öğrenci düşmektedir.

YÜKSEKÖĞRETİM

HARRAN ÜNİVERSİTESİ 28/09/2017 tarihi itibarıyla							
Birim Adı	I. Öğretim			II. Öğretim			Genel Toplam
	E.	K.	Top.	E.	K.	Top.	
Fakülteler	5.357	5.362	10.719	1.249	840	2.080	12.808
Yüksekokullar	395	340	735	-	-	-	735
Enstitüler	1.966	853	2.819	-	-	-	2.819
M.Y.O	4.428	2.182	6.610	1.426	576	2.002	8.612
Toplam	12.146	8.737	20.883	2.675	1.416	4.082	24.974

25 Kasım 1992 tarihinde kurulan Harran Üniversitesi; bugün 13 fakülte, 5 yüksekokul, 11 meslek yüksekokulu, 3 enstitü, 14 araştırma ve uygulama merkezi ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

SPOR TESİSLERİMİZ

- 1- GAP Vadisi Sporcu Antrenman ve Kamp Tesisleri (Şanlıurfa Spor Kulübüne tahsis edildi.)
- 2- 11 Nisan Stadyumu (30.000 kişilik)
- 3- Şanlıurfa Spor Salonu (5.000 kişilik)
- 4- 11 Nisan Spor Kompleksi Reşit KÖYLÜ Sentetik Çim Saha
- 5- 11 Nisan Spor Kompleksi 1 Nolu Tenis Kortu
- 6- 11 Nisan Spor Kompleksi 2 Nolu Tenis Kortu
- 7- 11 Nisan Spor Kompleksi Antrenman Tenis Kortu
- 8- 11 Nisan Spor Kompleksi Portatif Yüzme Havuzu
- 9- Bahçelievler Gençlik Merkezi
- 10- Yenişehir Gençlik Merkezi
- 11- Karaköprü Gençlik Merkezi
- 12- İpekyol Gençlik Merkezi
- 13- Ahmet Yesevi Çadır Gençlik Merkezi
- 14- Karaköprü Çadır Gençlik Merkezi
- 15- Bağlarbaşı Gençlik Merkezi
- 16- Eyyübiye Spor Salonu
- 17- Akçakale Spor Salonu
- 18- Akçakale Yarı Olimpik Yüzme Havuzu (Büyükşehir Belediyesiye Tahsisli)
- 19- Akçakale İlçe Stadı (Sentetik Çim Saha)
- 20- Birecik Spor Salonu
- 21- Birecik Saadettin Miyase Bilgin Gençlik Merkezi
- 22- Birecik İlçe Stadı (Doğal Çim) (Birecik Belediyesine tahsisli)
- 23- Birecik Sentetik Çim Saha
- 24- Bozova Sentetik Çim Saha
- 25- Ceylanpınar Spor Salonu
- 26- Ceylanpınar İlçe Stadı (Sentetik Çim Saha)
- 27- Halfeti Gençlik Merkezi
- 28- Halfeti Sentetik Çim Saha
- 29- Harran Sentetik Çim Saha
- 30- Harran Spor Salonu
- 31- Hilvan İlçe Stadı (Sentetik Çim Saha)
- 32- Hilvan Spor Salonu
- 33- Hilvan Gençlik Merkezi
- 34- Hilvan Yarı Olimpik Yüzme Havuzu 300m² (Büyükşehir Belediyesiye Tahsisli)
- 35- Hilvan Yüzme Havuzu 150m² (Büyükşehir Belediyesiye Tahsisli)
- 36- Siverek Fırfır TÜYSÜZ İlçe Stadı (Siverek Belediyesine tahsisli)
- 37- Siverek Spor Salonu
- 38- Siverek Eyyüp Cenap GÜLPINAR Gençlik Merkezi
- 39- Siverek Sentetik Çim Saha
- 40- Siverek Yarı Olimpik Yüzme Havuzu (Büyükşehir Belediyesiye Tahsisli)
- 41- Suruç İlçe Stadı (Sentetik Çim Saha)
- 42- Suruç Spor Salonu

- 43- Suruç Yarı Olimpik Yüzme Havuzu (Büyükşehir Belediyesi-ne Tahsisli)
- 44- Suruç Gençlik Merkezi
- 45- Viranşehir ilçe Stadı(Sentetik Çim Saha)
- 46- Viranşehir Spor Salonu
- 47- Viranşehir Yarı Olimpik Yüzme Havuzu (Büyükşehir Belediyesine Tahsisli)
- 48- Viranşehir Gençlik Merkezi
- 49- Viranşehir Sentetik Çim Sahası

SANAYİ

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ	
Kuruluş tarihi	1989
Alanı(Hektar)	1.713
Parsel Sayısı	569
Boş Parsel Sayısı	129
Üretimdeki Tesis Sayısı	323
İnşaat Safhasında Tesis	49
Proje Safhasında Tesis	51
Fabrika Sayısı	273
Mevcut İstihdam (kişi)	15.900

Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi; ülkemiz sanayisinin güçlenmesi ve kalkınması noktasında gerek ilimize gerekse bölgemize katkıda bulunmak amacıyla Bakanlar Kurulunun 15.07.1976 tarih ve 7/12207 sayılı kararı ile kurulmasına karar verilmiştir. Bakanlar Kurulunun bu kararı 23.07.1976 tarihinde 15655 sayılı Resmi Gazete’de yayınlarak yürürlüğe girmiştir. Bölgemiz 1989 yılı yatırım programına alınmış olup 05.01.1991 tarihinde müteşebbis heyetimiz çalışmalarına başlayarak şehir merkezine 17 km. mesafede bölgemizin temellerini atmıştır. Kurulum aşamasında 220 ha. alana sahip olan bölgemiz şu anda Hükümetimizin ve müteşebbis heyetimizin yoğun çalışması sanayicilerimizin desteği sonucunda 1.713,02 ha alana çıkarılmıştır.

Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesinin mevcut alanı 1.713 hektar olup sanayi parsellerine tekabül eden alan ise 982 hektardır.

Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi 1.kısım, 2.kısım, ilave alan (doğu ve batı) olmak üzere 4 bileşenden oluşmaktadır.

ŞANLIURFA-OSB	TOPLAM ALAN (HEKTAR)	SANAYİ ALANI (HEKTAR)	PARSEL SAYISI
1.KISIM	377,82	242,68	236
2.KISIM	800,00	431,36	217
İLAVE ALAN (DOĞU VE BATI)	535,00	308,83	116 (42+74)
TOPLAM	1.713,02	982,87	569

SEKTÖREL BAZDA SANAYİ TESİSLERİ

323 adet parselde 273 adet firmamızın sektörel dağılımında (323 tesis) 145 adet tekstil-giyim-deri ürünleri İmalatı ilk sırada gelmektedir. Tekstil sektöründe önde gelen firmalar Rubenis İplik, Özak Tekstil, Karbel Konfeksiyon ve Karahan Tekstil'dir.

Sektörel dağılımlar şöyledir:

Tekstil-Giyim-Deri: 145

Gıda-Tarımsal : 64

Kimya-Plastik : 30

Metal-Makine-İnşaat: 24

Elektrik-Elektronik: 11

Mobilya: 7

Medikal: 2

Otomotiv: 1

Diğer: 39

HEDEFLERİMİZ

- Altyapısı tamamlanmış OSB
- Bölgemizde 50.000 istihdam
- Bölgemizde üretilen ürünlerimizle 2023'de 1 milyar \$ ihracat rakamını yakalamak

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ

Adı	Faaliyete Başladığı Yıl	Toplam İşyeri Sayısı	Doluluk Oranı	Mevcut İstih- dam
Evren Sanayi Sitesi	1984	1000	100%	3000
Birecik Sanayi Sitesi	1996	202	94%	950
Siverek San- ayi Sitesi	1985	100	100%	500
Suruç Sanayi Sitesi	1984	105	85%	270
TOPLAM	-	1.407		4.720

DIŞ TİCARET

2016	142.347,67
2017 (ilk 9 Ay)	95.681,08

GIDA TARIM ve HAYVANCILIK

Şanlıurfa tarımsal yönden önemli toprak kaynaklarına sahiptir. 11.543.200 dekar tarım alanıdır. Şu anda ilimizde sulanan alan 3.908.030 dekar'dır.

İlimiz arazi dağılımı bakımından Türkiye'deki toplam tarım alanının %4,9' una sahip olup, Konya ve Ankara'dan sonra üçüncü sıradadır.

İlimiz, buğday, arpa, kırmızı mercimek, nohut, antepfıstığı, yaş üzüm ve susam üretiminde önemli bir yere sahiptir. GAP ile birlikte sulu tarımın yaygınlaşması sonucu pamuk üretiminde büyük artışlar olmuştur. Son yıllarda seracılık ve örtü altı tarımda da önemli gelişmeler sağlanmıştır.

DSİ 15. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

2016 yılı sonu itibariyle:

SULAMA:

291.006 ha arazi sulamaya açılarak tamamı su kullanıcılar devredilmiştir.

ENERJİ:

2.452 MW Kurulu güç ile 6.038 GWh/yıl enerji üretimi sağlanmıştır.

TURİZM

Şanlıurfa'nın köklü tarihi geçmişi, coğrafi ve kültürel yapısı turizm yönünden önemli bir potansiyel taşımaktadır.

İlimizde Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisi merkez ilçelerimizde 11, diğer ilçelerimizde de 5 olmak üzere toplam 16 adettir. 16 tesisin 1.076 odası ve 2.149 adet yatak kapasitesi bulunmaktadır.

İlimizde bulunan belediye belgeli otel ve konaklama tesisleri ve Kamu Kurum misafirhaneleri ile toplamda 67 adet tesis, 1.731 adet oda ve 3.854 adet yatak bulunmaktadır.

İl Genelî Yatak ve Oda Kapasitesi:

Şanlıurfa'da;

TÜRÜ	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
Turizm İşletme Belgeli	3(5*lı), 1(4*lı), 7(3*lı), 1(1*lı), 4(ÖB'li) Toplam 16 İşletme	1.076	2.149
Belediye Belgeli	36 Otel, 11 Konuk Evi Toplam 47 İşletme	1.120	2.601
Misafirhane	20	611	1.253
TOPLAM	83	2.807	6.003
Yatırım İşletme Belgeli	Merkezde 1(5*lı), 1(3*lı), 1(Özel Kon. Tes.), 2(Butik Otel); İlçelerde 1 (4*lı), 1(3*lı) Toplam 7 İşletme	383	782

Toplam konaklama tesisi, yatak sayısı ve sahip olduğumuz turizm potansiyeli dikkate alındığında konaklama tesisi ve yatak sayısının artma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Şanlıurfa'da en çok ziyaret edilen yerler; Harran Örenyeri, Hz. İbrahim ve Hz. Eyüp Peygamber Makamları, Balıklıgöl, Şuayp Şehri, Soğmatar, Bazda Mağaraları, Ulucami, Gümrükhanı ve Çarmelik Kervansarayı'dır. Göbeklitepe, Atatürk Barajı Gölü ve Eski Halfeti de turistik yönden dikkat çekmeye başlamıştır.

Şanlıurfa ili genelinde 43 adet A grubu seyahat acentesi bulunmaktadır.

YILLAR İTİBARIYLA ŞANLIURFA'YA GELEN TURİST SAYILARI

YILLAR	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*	2017* (Ağustos sonu)
Yerli	397.283	420.202	459.493	565.210	736.834	623.638	646.502	516.342
Yabancı	31.700	36.646	34.997	62.347	69.302	52.375	44.296	34.700
TOPLAM	428.983	456.548	494.490	627.557	806.136	676.013	690.798	551.042

*İl Emniyet Müdürlüğü ve İl Jandarma Alay Komutanlığı verileri baz alınmıştır.

İlimize 2017 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla 516.342 yerli turist giriş yapmışken, 34.700 yabancı turist giriş yapmış olup toplamda 551.042 yerli ve yabancı turist ilimizi ziyaret etmiştir.

ULAŞIM**Şanlıurfa'ya Uçak Seferleri**

Türk Hava Yolları (THY) : İstanbul - Şanlıurfa gidiş dönüş (her gün üç uçak)

AnadoluJet : İstanbul - Şanlıurfa gidiş dönüş her gün 1 uçak (Sabiha Gökçen Havalimanı)

AnadoluJet : Ankara - Şanlıurfa gidiş dönüş haftada 4 gün 2 uçak 3 gün 1 uçak

Pegasus : İstanbul (Sabiha Gökçen Havaalanı) - Şanlıurfa gidiş dönüş (her gün) 1 uçak

Pegasus: İzmir-Şanlıurfa gidiş dönüş haftada 3 gün 1 uçak

Türkiye'nin her yerinden İstanbul ve Ankara aktarmalı olarak, her gün Şanlıurfa'ya gidiş dönüş yapılabilmektedir.

Karayolu

Karayolu ağının toplam uzunluğu **1.371** kilometredir. Bunun; **562** kilometresi devlet yolu, **663** kilometresi il yolu, **146** kilometresi ise otoyoludur.

Şehirlerarası Otobüs Firmaları

Şanlıurfa Astor	444 66 63
Urfa Hassoy	444 00 63
Şanlıurfa Seyahat	444 63 63
Urfa Cesur	444 44 63

İlçeler ve Şehir Merkezine Uzaklıkları

Şanlıurfa- Akçakale	: 52 km
Şanlıurfa-Birecik	: 80 km
Şanlıurfa-Bozova	: 38 km
Şanlıurfa-Ceylanpınar	: 140 km
Şanlıurfa-Halfeti	: 112 km
Şanlıurfa-Harran	: 48 km
Şanlıurfa-Hilvan	: 56 km
Şanlıurfa-Siverek	: 96 km
Şanlıurfa-Suruc	: 43 km
Şanlıurfa-Viranşehir	: 91 km

Komşu İller ve Uzaklıkları

Şanlıurfa-Adıyaman	: 109 km
Şanlıurfa-Diyarbakır	: 185 km
Şanlıurfa-Gaziantep	: 137 km
Şanlıurfa-Mardin	: 188 km

Bazı Şehirlere Göre Uzaklıkları

Şanlıurfa-Ankara	: 810 km
Şanlıurfa-İstanbul	: 1.263 km
Şanlıurfa-İzmir	: 1.243 km
Şanlıurfa-Antalya	: 898 km

SEYAHAT ACENTESİ - KONAKLAMA - YEME - İÇME

TURİZM İŞLETME BELGELİ SEYAHAT ACENTELERİ

Acentanın Adı	Grubu	İlçesi	Telefon No
Aldavet Turizm	A	Birecik	0532 563 18 35
Bahçeşehir Turizm	A	Karaköprü	0414 363 30 40
Balıklığöl Turizm	A	Haliliye	0414 313 95 00
Bonega Turizm	A	Haliliye	0414 312 25 54
Cem Göncü Turizm	A	Haliliye	0414 312 41 24
Didar Turizm	A	Eyyübiye	0414 215 85 86
Durer Turizm	A	Haliliye	0414 313 69 00
Es Sahra Turizm	A	Birecik	0414 652 10 70
Eyvan Turizm	A	Haliliye	0414 313 33 34
Ezel Turizm	A	Haliliye	0414 316 88 18
Felah Turizm	A	Eyyübiye	0414 216 23 23
Gap Turizm	A	Haliliye	0414 313 02 02
Gapjet International	A	Haliliye	0414 216 86 16
Göbeklitepe Turizm	A	Haliliye	0414 316 75 00
Hawk Tour Turizm	A	Haliliye	0414 315 17 28
Kaliru Turizm	A	Haliliye	0414 215 33 44
Kançul Turizm	A	Haliliye	0414 312 09 09
Mahmutoğlu Turizm	A	Haliliye	0414 312 28 81
Mezopotamya Tur	A	Eyyübiye	0414 217 02 17
Niyet Turizm	A	Birecik	0414 652 74 78
Ömer Şahin Turizm	A	Birecik	0532 467 19 50
Reha Turizm	A	Haliliye	0414 312 20 57
Secde Turizm	A	Eyyübiye	0414 215 88 00
Sesume Turizm	A	V.Şehir	0414 511 10 20
Source Turizm	A	Haliliye	0414 313 27 60
Şanlıurfa Turizm	A	Haliliye	0414 314 71 00
Şarktur Turizm	A	Haliliye	0414 215 00 65
Şimal Turizm	A	Haliliye	0505 656 34 32
Travel Aye&Fa Turizm	A	Haliliye	0414 312 22 00
Tur Center Turizm	A	Haliliye	0414 317 06 06
Yeni Kusay Turizm	A	Eyyübiye	0414 215 83 83
Aday Turizm	A Şb.	Haliliye	0414 315 23 25
Çiçek Turizm	A Şb.	Haliliye	0414 312 84 00
Eminler Turizm	A Şb.	Haliliye	0542 308 31 24
Felah Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 347 18 57
Gazi Tur Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 215 83 83
Göbeklitepe Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 215 41 44
Öz Alkış Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 215 25 00
Puan Tur Turizm	A Şb.	Siverek	0414 553 28 12
Raja Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 215 59 04
Salih Turizm	A Şb.	Haliliye	0414 215 12 72
Seyit Turizm	A Şb.	Eyyübiye	0414 215 15 12
Takva Turizm	A Şb.	Birecik	0414 652 30 88

Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri**Merkez**

Tesisin Adı	Sınıfı	İlçesi	İletişim No
El-Ruha Otel	5*	Eyyübiye	0414 215 44 11
Nevali Otel	5*	Haliliye	0414 318 80 00
Şanlıurfa Dedeman Otel	5*	Haliliye	0414 318 25 00
Hilton Garden Inn	4*	Eyyübiye	0414 318 50 00
Grand Urfa Oteli	3*	Haliliye	0414 313 13 11
Harran Oteli	3*	Haliliye	0414 313 28 60
Urfa Kilim Otel	3*	Haliliye	0414 313 90 90
Urfa Emirgan Oteli	1*	Eyyübiye	0414 216 30 30
Elçi Konağı	Özel KonTes.	Eyyübiye	0414 216 00 77
Manici Hotel&Narlı Ev	Özel KonTes.	Eyyübiye	0414 215 99 11
Türkmen Konağı	Özel KonTes.	Eyyübiye	0414 215 66 00

İlçe

Baziki Otel	3*	Bozova	0414 717 36 36
Hasan Çelebi Otel	3*	Siverek	0414 553 00 13
Siverek Otel	3*	Siverek	0414 552 32 32
Yükselhan Otel	3*	Viranşehir	0414 511 79 24
Kasr-ı Canan	Özel Kon.Tes.	Halfeti	0414 751 51 42

Diğer Turizm İşletme Belgeli Tesisler

Tesisin Adı	Sınıfı	İlçesi	İletişim No
Cevahir Konuk Evi	Özel Tesis	Eyyübiye	0414 215 93 77
Park Mirkelam 1(Kuzey)	(Mola Noktası)	Birecik	0414 625 10 52
Park Mirkelam 2(Güney)	(Mola Noktası)	Birecik	0414 625 10 52
Park Bedesten 1	(Mola Noktası)	Karaköprü	0535 528 28 10
Park Bedesten 2	(Mola Noktası)	Karaköprü	0535 528 28 10

Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri

Tesisin Adı	İletişim No
Ahranis Otel	0414 215 55 63
Akgöl Otel	0414 313 39 00
Aslanlı Otel	0414 215 30 20
Bakay Otel	0414 215 89 75
Beyzade Konak Otel	0414 216 35 35
Edessa City Otel	0414 215 50 94
Grand Urhay Otel	0414 215 40 40
Gül Palas Otel	0414 215 72 01
Gülizar Konukevi&Otel	0414 215 05 05
Harran Konukevi	0414 216 83 83
Hotel Güven	0414 215 17 00
Hotel Rabis	0414 216 95 95
İpek Palas Otel	0414 215 45 46
İstiklal Otel	0414 216 92 65
Karaali Kaplıcaları ve Otel Tesisleri	0414 256 70 03
Otel Cumhuriyet	0414 313 97 97
Otel Doğu	0414 215 12 28

Tesisin Adı	İletişim No
Şark Çırağan Konukevi	0414 318 08 12
Uğur Otel	0414 313 13 40
Yıldız Sarayı Konukevi	0414 216 60 60
Harran Üniversitesi Urfaevi Uygulama Oteli	0414 215 59 95
Turizm Otelcilik Meslek Lisesi Uygulama Oteli	0414 347 06 94

ETKİNLİKLERLE URFA

HALİL İBRAHİM BULUŞMALARI (ULUSLARARASI)

Uluslararası Halil İbrahim Buluşmaları üç büyük semavi dinin peygamberlerinin atası İbrahim Peygamber'in doğduğu yer olan Şanlıurfa'dan başlayıp bütün dünyaya ulaşacak, ülkeler arasında iyilik köprüleri kuracak ve bütün insanlığı onun engin zenginliğinde buluşturacak bir iyilik hareketi olarak başlatılmıştır. Uluslararası Halil İbrahim Buluşmaları'nın amacı; misafirperverlik, paylaşım, gönül genişliği, yardımseverlik, cömertlik, bereket vb. insani hasletlerin ışığında, Hazreti İbrahim'in binlerce yıl öncesinden günümüze açtığı yoldan giderek, onun ayak izlerini takip etmektir. Uluslararası Halil İbrahim Buluşmaları'nda, dünya üzerinde faaliyet gösteren bütün yardım kuruluşlarının Şanlıurfa'da bir araya gelerek, faaliyetlerini burada sergilemeleri, bilgi, birikim ve tecrübelerini paylaşmaları hedeflenmektedir. Buluşmalar kapsamında düzenlenen kongre, panel vb. etkinliklerle dayanışma, yardımlaşma, sevgi, hoşgörü gibi konular üzerinde verimli değerlendirmeler ve çalışmalar yapma imkânı doğmaktadır.

Tarih: Eylül/Ekim ayında düzenlenmektedir.

Düzenleyen Kurum/Kuruluş: Şanlıurfa Valiliği

İletişim : Şanlıurfa Valiliği

Adres : Şanlıurfa Valiliği-Atatürk Bulvarı

Telefon : +90 414 215 12 42

Faks : +90 414 215 12 43

E-Posta : info@halilibrahim.org

EYYUBNEBİ DÜNYA SABIR GÜNÜ

Sabrın sultanı olarak bilinen Hz. Eyyub'un sabır yönünü ön plana çıkartarak Viranşehir ilçemize bağlı Eyyubnebi'de düzenlenen bu etkinlik yıl içerisinde çeşitli afet, savaş trafik kazası, sağlık gibi nedenlerle musibetlere uğramasına rağmen sabırlı olma erdemliği gösteren yurt içi ve yurt dışında tespit edilen kişilerin davet edilerek, onlarla söyleşi yapılması ve topluma örnek olmalarının sağlanması amaçlanmaktadır.

Program çerçevesinde; yemek organizasyonları, şiir dinletileri, konserler, Hz.Eyyub Sabır Ödülü töreninin icrası gerçekleştirilmektedir.

Tarih : Mayıs Ayı içinde

Düzenleyen Kuruluş: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi,

İletişim: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi

Adres: Şanlıurfa Valiliği /Haliliye İlçesi /Şanlıurfa

Telefon : +90 414 313 16 34

ŞANLIURFA'NIN KURTULUŞU

Şanlıurfa'nın düşman işgalinde kurtuluşunun anılması ve buna paralel olarak özgürlük fikrinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi amacıyla her yıl ulusal düzeyde, düzenli olarak etkinlikler düzenlenmektedir. Yapılan etkinlikler arasında; Urfa kurtuluş savaşının canlandırılması, halk konserleri, folklor gösterileri, mehteran gösterisi, çevre illerden gelen gazilerin ağırlanması, paneller, sergiler, kurtuluş tiyatrosu ve müzikaller, Urfa konulu resim sergileri, tören geçidi sayılabilir.

Tarihi : 11 Nisan

Düzenleyen Kuruluş: Şanlıurfa Valiliği - Büyükşehir Belediyesi

İletişim : Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi/Haliliye İlçesi/Şanlıurfa

Telefon : +90 414 313 16 34

Faks : +90 414 312 41 14

E-Posta : nkaradag@sanliurfa.bel.tr

ÖNEMLİ WEB SİTELERİ

www.portalurfa.com

www.sanliurfa.gov.tr

www.urfakultur.gov.tr

www.sanliurfa.bel.tr

www.sutso.org.tr

www.gap.gov.tr

www.sured.org

ÖNEMLİ TELEFONLAR

Valilik	0414 313 18 43
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	0414 312 53 32
Şanlıurfa Müzesi	0414 313 15 88
Atatürk Barajı(DSI)	0414 721 21 06
Vali K.Gazezoglu Kült. Merk.	0414 215 68 48
ŞURKAV Kültür Merkezi	0414 215 65 27
Acil Sağlık Danışma	184
Belediye Beyaz Masa	153
Şanlıurfa Bölgesel Turist Reh. Odası(ŞURO)	0 551 241 23 23

FOTOĞRAFLAR

İBRAHİM H. KARACA

1, 2, 38, 40, 50, 50-a, 61, 62, 80-a, 81-a, 89-a, 89-b, 89-c, 93, 94, 97, 99-a, 100, 105, 106, 110, 112, 113, 125, 129-a, 129-b, 132, 134, 135, 136, 137, 137-a, 137-b, 137-c, 139, 140, 144, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 177, 196, 197, 198, 199, 218, 232, 234, 250, 256, 266, 277, 285, 286, 287, 288, 289, 289-a, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 301, 303, 305, 306, 307-c, 309, 310, 310-a, 310-b, 311, 314, 317, 317-a, 318, 319, 320, 320-a, 320-b, 320-c, 321, 323, 323-a, 323-b, 324, 325, 326-a, 326-b, 328, 330, 333-b, 334, 336.

MEHMET SAİT RIZVANOĞLU

3, 4, 7, 8, 15, 20, 20-a, 21, 25, 41, 42, 43, 44, 44-a, 45, 46, 46-a, 47, 49, 51, 51-a, 52, 54, 63, 64, 66, 68, 71, 75, 79, 80, 82-a, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 92-a, 95, 96, 98, 101, 107, 111, 114, 115, 116, 117, 120, 123, 124, 133, 138, 143, 149, 152, 170, 193, 194, 195, 200, 201, 202-a, 210, 211, 212, 219, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 245, 247, 247-a, 248, 252, 254, 257, 269, 272, 273, 274, 275, 278, 280, 282, 297, 315, 333, 335.

BURHAN AKAR

7-a, 9, 10, 11, 12, 13, 13-a, 14, 16, 18, 22, 23, 24, 24-a, 6, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 48, 53, 55, 58-a, 59, 60, 65, 77, 82, 90, 96, 99, 103, 103-a, 119, 121, 122, 142, 145, 191, 202-b, 204, 208, 213, 214, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228-a, 244, 246, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 283, 313, 326, 332, 333-a.

GÜLCAN ACAR

5, 6, 73, 81, 91, 102, 118, 146, 162, 162-a, 166, 169, 171, 176, 178, 192, 228, 240, 243, 249, 251, 253, 254-a, 276.

DAVUT CENAK

17, 19, 56, 57, 58, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 104, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133-a, 133-b, 133-c, 181, 202, 206, 299, 302, 307-a, 322, 327, 329-a, 331, 333-c.

AHMET SORAN

304, 307, 307-b, 308, 312, 316, 329.

BAYRAM SOYKAN

67.

MEHMET EMRE EREN
153, 255.

BÜLENT KAVŞUT
150, 155, 156.

MAHMUT ORMANCIOĞLU
215.

ALİ KABAN
284.

İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ
0, 108, 109, 147, 148, 151, 151-a, 152-a, 154, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 179, 180, 180-a, 207, 209, 216, 227, 259, 259-a, 259-b, 267, 268, 270, 271-a, 279, 279-a, 281, 281-a.

ŞANLIURFA MÜZESİ ARŞİVİ
182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190.

ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR MÜD. ARŞİVİ
204-a, 204-b, 204-c, 205, 205-a.

ŞURKAV ARŞİVİ
203, 203-a, 203-b.

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KOR. BÖL. KURULU ARŞİVİ
217.

TÜRKİYE JOKEY KLUBÜ (TJK) ARŞİVİ
141.

GEO MAGAZİN (1 Ocak 2008 tarihli sayı)
160.

NATIONAL GEOGRAPHIC (Haziran/2011)
161.

KAYNAKÇA VE YAYINLARIMIZ

- 1) “Şiir Şehri Urfa”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:1, Şanlıurfa, 2006.
- 2) YILDIZ, Selami; ” Peygamberler Diyarı Urfa”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:2, Şanlıurfa, 2006.
- 3) EKİNCİ, Abdullah; ”Müze Şehir Urfa”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:3, Şanlıurfa, 2006.
- 4) KURTOĞLU, Mehmet, ” Kültür Şehri Urfa”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:4, Şanlıurfa, 2006.
- 5) YILDIZ, Selami-RIZVANOĞLU, Mehmet Sait; “Şanlıurfa Kültür Turizm Rehberi”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:5, Şanlıurfa, 2011.
- 6) “Fotoğraflarla Şanlıurfa” Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:6, Şanlıurfa, 2006.
- 7) “Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa Belgeseli”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:7, Şanlıurfa, 2013.
- 8) Kürkçüzde, Osman Remzi; “Sergüzeşt-i Mâzî Yahud Vâmık u Azrâ”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:8, Şanlıurfa, 2013.
- 9) ABACIOĞLU, Müslüm; “Hayât Bin Kays El-Harrânî ve İmam Muhammed Bakır Hazretleri”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:9, Şanlıurfa, 2012.
- 10) “Şanlıurfa Turizm Haritası”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:10, Şanlıurfa, 2013.
- 11) KARAKAŞ, Mahmut; “Bir Mutasavvıf Şair Ömer Nüzhet ve Eserleri”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:11, Şanlıurfa, 2012.
- 12) KARAKAŞ, Mahmut; “Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa’da Kültür ve Eğitim, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:12, Şanlıurfa, 2012.
- 13) KARAKAŞ, Mahmut; “Şanlıurfa Mezar Taşları” Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:13, Şanlıurfa, 2012.
- 14) “Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-8 Şevki Hafız (CD)”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:14, Şanlıurfa, 2012.
- 15) KAPLAN, Mahmut; “Hikmet Şairi Yûsuf Nâbî”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:15, Şanlıurfa, 2012.
- 16) BEKTAŞ, Ekrem; “Siverekli İbrahim Re’fet Divanı”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 16, Şanlıurfa, 2012.
- 17) AKPINAR, Hüseyin; “Urfa’da Mevlîd ve İlahiler”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 17, Şanlıurfa, 2014.
- 18) YILDIZ Selami-RIZVANOĞLU Mehmet Sait; “Şanlıurfa’yı Gezelim”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:18, Şanlıurfa, 2011.
- 19) KARAKAŞ, Mahmut; “Urfa’nın Kültür ve İnançlar Serüveni”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:19, Şanlıurfa, 2010:
- 20) KARAKAŞ, Mahmut; “Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 20, Şanlıurfa, 2010.
- 21) “Urfa Halk Müziğinde Seçkiler-1 TRT (CD)”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:21, Şanlıurfa, 2012.
- 22) KARAKAŞ, Mahmut; “Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 22, Şanlıurfa, 2012.
- 23) YILDIZ, Selami-RIZVANOĞLU Mehmet Sait; “Balıklıgöl Havzası”, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:23, Şanlıurfa, 2012.

- 24) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-2 TRT (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:24, Şanlıurfa, 2012.
- 25) KAYA, Seyyid Ahmet; "Şehrin Makamı/ İbrahim ve Urfa", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:26, Şanlıurfa, 2012.
- 26) YILDIZ, Selami-RIZVANOĞLU, Mehmet Sait ; "Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:26, Şanlıurfa, 2012.
- 27) Şanlıurfa Belgeseli (Kısa Metraj DVD), Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:27, Şanlıurfa, 2007.
- 28) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-3 TRT (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:28, Şanlıurfa, 2012.
- 29) "Hz. Eyyub ve Urfa (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:29, Şanlıurfa, 2006.
- 30) "Hz. İbrahim ve Urfa (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:30, Şanlıurfa, 2006.
- 31) "Mozaikler Şehri Şanlıurfa Broşürü", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 31, Şanlıurfa, 2007.
- 32) "Mozaikler Şehri Belgeseli (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:32, Şanlıurfa, 2007.
- 33) "Şanlıurfa Müzesi (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:33, Şanlıurfa, 2007.
- 34) "Uygarlıklar Şehri Harran (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:34, Şanlıurfa, 2007.
- 35) "Göbeklitepe (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:35, Şanlıurfa, 2007.
- 36) SORAN, Halil; "Damak Aradığı Tadı Bulur Urfa'da (Broşür)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:36, Şanlıurfa, 2007.
- 37) Tarım Şehri Urfa Broşürü", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:37, Şanlıurfa, 2007.
- 38) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-4 TRT (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:38, Şanlıurfa, 2012.
- 39) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-7 Halil ALTINGÖZ (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:39, Şanlıurfa, 2012.
- 40) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-8 Halil SEZGİN (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:40, Şanlıurfa, 2012.
- 41) "Mozaikler Şehri Urfa (Broşür-İngilizce)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:41, Şanlıurfa, 2008.
- 42) "Şanlıurfa Müzesi (Broşür-İngilizce)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:42, Şanlıurfa, 2008.
- 43) "Uygarlıklar Şehri Harran (Broşür-İngilizce)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:43, Şanlıurfa, 2008.
- 44) "Göbeklitepe (Broşür-İngilizce)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:44, Şanlıurfa, 2008.
- 45) SORAN, Halil; "Damak Aradığı Tadı Bulur Urfa'da (Broşür-İngilizce)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:45, Şanlıurfa, 2008.
- 46) EKİNCİ, Abdullah-PAYDAŞ Kazım; "Taş Devrinden Osmanlı'ya Urfa Tarihi", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:46, Şanlıurfa, 2008.
- 47) AKALIN, Müslüm; "Milli Mücadelede Urfa-Urfa Kurtuluş Destanı", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 47, Şanlıurfa, 2008.
- 48) EKİNCİ, Abdullah; "Harran Mitolojisi ve Tarihi", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:48, Şanlıurfa, 2008.

- 49) KURTOĞLU, Mehmet; "Urfalı Nabi (Şair Nabi)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:49, Şanlıurfa, 2008.
- 50) ÇELİK, Bahattin; "Arkeolojide Urfa", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:50, Şanlıurfa, 2008.
- 51) BAKKAL, Ali; "Harran Okulu", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:51, Şanlıurfa, 2008.
- 52) KURTOĞLU, Mehmet; "Urfa Efsaneleri", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 52, Şanlıurfa, 2008.
- 53) BEKTAŞ, Ekrem; "Urfalı Hilmi ve Reyahin'i", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:53, Şanlıurfa, 2008.
- 54) AKAN, Hakan-BALOS, M.Maruf; "Tabiat Varlıklarıyla Urfa", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:54, Şanlıurfa, 2008.
- 55) KARACA, İbrahim Halil; "Ressamların Fırçasında Urfa", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:55, Şanlıurfa, 2008.
- 56) KARACA, İbrahim Halil; "Urfa Mozaikleri Albümü (Mozaikler Şehri Urfa)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:56, Şanlıurfa, 2008.
- 57) "Urfa Halk Müziğinden Seçkiler-6 Urfa Ahengi Grubu Bestelerle Urfa (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:57, Şanlıurfa, 2009.
- 58) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-1 Urfa Ahengi Grubu Urfa Müziğinde Çifteler(CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:58, Şanlıurfa, 2009.
- 59) AYDINLI, Necati; "Urfa Türküleri ve Öyküleri", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:59, Şanlıurfa, 2008.
- 60) ALTINGÖZ, Halil-KARADAĞLI M.Bakır- YÜZGEN, Feridun; "Urfalı Bes-tekârlar", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:60, Şanlıurfa, 2008.
- 61) "Urfa halk Müziğinden Seçkiler-5 Urfa Ahengi grubu Türkülerle Urfa (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 61, Şanlıurfa, 2009.
- 62) ÜNER, Mehmet Emin; "Osmanlıdan Cumhuriyete Urfa Tarihi", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:62, Şanlıurfa, 2009.
- 63) "Urfa Müziğinden Seçkiler (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:63, Şanlıurfa, 2010.
- 64) "Urfa Kıyas Cem Deyişleri-Destur-u Pir (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:64, Şanlıurfa, 2012.
- 65) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-2 Grup Dergah (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:65, Şanlıurfa, 2012.
- 66) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-3 Kazancı Bedih Anısına (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:66, Şanlıurfa, 2012.
- 67) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-4 Kazancı Bedih Anısına (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:67, Şanlıurfa, 2012.
- 68) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-5 Kazancı Bedih Anısına (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:68, Şanlıurfa, 2012.
- 69) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-6 Akif Hoca Anısına(CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:69, Şanlıurfa, 2012.
- 70) "Urfa Tasavvuf Müziğinden Seçkiler-7 Şeyh İbrahim ve Grup Dergâh (CD)", Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 70, Şanlıurfa, 2012.

"Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilmiştir."

Tanıtım amaçlıdır, parayla satılamaz.

ISBN: 978-975-17-3948-3